

T.C.
BAŐKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DİN-DİŐ POLİTİKA ETKİLEŞİMİ VE BU ETKİLEŞİMİN
AB ENTEGRASYON POLİTİKALARINA YANSIMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. ZUHAL YEŞİLYURT GÜNDÜZ

HAZIRLAYAN

BENAY YAKIŞIR

ANKARA – 2011

Öncelikle eğitim hayatım süresince beni destekleyen ve bana olan inancını yitirmeyen aileme teşekkür ediyorum. Bir yıllık çaba ile hazırlanan bu tezde, farklı fikirleri ve akademik birikimleri ile emeği geçen jüri üyesi hocalarım; Doç. Dr. Birgül Demirtaş Coşkun, Öğr. Gör. Burak Bilgehan Özpek ve Doç. Dr. Zuhâl Yeşilyurt Gündüz'e en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Bir yıl boyunca inanılmaz sabrı ve hoşgörüsüyle en umutsuz anlarımda bile tekrar tezime odaklanmamı sağlayan Zuhâl Yeşilyurt Gündüz'e özel teşekkürü bir borç biliyorum. Her zaman sorularıma güleryüzü ile usanmadan cevap bulan Bölüm Sekreteri Elif Serdar'a ise ayrıca teşekkür ediyorum.

Son olarak bu tezin oluşmasını sağlayan iki önemli insandan biri; nişanlıma en içten ve sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Tezimi, çalışmam süresince bana her anlamda verdiği destek ile yanımda olan nişanlım Murat Çitilgülü'ne ithaf ediyorum.

Benay Yakışır tarafından hazırlanan,

“Din-Dış Politika Etkileşimi ve Bu Etkileşimin AB Entegrasyon Politikalarına Yansıması” adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Kabul (sınav) Tarihi: 24 / 06 / 2011

İmzası

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Birgül DEMİRTAŞ COŞKUN

Jüri Üyesi : Öğr. Gör. Dr. Burak Bilgehan ÖZPEK

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Zuhâl YEŞİLYURT GÜNDÜZ

(Tez Danışmanı)

ÖZET

Çizilmiş keskin sınırlar dâhilinde yaşamlarını sürdürmeye çalışan aktörler - bağımsız devletler, bağımsızlığı sistemde kabul görmemiş topluluklar, özerk bölgeler, uluslararası kuruluşlar ve bireyler- birbirleri ile girdikleri etkileşimler neticesinde uluslararası sistemi oluştururlar. Uluslararası İlişkiler disiplininin yapısı dinamik olduğundan bu etkileşimler süreç içerisinde değişim göstermektedir. Köklerini tarihten alan ancak 20. yüzyıl içerisinde anabilim dalı olabilen Uluslararası ilişkiler disiplini, değişen aktör eylemlerinin ve ilişkilerinin arkasındaki etkenleri açıklamaya çalışmıştır. Etkileşimler doğrultusunda yeni formlar kazanan sistemi bu disiplin, ortaya koyduğu teoriler ve kavramlar ile analiz etmeye odaklanmıştır. Realizm, Liberalizm, Marksizm, Feminizm, Yapısalcılık, İnşacılık, güvenlik, işbirliği, savaş, barış, çatışma, çıkar, adalet ve refah gibi teoriler ve kavramlar ile var olan konjonktür disiplin tarafından irdelenmektedir.

Değişen bu yapıda aktör ilişkilerini şekillendiren faktörler nelerdir? Disiplin içerisinde baskın kabul edilen Realizm ve Liberalizm gibi teoriler aktör eylemlerini ve ilişkilerini çıkar odaklı olarak açıklamaya çalışmıştır. Öte yandan, daha az yankı bulan İnşacılık teorisi ise aktör ilişkilerini yalnız başına çıkar parametresinin belirleyemeyeceğini; ulusal kimlikler ile oluşan çıkarların ilişkileri belirlediğini savunmaktadır. Disiplin içerisindeki genel kanı, ilişkileri ulusal menfaatlerin belirlediği yönündedir. Akademik çevrelerce üzerinde uzlaşılmayan husus ise kimlik kavramının aktör ilişkilerinde belirleyici unsur olup olmadığıdır. Bu çalışmanın amacı ulusal kimliklerin dış politika unsurlarından olan

entegrasyon eylemleri üzerinde belirleyici etkisi olup olmadığını test etmektir. Bunu yaparken, kimliği oluşturan öğelerin çok geniş bir yelpazede karşımıza çıkması nedeniyle bu unsurların en önemlileri arasında sayılan dini inançlar seçilmiştir. Dini inançların, entegrasyon politikaları üzerinde etkili olduğu hipotezinin desteklenmesi için ise vaka analizi olarak AB'nin Türkiye üyelik sürecinde biçimlendirdiği politikalar seçilmiş ve bu analizden yola çıkılarak Avrupa kıtasında yer alan Hıristiyan toplumlarında var olan İslam algıları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Dış Politika, Dini İnançlar, Entegrasyon, Hıristiyanlık, İnşacılık Teorisi, İslam, Kimlik, Türkiye

ABSTRACT

Actors –independent states, societies whose independency has not been recognized, autonomous regions, international organizations and individuals– who seek to live within strictly defined borders form the international system through interactions. Since the structure of International Relations is of dynamic nature, these interactions diversify throughout the process. Having its roots in history, International Relations became a scientific discipline only in the 20th century. It has always been trying to explain the underlying elements behind the formation of varying actions of and relations between actors. This discipline is focused on analyzing the system which gains new forms due to interactions by theories and concepts it puts forward. The conjuncture existing with theories and concepts such as Realism, Liberalism, Marxism, Feminism, Structuralism, Constructivism, security, cooperation, war, peace, conflict, interest, justice and welfare is explicated by the discipline.

Which factors shape the relations between actors in this varying structure? Theories, which are accepted as dominant ones, like Realism and Liberalism attempted to explain the actions of and relations between actors through focusing on interests. On the other hand, Constructivist theory, that had less repercussion, defends that the parameter of interest alone cannot determine the relations between actors; rather interests deriving from national identities determine the relations. The fact that interests determine relations forms the common opinion within the discipline. The point upon which an academic consensus has not been made is whether the concept of identity is a determinant of relations between actors or not. The aim of this study is to test whether a determining effect of national identities

exists over the actions of integrations which is one of the elements of foreign policy. While doing so, since the items shaping the identity varies in a wide range, religious beliefs –as one of the most significant determinants of the identity– were chosen. In order to support the hypothesis, stating religious beliefs are effective upon integration policies, the EU’s policies in Turkey’s accession process were picked; and upon this analysis perception of Islam among Christian societies in Europe was examined.

Keywords: European Union, Foreign Policy, Religious Beliefs, Integration, Christianity, Constructivist Theory, Islam, Identity, Turkey

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
GİRİŞ.....	8
BÖLÜM I: ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ	13
1.1. Realizm, Liberalizm ve İnşacılık	13
1.2. Kimlik	23
BÖLÜM II: DİN ve DIŞ POLİTİKA İLİŞKİSİ	27
2.1. Giriş ve Tanımlar	27
2.2. Tarihsel Süreç.....	32
2.3. Din ve Güç Kavramları Arasındaki İlişki.....	39
2.3.1.Yumuşak Güç (<i>Soft Power</i>).....	40
2.3.2.Sert Güç (<i>Hard Power</i>)	40
2.4. Din ve Dış Politika Kavramları Arasındaki İlişki	43
2.5. Din ve Kimlik Kavramları Arasındaki İlişki	47
2.6. Din: Politikalarda Meşrulaştırıcı Araç	49
BÖLÜM III: AVRUPA KITASINDA MÜSLÜMAN ALGISI	50
3.1. İslamiyet ve Hıristiyanlık arasındaki Etkileşim	50
3.2. Etkileşimin Tarihsel Süreci.....	51
3.3. Batı ve Müslüman Göç Dalgaları	53
3.4. Avrupa Kıtasında Müslüman Algısı.....	58
3.4.1.Oryantalizm	63
3.4.2.İslamofobi	64
3.4.3.Müslüman Algısında Medya Etkisi.....	66
3.5. Laikliğin ve Modern Sistemin Zayıflaması	68
3.6. Göçmenler için Entegrasyon Politikaları	72
3.6.1. Üye Ülkeler Bazında Müslüman Algısı ve Entegrasyon Politikaları.....	73

BÖLÜM IV: DİNLER ARASI ANLAŞMAZLIK ORTAMI.....	80
4.1. Terörizm	82
4.1.1. Terör Saldırıları.....	85
4.2. Güvenlik ve Strateji Raporları	87
4.3. Eurobarometer ve Diğer Anketler	90
BÖLÜM V: ENTEGRASYON POLİTİKALARI KAPSAMINDA AB-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE DİN FAKTÖRÜ	92
5.1. AB Tarihi ve Kimliği.....	95
5.2. AB-Türkiye İlişkileri.....	102
5.3. AB Genişleme ve Entegrasyon Politikaları	105
5.4. AB Üyelik Kriterleri.....	107
5.5. Türkiye ve Birkaç Üye Ülkenin Kriterler Bazında Kıyaslanması	111
5.5.1. Demokratik, Ekonomik ve Sosyal Alanlardaki Sorunlar 	112
5.5.2. Hazmetme Kapasitesi.....	119
5.5.3. Coğrafi Sorun.....	120
5.5.4. Kıbrıs Sorunu	121
5.6. Türk Kimliğinin Sürece Olan Yansıması.....	124
5.6.1. Avrupa Kıtasında Müslüman Türk Tarihi.....	125
5.6.2. Günümüz AB –Türkiye İlişkilerinde Din Faktörü.....	128
5.6.3. Türkiye'nin Dini Kimliği ile İlgili Söylemler	131
5.6.4. Din Faktörünün Etkili Olduğu Tezinin Çürütülebilmesi 	134
5.6.4.1. Laiklik İlkesi.....	135
5.6.4.2. AB'nin Arnavutluk ve Bosna Hersek İle İlişkileri.	136
5.6.4.3. Türkiye Üyeliğine Dair Olumlu Bakış Açıları.....	138
BÖLÜM VI: DEĞERLENDİRME, BULGULAR VE SONUÇ .	142
KAYNAKÇA	153

GİRİŞ

Tarih boyunca devletlerin kendi aralarında olan ilişkilerini belirleyen unsurlar nelerdir? Uluslararası ilişkiler hangi faktörler doğrultusunda şekillenir? Ülkeleri ittifak oluşturmaya, entegre olmaya veya çatışma içerisine girmeye zorlayan güçler hangileridir?

Devletlerin dış politikalarını ve uluslararası sistemi anlayabilmek için cevaplanması gereken bu sorular bireyi, küresel sistemin hangi araçlar tarafından şekillendirildiğini araştırmaya itmiştir. Akademik çevrelerden gelen farklı yaklaşımlar ve düşünceler uluslararası ilişkilere birbirine benzemeyen bakış açıları ve çok çeşitli teoriler katmıştır. Uluslararası ilişkilerin en köklü teorilerinden Realizm ve Liberalizm sistemi açıklamaya çalışırken, çalışmanın iskeletini oluşturan İnşacılık teorisi sistemi analiz edebilmenin yanı sıra yapının ne olduğundan ziyade, nasıl olduğuna odaklanmıştır.

Uluslararası ilişkilerde değişmeyen tek şey değişimdir. Tarihsel süreç boyunca tehdit algılarının değişmesiyle eski düşman müttefik veya eski müttefik düşman olmuştur. Bu nedenle sistemin şu anda neye sahip olduğu veya bir önceki dönemde nasıl işlediği önemini yitirmektedir. Statik olmayan ve sürekli değişime giren bir sistemi tanımlamak yerine, yapının en temeline inmek gerekmektedir. Fakat Realizm ve Liberalizme bakıldığı zaman en büyük eksikliğin temele inmekte başarısızlık olduğu görülmektedir. Buna verilecek en iyi cevap, Soğuk Savaş yıllarında öngörülen sonuçların hiçbirinin süreç bitiminde gerçekleşmemesidir. Çünkü 1989 sonrasında ortaya çıkan yeni yapı, beraberinde yeni sorunları getirirken, bu teoriler yapıyı açıklamakta yetersiz kalmıştır.

Bu teoriler, devletlerin dış politikalarını ve aktör eylemlerini sadece ulusal çıkarlara ve çok kısıtlı kimlik vurgularına bağlamışlardır. Aktörlerin eylemlerinde mantık kavramı yer aldığından her eylemin anlaşılabilir bir sebebi olmalıdır ve bu sebepler en nihayetinde çıkar odaklıdır. Realizm ve Liberalizme göre çıkarlar uluslararası ilişkileri etkisi altına almıştır. Fakat İnşacılık teorisi daha derin bir analizle ulusal çıkarların, menfaatlerin ve faydaların aslında hangi olgunun etkisi ile şekillendiğini analiz etmeye çalışmıştır.

Çalışmanın amacı, dayandırıldığı İnşacılık teorisi gibi sistemi anlayabilmek için sorulan sorulara, uluslararası ilişkilerin temeline inerek yanıt bulmaktır. Aktörlerin dış politikaları, birbirleriyle olan ilişkileri ve bütünleşme amaçları hangi etkenler tarafından şekillenmiştir ve şekillenmektedir? Bireyin kimliğine inen İnşacılık teorisine göre, aktörlerin çevreleriyle veya birbirleriyle olan sosyal etkileşimleri kimliklerini inşa etmelerini sağlamıştır. Farklı kimliklere sahip olan birey, devlet veya kuruluşlar bu farklılıklar çerçevesinde karar mekanizmalarını biçimlendirmişlerdir.

Dış politika için bu kadar önemli bir belirleyici olan kimlik oluşumunda belirli faktörler bir adım öne çıkmaktadır; paylaşılan ortak tarih ve dini inanışlar gerek birey gerekse toplumun inşa ettiği kimlik yapısını etkileyen önemli faktörlerdir. Tümdengelim yapılacak olursa, kimliği etkileyen faktörlerin aynı zamanda, uluslararası sistem içerisinde oluşan aktör eylemlerini de etkilediği görülmektedir.

Çalışmanın araştırma sorusu olan “Devletlerin dış politikaları ve entegrasyon politikaları nasıl ve hangi olgularla şekillenmiştir?” sorusuna verilen cevap olarak tezin hipotezi oluşturulmuştur. Uluslararası sistem içerisinde,

lkeler tarihsel süreç boyunca ittifak ve çatışmalarla ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Söz konusu işbirliği veya çatışma olduğunda paylaşılan ortak kimliklerin ve dini inançların etkili olup olmadığı tartışılmaktadır. Bazı görüşlere göre dini inançlar zaman zaman aktörler arası ittifakı kolaylaştırırken farklı dini kimlikler bazı durumlarda işbirliğini zorlaştırmaktadır. Sistem içerisinde bulunan mevcut aktör ilişkilerine bakıldığı zaman bu kanının birçok kez çürütüldüğü görülmektedir. Farklı dini kimliklere rağmen işbirliği içerisine girebilen aktörlerin yanı sıra aynı inançların paylaşılmasına rağmen gerginlikler yaşayan aktörler de göze çarpmaktadır.

20. yüzyılda önemini arttıran uluslararası örgütlenmeler ile aktörler, ekonomik, siyasi ve sosyal bütünleşmeleri faydalı görerek sisteme yeni yapılar kazandırmıştır. Bu bağlamda konu işbirliğinden bir adım öteye giderek her anlamda bir entegrasyon kurma çabası olunca dini inançların belirleyici role sahip olduğu izlenmektedir. Çalışmanın hipotezi, farklı dini kimliklerin devletlerin entegrasyon politikalarında etkili bir yeri olduğunu savunmaktadır. Bu çıkarıma göre ortak dini kimliklere sahip aktörlerin yapı içerisine nüfuz edebilmesi kolaylaşırken farklı dini inançlara sahip aktörlerin yapıya dâhil edilemediği tezi desteklenmeye çalışılacaktır.

Sistemde var olan tüm kuruluşlardan farklı olarak Avrupa Birliği (AB) benzersiz yapısı ile her alanda –ekonomik, siyasi, askeri ve sosyal– bütünleşme yolunu seçmiştir. Bu sebep ile bütünleşme politikalarında dini kimliklerin önemini anlayabilmek için AB dış politikalarını incelemek gerekmektedir. ye 27 devletin ortak bir din paydasında buluşabilmesi ile Hıristiyan dini kimliğe sahip olan AB

ve nüfusunun geneline yakınının Müslüman inançlara sahip olduğu Türkiye ilişkilerinin analizi, hipotezin desteklenmesi adına önemli bir veri olmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde uluslararası ilişkiler teorilerinden olan Realizm ve Liberalizmin sistemi nasıl gördüğü açıklandıktan sonra detaylı bir biçimde İnşacılık teorisi analiz edilecektir. Ayrıca İnşacılık teorisinin sistemi açıklamada kullandığı kimlik kavramı ve bu kavramın şekillenmesinde dini inançların ne kadar etkili olduğu da bu bölümde incelenecektir. 2. bölümde ise tarihten günümüze din, dış politika ve kimlik kavramlarının etkileşimleri yer alacaktır. Dini inançların, kimlik ve bu bağlamda dış politika üzerindeki tesiri ve aktör eylemlerinde dini kimliklerin rolü ele alınacaktır. Bölüm içerisinde dini kimliklerin doğrudan sistemi etkileyecek güce sahip olduğunun anlaşılabilmesi ile oluşturulan hipotezi güçlendirecektir.

Hipotezi test edebilmek içinse AB'nin Türkiye politikalarında Hıristiyan kimliğinden ne kadar etkilendiği araştırılacaktır. Fakat Hıristiyan kimliğine sahip bir birliğin Müslüman bir aday ülkeye olan yaklaşımını anlayabilmek için önce Hıristiyan bölgelerindeki Müslüman algılarının incelenmesi gerekmektedir. Bu sebeple çalışmanın 3. bölümünde Avrupa'daki Müslüman algılarına vurgular yapılacaktır. 3. bölümün bir uzantısı şeklinde belirlenen 4. bölüm ise Soğuk Savaş sonrası değişen sistemdeki yeni tehdit algılarının yarattığı gerginlikleri konu almıştır.

Hipotezin vaka analizi ile test edildiği son kısım olan 5. bölümde ise farklı dini kimlikler bağlamında, AB'nin Türkiye'ye karşı izlediği entegrasyon politikaları irdelenecektir. AB genişleme politikaları ve kriterleri -ekonomik, siyasi ve sosyal- diğer üye ülkeler ve Türkiye arasında yapılan kıyaslamalar ile

incelenecektir. Yapılan karşılaştırmalar sonucunda ise AB'nin yeknesak olmayan politikalarının temelinde Türkiye'nin sahip olduğu farklı dini inancın olup olmadığı tartışılacaktır. Ülke karşılaştırmalarının yanı sıra Birlik içerisinde baskın olan dini kimlik vurguları içeren söylemler ve anket sonuçları ile dini kimliklerin iki taraf ilişkilerinde çok önemli olduğu gösterilebilecektir. AB'nin benimsediği laik ve liberal değerlerin, Birliğin diğer Müslüman ülkeler ile başlattığı bütünleşme eylemlerinin ve son olarak farklı dini kimliğine rağmen Türkiye'nin bazı taraflarca desteklenmesinin ise hipotezi çürütebilir nitelikte olmadığı gösterilecektir.

BÖLÜM I: ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ

1.1. Realizm, Liberalizm ve İnşacılık

Uluslararası sistemi açıklayabilmek için iki güçlü teori karşımıza çıkmaktadır: Realizm ve Liberalizm. Realizm, sistemin anarşik bir düzene sahip olduğunu, bu yüzden de devletlerin ayakta kalabilmesi için tek yolun askeri ve ekonomik güce sahip olmak olduğunu savunmaktadır. Devletlerin kendi aralarındaki ilişki sadece ulusal çıkarları doğrultusunda şekillenir ve bu çıkarlar ancak ve ancak diğerlerine karşı elde edilecek üstünlükle sağlanabilmektedir.¹ Uluslararası ilişkilerdeki başlıca aktörleri sadece devletler olarak gören Realizm savunucularına göre, aktörün eylemleri mantıklı sebeplere dayanır. Eylemlerin arkasında çıkarlar yattığı için, farklı çıkarların farklı mantıklı sebepleri bulunmaktadır.² Böylece uluslararası sistemde genel geçer bir mantıktan söz etmek imkânsızlaşmaktadır. Kısacası Realizme göre çıkarlar önce aktörün mantığını daha sonra eylemini doğrudan etkilemektedir. Fakat çıkarları etkileyen olgular derinlemesine irdelenmemiştir.

Uluslararası ilişkileri analiz edebilmek için oluşturulan bir diğer köklü teori ise Liberalizm olmuştur. Realizmin aksine Liberalizm savunucuları, devlet ile birlikte birey, toplum ve örgütlerin de önemli aktörlerden olduğu görüşündedirler. Liberalizm taraftarlarına göre; sistem dâhilinde işbirliği ve ittifak anlayışı beraberinde güç paylaşımını getirebilecektir. Realizme kıyasla çok daha

¹ Robert Jackson ve Georg Sorensen, *International Relations Theory and Approaches*, (New York: Oxford University Press, 2007), s. 162.

² Tim Dunne, Kurki Milja ve Steve Smith, *International Relations Theories*, (New York: Oxford University Press, 2007), s. 169.

ılımlı bir yapıya sahip olan Liberalizm, işbirliğini ve çoğulculuğu savunmaktadır. Ayrıca İnşacılık teorisine yol gösteren bireye inme fikri de Liberalizm savunucularından gelmiştir. Liberalizm, devletlerin eylemlerinin toplumdan ve bireyden farklı düşünülmemesi gerektiğini vurgulayarak, bireyin çıkarlarının sistemin dinamiklerini oluşturduğunu belirtmektedir. Realizmin aksine Liberalizm, birey kavramına inebilmiş fakat sosyal etkileşime, normlara ve değerlere yeteri kadar vurgu yapamamıştır.³ Aynı zamanda bu teori kimlik ve dış politika kavramlarını Kant'ın önderliğinde belirlenen Demokratik Barış Teorisi (*Democratic Peace Theory*) ile ilişkilendirmiştir. Bu teoriye göre demokrasi prensibini benimseyen ülkelerin çatışma içerisine giremeyeceği savunulmuştur.⁴ Fakat Liberalizm ulusal kimlik kavramını sadece devletlerin yönetim biçimleri ile sınırlandırarak dini kimliklere vurguda bulunmamıştır.

Bahsedilen teorilerdeki değişmez gerçek uluslararası ilişkileri bireyin veya devletin çıkarlarının şekillendirdiğidir. Çıkarlar, sistemin en önemli değişmezi olarak belirtilmiştir, fakat bu çıkarlar dışarıdan bir güç tarafından topluma sunulmamıştır veya doğada zaten var olan bir olgu da değildir. Muhakkak ki menfaatleri biçimlendiren içsel faktörler olmalıdır ki sosyal yapı içerisinde birey çıkarından veya devlet çıkarından bahsedilebilsin.

Görüldüğü üzere uluslararası ilişkilere ait tüm teoriler sosyal yapının gerçeklerini aramaya odaklanmıştır. Liberalizmin kısıtlı kimlik vurgusuna ve Realizmin materyal odağının aksine İnşacılık teorisi sosyal gerçekleri kimliklerin rolü ve bu roller ile oluşan ulusal çıkarlar eşliğinde analiz etmeye çalışmıştır.

³ Age, s. 170.

⁴ Age, s. 90.

Çünkü ulusal çıkarları şekillendiren en temel yapı taşı kimliklerdir ve aktör eylemleri aktör kimlikleri irdelenmeden açıklanamaz.⁵

1980'lerin başından itibaren popülerlik kazanan “İnşacılık teorisi”, sistemdeki boşlukları etkili analiz ederek, farklı bakış açıları ve taze fikirlerle doldurmaya çalışmıştır. Soğuk Savaş yılları sona ererken var olan teorilerin sağlıklı öngörülerde bulunamaması ve sonrasında yaşanan problemleri tam olarak açıklayamaması farklı bakış açılarına olan ihtiyacı daha belirgin hale getirmiştir. Sistemin nasıl işlediğine dair farklı cevapları olan İnşacılık teorisi, bu boşluğu iyi kullanarak kısa zamanda gelişmeye ve yükselmeye başlamıştır.⁶

İnşacılık teorisi yeni bir teori olarak ortaya çıkmış gibi görünse de aslında kökleri 18. yüzyıla dayanmaktadır. İtalyan yazarlardan Vico, “Dünyayı tanrı yaratmıştır fakat tarih, birey tarafından yazılmıştır” diyerek bireyin kendi tarihini ve sistemini inşa ettiğini vurgulamaya çalışmıştır.⁷ Birey, mantığının ve farkındalığının yardımıyla çevresini ve kendisini inşa etme sürecine girmiştir.

Adından da anlaşılacağı gibi İnşacılık teorisi “inşa etmeye” odaklı bir teoridir. Bu teoriye göre birey, çevresindeki sosyal yapıyı, normları, değerleri, inançları, tarihi ve bunlara bağlı olarak kendi doğrusunu inşa etmiştir. İnşa ettikleri ile sosyal bir etkileşime girerek kendi kimlik inşa sürecini de başlatmıştır. Temelden almak gerekirse inşa etmek var olan konu veya süjeleri bir araya getirerek var olmayı var etmek anlamına gelir. Odun doğada var olan bir objedir

⁵ Walter Carlsness, Thomas Risse ve Beth Simmon, *Handbook of International Relations*, (London: SAGE Publications, 2002), s. 97.

⁶ Dunne, Kurki ve Smith, *International Relations Theories*, s. 168.

⁷ Jackson ve Sorensen, *International Relations Theory and Approaches*, s. 164.

fakat onu farklı formlara sokan birey, doğada hiç var olmayan ev objesini, ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde inşa etmiştir.⁸

Halle, Shatter, Gergen, Wendt, Katzenstein, Hopf, Berger, Guzzini, Onuf ve Adler gibi sosyal inşacılar ulusun, kimlik tarafından oluşturulduğu ve bu kimliklerin dış politikayı doğrudan etkilediklerini savunmaktadırlar. Halle'nin "eğer doğumdan ölüme bir kimliğe sahip olduğumuza inanıyorsak bu, kendimiz hakkında bir öykü inşa ettiğimizi gösterir"⁹ ifadesinden de anlaşılacağı üzere ulusu şekillendiren kimlik yine birey tarafından inşa edilen bir kavramdır.

Euro ve doları ele aldığımızda bu objelerin sadece kâğıt olduğunu biliyoruz, peki o zaman bu kâğıt parçalarını elde etmek için birey neden bu kadar çaba sarf etmektedir? Cevap yine bireyin eylemlerinde yatmaktadır; çünkü birey bu kâğıt parçalarını doğada daha önce mevcut olmayan bir obje -para- haline getirerek ona değer yüklemekte ve onu arzulanan bir madde olarak anlamlandırmaktadır.¹⁰ Gereksinimler doğrultusunda maddeyi şekillendirip, ihtiyaç duyulana inşa eden birey tıpkı bunun gibi soyut kavramları da varoluşundan beri inşa etmeye devam eder. Sosyal dünya, ekonomik sistem veya uluslararası sistem güneş sistemi gibi dışarıda hazır bulunan ve insanlara sunulan sistemler değildir. Birey kendi iradesiyle ve eylemleri ile bu yapıları oluşturmuş ve inşa etmiştir.¹¹ Bu bağlamda, akla gelen en önemli soru "Bireyin ihtiyaçları doğrultusunda veya mantığına dayalı sebeplerden dolayı sunduğu eylemler hangi kaynaklar tarafından beslenmektedir?"

⁸ Dunne, Kurki ve Smith, *International Relations Theories*, s. 168..

⁹ Catarina Kinnvall, "Globalization and Religious Nationalism: Self, Identity, and the Search for Ontological Security," *International Society of Political Psychology*, 25, 5, (2004), ss. 741-767, s. 748.

¹⁰ Dunne, Kurki ve Smith, *International Relations Theories*, s. 171.

¹¹ Jackson ve Sorensen, *International Relations Theory and Approaches*, s. 164.

İnşacı teori savunucularına göre bireyin eylemleri tamamen kendi kimliği ile şekillenmektedir. Sosyal dünya ile etkileşimle birlikte, birey, kültürünü, inanışlarını, dilini, normlarını, toplumsal değerlerini ve kurallarını öğrenir. Tüm bunların harmanlaması sonucu kendi kimliğini yaratan birey, bu ekseninde eylemlerini gerçekleştirir. Sosyal etkileşimin, normlar, inançlar ve bireyin doğruyu algılamasını doğrudan etkilediği vurgulanmaktadır. Bu sebeple İnşacılık teorisinin anahtar kelimesi etkileşimdir.¹²

İnşacılık teorisine ait bir diğer önemli kavram da “değişim”dir; çünkü sosyal yapı statik değildir. Bunun sebebi bireylerin birbirleriyle ve çevreleriyle girdiği etkileşimin sürekli olarak evrimleşmeyi sağlamasıdır.¹³ Böylece bireyin algısı buna eş değer olarak değişim içerisine girer; doğru algısı veya tehdit algılaması da değişime açıktır. Bu yüzden ki uluslararası sistemde değişmeyen tek şey değişim olmuştur. Etkileşimler ile birlikte bireyin kimliği ve algılamaları değişir; bu sirkülasyon, uluslararası ilişkilerin ve devletlerin politikalarının aynı hızla değişmesine sebep olur.

Sosyal dünyayı var eden insan aynı zamanda doğruyu da inşa etmiş olmaktadır. Kant’a göre, sosyal dünya ile ilgili belirli bilgilerimiz ve algılarımız vardır, fakat bu kavramlar insan bilincinden dolayı kişisel kavramlardır¹⁴. Evrensel doğrunun sosyal dünyada var olmamasının en önemli sebebi de algılar ve anlayış biçimlerinin bireyden bireye farklılık göstermesidir. Doğru doğada yoktur, sosyal bir buluştur ve insan düşünceleri doğruyu inşa eder. Bireyler doğruyu oluşturmak için, istemli veya istemsiz olarak doğru ve kendileri arasında

¹² Dunne, Kurki ve Smith, *International Relations Theories*, s. 168.

¹³ Jackson ve Sorensen, *International Relations Theory and Approaches*, s. 163.

¹⁴ Age, s. 164.

bir uyum yakalamaya çalışır. Doğruyu inşa etmeye çalışan akıl; kültür, inanç, norm ve sosyal yapıyla oluştuğundan, inşa ettiğimiz düşünceler bizi sadece bağımsız doğruya ulaştırır.¹⁵ İnşacılık teorisinin ana noktası sosyal yapının, algıların ve doğrunun birey tarafından inşa edildiğidir. Öte yandan bireyin sahip olduğu algılar, doğrular ve bilgiler de sosyal etkileşimle inşa edilmiştir ve kimliğin inşasını sağlamıştır. Piaget; dış dünyada gelişen olayların adaptasyona sebep olduğunu, böylelikle yeni fikirlerin ve doğruların sürekli bir değişim içerisinde gelişerek şekillendiğini vurgulayarak, sosyal etkileşimin önemini anlatmaya çalışmıştır.¹⁶ Bu etkileşim sayesinde çıkarların, birey tarafından inşa edildiğini veya zaman içerisinde değiştiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Daha önceki kısımlarda belirtildiği gibi, Realizm ve Liberalizm, aktörlerin çıkarlarının devlet ilişkilerini ve dış politikalarını şekillendirdiği konusunda fikir birliği sağlamışlardır. Fakat çıkarı maksimize etmenin yöntemi ve olması gereken sistem hakkında görüş ayrılıkları vardır. İnşacılık teorisi ise çıkarın etkisinin önemini yadsımayarak çıkarların hangi etkenlerle meydana geldiğini, hangi gerçeklere dayandığını araştırma yolunu seçmiştir. Bu teori, Liberalizm'in birey vurgusundan yola çıkarak daha derine inebilmiştir. Böylelikle İnşacılık teorisi çıkara dayalı birey eylemlerini; normlarla, sosyal yapıyla ve paylaşılan değerlerle anlamaya çalışmıştır.¹⁷

Çıkar kavramını önemli bir yere oturtan İnşacılık teorisine göre çıkarlar ve kimlikler birbirlerine bağlıdır ve ayrı düşünülmemesi gerekir. Sadece bu iki

¹⁵ Bagheri Noaparts, "Toward More Realistic Constructivism," *Advance in Cognitive Science*, 4, 2, (2002), ss. 45-57, s. 48.

¹⁶ Gellof Kanselaar, "Constructivism and Socio Constructivism," (2002), (<http://igitur-archive.library.uu.nl/fss/2005-0622-183040/12305.pdf>) Erişim: 25 Mart 2011.

¹⁷ Dunne, Kurki ve Smith, *International Relations Theories*, s. 170.

kavram bir araya gelerek sosyal dünyanın anlamını açıklamada başarılı olabilir.¹⁸ İnşacı teorinin önemli düşünürlerinden biri olan Alexander Wendt, ülke eylemlerinin ancak iki şeyle açıklanabileceğini savunmuştur: *çıkarcılık* ve *kimlik*. Maddi güç ve çıkarlar önemlidir, fakat bunlar sosyal etkileşimle kurulan düşünceler ve algılarla şekillenmektedir.¹⁹ Bu çerçevede, ülke, birey veya aktörlerin çıkarlarından bahsederken kimliklerini göz ardı etmek yanlış olacaktır. Çıkarları tek taraflı düşünmek yerine aktörlerin eylemlerini, kimlikleri ile analiz edebilirsek sistem hakkında çok daha yerinde bilgilere sahip olabiliriz.

İnşacı teori, Realizmin sistemi açıklarken materyalist olmasına da eleştirel bir gözle bakmıştır. Realizmin ekonomik, askeri ve politik güç arzusu gibi materyal kavramların sistemin odağında yer aldığı savına inşacılar şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Çünkü bu teoriye göre, sistemi anlamak için sosyal kavramlara, materyal kavramlardan daha fazla vurgu yapılmalıdır. Sosyal sistemler, materyal çıkarlardan ziyade düşüncelerle, inançlarla ve normlarla kurulmuş olup mantıksal ve kimliksel olgularla inşa edilmiştir.²⁰

Realizm ve Liberalizm, uluslararası sistemde anarşi kavramını farklı yerlere oturtmuştur. Realizme göre sisteme anarşi hâkimdir. 17. yüzyıl Hobbesyen anarşide her devlet bir diğerkinin düşmanıdır; bu yüzden çıkarlar için herkese karşı savaşılması gerektiği ifade edilmiştir. Öte yandan Liberal düşünürler daha ılımlı politikalar izlenmesinden yana olmuştur. Locke ve Kant, her ülkenin var olma hakkı olduğunu ve buna saygı duyulması gerektiğini vurgulayarak barışçıl bir

¹⁸ Age, s. 171.

¹⁹ Jackson ve Sorensen, *International Relations Theory and Approaches*, s. 169.

²⁰ Age, s. 162.

sistem savunmuşlardır.²¹ İnşacı teorinin sistemdeki anarşi hakkındaki düşüncesi ise aslında Realizm ve Liberalizmden ne kadar farklı bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir. Wendt bir makalesine, “Anarchy Is What States Make Of It” başlığını atarak, sistemin neye sahip olduğundan öte sahip olduklarını kendisinin inşa ettiğini belirtmiştir.²²

Uluslararası teorilerin, dış politikayı ve sistemi açıklayış biçimleri özetlenecek olunursa; aktörlerin eylemlerini, ülkelerin dış politikalarını anlayabilmek için teorilerin bulunduğu ortak noktanın “çıkar” olduğu görülmektedir. Bireyin, toplumun veya devletin çıkarları, dış politikaları şekillendirerek sistemi etkisi altına almıştır. İnşacı teori tıpkı diğer önemli teoriler gibi menfaatlerin önemine vurgu yapmıştır, fakat daha ileriye giderek menfaatlerin nereden geldiklerini, hangi kaynaklarla beslendiğini analiz etmeye çalışmıştır. Birey tüm sosyal yapıyı inşa ettiği gibi kendi menfaatlerini de, çevresiyle girdiği etkileşimle inşa etmiştir. Normlar, kurallar, kültürler, tarihler ve inançlarla, kısacası içinde bulunduğu sosyal yapı ile kimliğini oluşturmuştur. Oluşan bu kimlikler ise çıkarları çok belirgin bir şekilde etkilemiştir. İşte bu yüzden ki tüm inşacı düşünürler aktör eylemlerini açıklarken, aktörün kimlik yapısını ve bu yapıyı oluşturan etkenleri ön planda tutmuştur.

Aktörlerin eylemlerindeki sebepleri analiz ederken Realizm güç dağılımı ve devlet çıkarlarına odaklanırken, Liberalizm ulus değerlerine, çıkarlarına ve amaçlarına odaklanmıştır. İki büyük teori için ilişkiler güç, ayakta kalmak ve işbirliği perspektifinde şekillendiğinden, dış politika içerisinde kültürel değerlere

²¹ Age, s. 168.

²² Dunne, Kurki ve Smith, *International Relations Theories*, s. 170.

ve dini inanışlara değinilmemiştir. İnşacılık teorisi ise, iki teoriden etkilenecek ulusal çıkarları ve değerleri önemli kabul etmektedir. Kültürel etkileşimin ve bununla birlikte oluşan kimlik kavramının eylemleri analiz etmede etkili olduğunu savunmaktadır.²³

İNşacılık teorisinin odaklandığı bir diğer görüş ise devletlerin, kuruluşların ve uluslararası örgütlerin de tıpkı bireyler gibi bir kimliğe sahip olduklarıdır. Bu sosyal yapılar sahip oldukları kimliklere uygun bir biçimde hareket ettiğinden kimlik ve dış politika etkileşimi artmaktadır. Bu bağlamda, tüm devletlerin ve kuruluşların ait olduğu bir kimlik olgusu vardır ve yapı içerisinde alınan kararlar hem çıkarları hem kimlikleri doğrultusunda şekillenmektedir.

Sunulan savın daha anlaşılabilir olması için NATO örneği verilebilir. Soğuk Savaş sürecinde Sovyet tehdidine karşı kurulan bu örgüt dönemin bitiminden sonra dahi ayakta kalabilmiştir. Örgütün hala gelişim sürecinin devam edebilmesi ne Realizm ne de Liberalizm teorileri tarafından açıklanabilmektedir. Askeri, ekonomik ve siyasi çıkarlara odaklanan Realizm, Soğuk Savaş sonrası NATO genişleme sürecini açıklamakta aciz kalmıştır. Komünizm tehdidi ortadan kalkmış ve NATO'nun uğruna ayakta kalabileceği bir maddi çıkar kalmamıştır. Öyleyse NATO neden hala genişleme sürecine devam etmektedir? Öte yandan liberaller bu sorunun cevabını kuruluşun üye devletlerinin işbirliğine bağlamaktadır. Bu işbirliği sayesinde üyeler arası çatışma engellenerek ekonomik ve siyasi gelişmeler kaydedilmiştir. Fakat liberaller mevcut durumun avantajlarını

²³ Carolyn Warner ve Wenner Manfred, "Thinking about the Role of Religion in Foreign Policy: A Framework for Analysis," *Foreign Policy Analysis*, 7, (2001), ss. 113-135, s. 114.

sıralarken neden yeni üyelere ihtiyaç duyulduğunu tıpkı Realizm gibi tam olarak analiz edememiştir.

İnşacılık teorisi diğer tüm Soğuk Savaş sonrası gelişmelerde olduğu gibi NATO'nun genişleme politikalarını anlayabilmek için daha derinlerde aradığı cevabı örgütün sahip olduğu kimliğe ve bu kimliği yayma çabasında bulmuştur. NATO, liberal ve demokrat bir kimliğe sahiptir, Soğuk Savaş yıllarında verilen çabalar aslında bu kimliği korumak adına gerçekleştirilmiştir. Totaliter, demokratik olmayan ve liberal değerlerden uzak SSCB, NATO'nun ötekisidir. Benzer kimliğe sahip devletler ile yapılan askeri ittifakın sebebi öteki tarafından kimliğin tehdit edilmesidir.

Daha önce de vurgulandığı gibi inşacılar sadece materyal odaklı çıkarların aktör eylemlerini açıklamak için yetersiz olduğunu düşünmektedirler. Realizm ile inşacılığın sahip olduğu en önemli fikir ayrılığı da bu görüşten gelmektedir. NATO örneği ile bu durumu açıklamaya çalışan Schimmelfenning'e göre; somut çıkarlar NATO'nun 1990'lar sonrası genişlemesinde önemini bir ölçüde yitirmiştir çünkü artık eylemlerin açıklaması normlar ve değerlerdir; NATO genişlemeleri doğrudan sahip olunan kimlikle alakalıdır.²⁴

İdealleri ve kimliği ile tutarlı bir yapıya sahip olduğunu gösteren NATO, eylemlerini bu bağlamda gerçekleştirmiştir. Zaman içerisinde NATO'nun genişlemesinin şekil değiştirdiği izlenmiştir. Önceleri kimliğini korumak ve maddi çıkar odaklı amaçlar, yerini normlara ve değerler odaklı genişleme politikalarına bırakmıştır. Fakat her iki süreçte de görüldüğü gibi Örgütün sahip olduğu kimlik eylemlerini biçimlendirmiştir.

²⁴ Dunne, Kurki ve Smith, *International Relations Theories*, s. 178.

İnşacılık teorisinin her sosyal yapının bir kimlik çerçevesinde oluştuğu savı NATO örneği ile kanıtlanmaktadır. Teoriye göre örgütlerin gerçekleştirdiği eylemler kimlikleri ile oluşmaktadır. Tıpkı NATO'nun genişleme politikalarının kendi kimliğinin yansımaları ile oluşması ve AB genişlemesi için inşa edilen Birlik kriterleri gibi.²⁵

1.2. Kimlik

Çalışmanın dayandığı uluslararası ilişkiler teorisi olan İnşacılık'a göre; devletlerin dış politikaları ve eylemleri incelendiğinde ülke çıkarlarının ve ulusal kimliklerinin belirleyici unsur olduğu görülmektedir. “Ülke çıkarlarının belirlenmesinde bireyin, aktörlerin ve devletin “kimliği” önemli ise; kimlik nedir? Hangi faktörlerin etkisi altında inşa edilmiştir?” sorularının cevabı önem kazanmaktadır.

Kimlik kavramı Batı dillerinde Latincenin *idem* (aynı) kökünden türetilen *identité, identity* kelimesinden gelmektedir.²⁶ Kimlik, herhangi bir toplumsal veya kişisel birimin varlığını, temel niteliklerini ortaya koyan söz konusu sosyal birimi diğer birimlerden ayırarak aidiyet olgusunu şekillendiren temel yapısal unsurdur. Kimlik, genel ifadeyle tarihsel ve toplumsal değişkenlere bağlı olarak belirlenir. Bunun sonucunda yoğun bir süreklilik ve dinamizm içerir. Zira kimlik, varlığın sürekliliği ile etkileşim içerisinde kendini ötekilerden veya diğerlerinden ayırt eden özelliğini oluşturur.²⁷

²⁵ Age, ss. 177-182.

²⁶ M. Ali Kılıçbay, “Kimlikler Okyanusu,” *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 6, 23, (2003), ss. 55-159, s. 57.

²⁷ A. Nuri Yurdusev, “Avrupa Kimliği'nin Oluşumu ve Türk Kimliği,” *Türkiye ve Avrupa içinde*, derl. Atila Eralp, (Ankara: İmge, 1997), s. 18.

Birey, kimliğini inşa ederken, çevresi ve diğer bireyler ile sosyal etkileşime girerek birçok olgudan faydalanmıştır. Sosyal yapı, normlar, inançlar, tarih, ırk, dil, kültür ve coğrafya bireyin ve buna bağlı olarak toplumun ulusal kimliğini şekillendirmiştir. İnşacı teorinin de vurguladığı gibi aslında kimlik insan topluluklarına özgü bir varoluş olgusudur. Bu kavram sistem içerisinde var olmamıştır, birey ve toplum tarafından inşa edilmiştir. Kinnval gibi düşünen birçok akademisyen inşa edilen bu kavramın oluşumunda en önemli rolün dini inançlar ve ırk olduğunu savunmuştur.²⁸

İhtiyaçları neticesinde gerekeni inşa eden birey “ben” olgusunu güçlendirmek için kimlik inşasına başlamıştır. Kimlik inşasının temelinde yatan gerçek, bireyin kendisini anlamlandırma isteğidir. “Ben” özel olmalı ve diğer “ben”lerin altında boğulmamalıdır. Bireyin ve toplumun kimliğine bu kadar anlam yüklemesi devlet politikalarını çok etkin bir biçimde şekillendirerek, sırasıyla aşırı milliyetçilik ve sonrasında ırkçılık kavramını uluslararası sisteme yaymıştır.²⁹

Kimliğin kendini ötekilerden ayırma çabası daha güçlü temellere oturmasını sağlamaktadır. Özetle farklı kimliklerin ötekileştirilmesi sahip olunan kimliği sağlamlaştırmaktadır. Fakat bu sağlamlaşmanın gerçekleşebilmesi, yani kimliğin kuvvetlenebilmesi için “öteki” olarak tanımlanan kimliklerle çok net bir etkileşimin var olması gerekir. Kimlik konusunda uzlaşa sağlanan temel noktalardan biri “öteki” olmadan kimliğin inşa edilemeyeceğidir. “Öteki” ne ölçüde var ve belirginse, kimlik de o ölçüde güç kazanır.³⁰

²⁸ Kinnvall, “Globalization and Religious...,” s. 741.

²⁹ Erhan Akdemir, “11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırımın Ardından İslam’ın Avrupa’da Algılanışı,” *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 8, 1, (2009), ss. 1-26, s. 6.

³⁰ Age, s. 7.

Delanty'e göre, "ben" ve "öteki" anlayışı kimlik kavramını tanımlar ve bu kavram, ötekini tehlike olarak algıladığında dışlayıcı bir anlam taşımış olur.³¹ Öteki ile aradaki fark ne kadar çoğaltılırsa, var olan kimlik de o denli geniş olur ve öteki daha sık dışlanır. Çırakman, Avrupa'da ötekinin çok çeşitli olmasından dolayı kendi yansımasının çoğul, çeşitli ve karmaşık olduğunu savunmaktadır.³²

Kimlik inşası ile birlikte, devletlerin "öteki" ile entegrasyonu veya ittifakı zorlaşır. Uluslararası sistemde devletler, inşa edilmiş kimlikleri ile diğerlerini öteki addedip eylemlerini buna göre biçimlendirir. Genel anlamda dış politikalar, işbirlikleri ve ayrılıklar toplumun sahip olduğu kimlikler ile şekillenmiştir. Dini inançların ulusal kimlikleri etkilemedeki rolünün önemli olduğu geniş çevrelerce kabul görmüştür. İnşacı teori düşünürlerinden Hopf yaptığı araştırmalarla "Kimlik kavramı, dış politikayı anlamamızı sağlayan anahtar kelime olmuştur" sonucuna varır.³³ İnşacı düşünürlerden olan Katzenstein da, kimliğin dış politikadaki önemine vurgu yaparak, kimlik ve kültür tanımlarının, ülke çıkarlarına, güvenliğine ve küresel güvensizliklere doğrudan etkisi olduğunu savunmuştur.³⁴

Görüldüğü gibi inşacı teorisyenler, dış politikada kimliğin ne denli önemli bir kavram olduğunu sıkça dile getirmiştir. Bu bağlamda, kimliği etkileyen önemli faktörlerin aynı zamanda dış politikayı ve uluslararası ilişkileri etkilediğini söylemek yanlış bir ifade olmayacaktır. Çalışmanın ana noktası; dini inançların dış politika ve entegrasyon süreçlerindeki etkisini analiz edebilmek olduğundan,

³¹ Gerard Delanty, *"Inventing Europe, Idea, Identity, Reality,"* (London: Macmillan, 1995) ss. 1-153, s. 5.

³² Çırakman, Aslı, (2001), "Avrupa Fikrinden Avrupa Merkeziliğe," *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 4, 14, ss. 28- 46, s. 31.

³³ Jackson ve Sorensen, *International Relations Theory and Approaches*, s. 176

³⁴ Age, s. 176

bir sonraki kısımda kimlik ve buna bağlı olarak ÷lkelerin dış politikalarının dini inançlardan ne ölçüde etkilendiği irdelenecektir.

BÖLÜM II: DİN ve DIŞ POLİTİKA İLİŞKİSİ

2.1. Giriş ve Tanımlar

Dış politika; aktörlerin diğer aktörlerle olan resmi politikalarının tümünü tanımlar ve askeri, ekonomik, sosyal, kültürel ve politik araçlardan etkilenecek şekilde şekillenir. Din ise kutsal, ilahi ve ahlaki unsurlarla yoğrulmuş manevi inanç bütünüdür. Dünya görüşünün, ahlaki değerlerin, normların ve kimliklerin esas kaynağı dindir. İki kavram da kendi ayrı aktörlerine sahiptir; dış politikanın aktörleri devlet kurumları ve politikacılar, dini inançlar dini kurumlara, aktörlere ve hatta terörist gruplarına sahiptir.³⁵

İnşacılık teorisinin üzerinde durduğu dış politika ve kimlik etkileşimleri özellikle Soğuk Savaş sonrası gelişen ilişkilerde gözle görülür bir hal almıştır. Bu dönemde laiklik ve liberal değerlere rağmen bu iki kavram birbirleri ile etkileşime girerek ve dini unsurlar, dış politikanın doğru analizi için göz ardı edilmemesi gereken bir bileşen haline gelmiştir. Dini mirasın etkisiyle düşman ve dost algısı oluştuğundan, dinin dış politikayı etkilemesi kaçınılmaz olmuştur.³⁶ Tanımlardan yola çıkıldığı zaman, din ve dış politikanın birbirlerinden uzak kavramlar olduğu anlaşılmaktadır. Buna rağmen aslında iki sosyal olgu arasında çok güçlü bir etkileşim meydana gelmiştir. Bu etkileşim ile beraber din, iç ve dış politikayı etkileme gücüne sahip olduğu gibi yeni bir politik yapı oluşturabilecek kadar tesirli olmuştur.³⁷

³⁵ Warner ve Manfred, "Thinking about the Role...", s. 111.

³⁶ Age, s. 113.

³⁷ Raymond Firth, "Spiritual Aroma," *Religion and Politics*, (1981) 83, 3, ss. 582-601, s. 583.

Dış politika tanımı daha nesnelken, din tanımı daha öznel ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Örneğin Weber'in dinselliğe ilişkin yaklaşımlarına bakıldığında dinin insanların dünyayı anlama biçimine ve bu anlam çerçevesinde pratikler üretilmesine önemli katkılar sunduğu görülmektedir.³⁸ Marx ise dinin toplum tarafından yaratılan yapay bir olgu olduğunu belirterek "Din toplumun afyonudur" şeklinde fikrini ifade etmiştir. Marx, aslında dinin var edilme sebebinin bireyin kendini rahatlatma ve uyuşturma olduğuna dikkat çekerek dinin meşrulaştırıcı gücüne değinmiştir.³⁹

İnşacılık teorisi diğer teorilere kıyasla bu kavramlar arasındaki ilişkiyi daha kapsamlı açıklar. Bu teoriye göre din ve dış politika sosyal farkındalık ile oluşan insan sanatlarıdır. Toplumun yarattığı bu iki kavram arasındaki ilişki, karmaşık ve paradoksal bir yapıya sahiptir. Bu sebeple var olan etkileşimlerle ilgili bir fikir birliği sağlanamamıştır.⁴⁰ Fakat birçok ampirik çalışma farklı dini inanışların özellikle Soğuk Savaş sonrası dış politikayı etkilediğini ve çekişmelerde başrol oynadığını göstermektedir.⁴¹

Dinin, dış politikayı şekillendirme gücü nereden gelmektedir? Wendt'e göre sistemin en önemli aktörlerinden biri olarak kabul edilen devletleri sosyal teoriler içerisinde bir birey gibi görmek gerekmektedir. Çünkü tüm diğer aktörler gibi devletler de belirli bir mantığa, kimliğe, çıkara ve inançlara sahiptir. Ancak

³⁸ Zahir Kızmaz, "Din ve Suçluluk Açısından Kuramsal Bir Yaklaşım," *Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 1, (2005), ss. 189-215, s. 190.

³⁹ Jonathan Fox ve Samuel Sandler, "The Question of Religion and World Politics," *Terrorism and Political Violence*, 17, 3, (2005), ss. 293-303, s. 297.

⁴⁰ Firth, "Spiritual Aroma," s. 584.

⁴¹ Warner ve Manfred, "Thinking about the Role...", s. 113.

bu şekilde aktör eylemleri anlaşılabilir.⁴² Bu sebeple birey ilişkilerini etkileyen kimlik faktörü aktör eylemlerine de yansımıştır.

Bazı görüşlere göre aynı dini inancı paylaşan uluslar, ortak kültürel bağlar yakalamada başarılı olurlar çünkü ortak din paylaşımı ortak normların inşasına imkân sağlar. Ortak dini miras ile işbirliğine teşvik edilen devletler uluslararası sistem içerisinde “bize” karşı “onlar” yargısını oluşturur. Diğer yandan, farklı dini inanca sahip devletler arasında ideolojik benzerlikler ve ortak değerler yeterli olmadığından, işbirliği ve ittifak zor sağlanmaktadır. Böylelikle farklı dini inançlar “reel-politik”teki agresifliği ve çatışmaları açıklayabilmek için başvurulan değişkenler olmuştur.⁴³ Fakat bu ilişki yapısını ifade ederken genelleme yapmak yanlış olacaktır. Farklı dini inançlara rağmen işbirliği yapabilen ülkelerin –Kore-İran-Suriye, Çin-İran ve Türkiye-İsrail⁴⁴ işbirliği–,⁴⁵ yanı sıra aynı dini inançlara sahip ülkelerin de çatışma içerisine girildiğine şahit olunmuştur.

Samuel Huntington’ın 1993 yılında yayınladığı *Medeniyetler Çatışması?* (*The Clash of Civilizations?*) adlı makalesi kimliğin dış politika üzerindeki belirleyiciliğinin iyi bir örneğini sunmaktadır. Huntington’a göre uluslararası ilişkilerde en önemli aktör devletlerdir ve devletlerin sahip olduğu farklı medeniyet kimlikleri (*civilizational identity*) çatışmaların ana sebebidir. Yazar, kullandığı medeniyet kimliği kavramına göre dünya üzerindeki bölgeleri 8’e

⁴² Alexander Wendt, “The State as a Person in International Theory,” *Review of International Studies*, 30, (2004), ss.289-316, s. 290.

⁴³ Warner, ve Manfred, “Thinking about the Role...,” ss. 119-121.

⁴⁴ İlişkiler dönem içerisinde değişime girmiş olmasına rağmen uzun süreli işbirlikleri olduğundan dolayı söz konusu devletler örnek olarak seçilmiştir.

⁴⁵ Samuel P. Huntington, “The Clash of Civilizations?,” *Foreign Affairs*, 72, 2, (1993), ss. 25-48, s. 47.

ayırmaktadır: Batı, Konfüçyüs'çü, Japon, İslam, Hindu, Slav-Ortodoks, Latin Amerikan ve Afrika medeniyetleri.⁴⁶

Huntington'ın medeniyet ifadesini tanımlarken kullanmış olduğu başlıca unsur dindir ve temel vurgu aktörlerin sahip olduğu dini kimlik üzerindedir. Çalışmanın genelinin aslında Hıristiyanlık ve İslam arasındaki ilişkiye odaklanmasının sebebi de bu gerçektir.⁴⁷ Bosna Savaşı, Keşmir Problemi, Ermenistan-Azerbaycan, Bulgar-Türk, İsrail-Filistin çatışmaları bu teze dayandırılmaktadır. Çünkü yazara göre toplumların gerginlik yaşamasının asıl sebebi farklı kültür, din ve medeniyetlere sahip olunmasıdır.

Öte yandan, Huntington; ortak kültür ve din mirasının ise işbirliğini kolaylaştırdığına inanmaktadır; AB, Latin Amerika ve Uzak Doğu'daki örgütlenmeler örnek olarak gösterilebilir. Ortak din olgusunun işbirliği ile sonuçlandığı önemli bölgelerden biri de Orta Doğu ve Orta Asya olmuştur; Türkiye, İran, Pakistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Afganistan ve Türkmenistan. Bu on ülkenin tek paydada birleştiği nokta ne ırk, ne dil ne de tarih olmuştur, işbirliği yapan tarafların tek ortak noktası dini inançlarıdır.⁴⁸ Fakat Huntington'ın bu tezi var olan bazı devlet ilişkileri ile çelişmektedir. Paylaşılan ortak dini inançlara rağmen savaşan devletler ve aynı zamanda farklı dini kimliklere rağmen işbirliği kuran aktörler mevcuttur. 1980 yılında başlayan ve 8 yıl süren İran-İrak Savaşı, Irak-Kuveyt Savaşı, Körfez Savaşında Irak'a karşı Batı kanadını destekleyen Müslüman ülkeleri, Kuzey İrlanda ve İngiltere arasında yaşanan gerginlikler ve son olarak 2011 Libya

⁴⁶ Age, ss. 22-25.

⁴⁷ Deniz Altınbaş, "Avrupa'da Kimlik ve Medeniyetler Çatışması," *Stratejik Analiz Dergisi*, 79, ss. 51-61, s. 54.

⁴⁸ Huntington, "The Clash of Civilizations?," ss. 28-33.

harekâtında NATO'yu destekleyen Müslüman ülkeler bu tezi çürütebilir niteliktedir. Ayrıca daha önce de vurgulanıldığı gibi farklı dini kimliklerine rağmen birçok devlet yakınlaşmayı başararak işbirliği kurabilmiştir.

Dini inançların işbirliği ve çatışma konularında etkili olup olmadığı tartışılırken tam bir bütünleşme odağında bu kimliklerin etkili olduğunu savunmak yanlış olmayacaktır. İnşacı düşünürler özellikle NATO veya AB gibi oluşumların ortak bir kimliğe sahip olduğunu ve sahip olunan bu kimlikler ile politikaların şekillendiğine inanmaktadırlar. Bu bağlamda Hıristiyan kimliği ile AB, İnşacılık teorisinin tezlerini kanıtlar niteliktedir çünkü ortak din paylaşımının getirdiği bütünleşme olgusuna verilebilecek en önemli örneklerden biridir. Dini inanç paylaşımı ile gelişen entegrasyon yargısının en önemli örneği kıtadaki oluşumun yapısının incelenmesi ile ortaya çıkar. AB üyesi olan tüm ülkeler Hıristiyan inancına sahip ülkelerdir. Belirgin ekonomik, siyasi ve politik farklılıklara rağmen üyelerin bulunduğu en önemli ortak paydalardan biri paylaşılan dini inançlardır.⁴⁹ Wendt de bu kanıtı destekleyerek uluslararası kuruluşlara bakıldığı zaman bu yapıların üye devletlerin kimliklerinin bir yansıması olduğunu savunur. Yazara göre bu tezi destekleyen en önemli yapı ise kolektif kimliği ile AB'dir.⁵⁰

AB üye devletlerinin ortak din vurgusu, Balkanlar'da patlak veren savaşlar ile pekişerek, Birlik içindeki dini inanışların dış politikada ne kadar etkili olduğunu göstermiştir. Hırvatistan ve Slovenya, Sırbistan ile savaşlarında AB

⁴⁹ Balazs Schanda, "Religion and State in the Candidate Countries to the EU: Issues Concerning Religion and State in Hungary," *Sociology of Religion*, 64, 3, (2003), ss. 333-348, s. 334.

⁵⁰ Alexander Wendt, "Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics," *International Organization*, 46, 2, (1992) ss. 391-425, s. 394.

üyesi ülkelerin bir kısmından destek görmüştür. Almanya ve Avusturya, iki ülkenin bağımsızlığını ilk tanıyan devletlerden olurken, Balkan savaşlarının uzantısı olan Bosna Hersek ve Kosova Savaşları sırasında bağımsızlıkların tanınması dışında AB'den ciddi bir tepki veya destek gelmemiştir. Arka bahçesi Balkanlar'da yaşanan Bosna Savaşında Avrupa'nın sessiz kalması bölgedeki Müslüman azınlıkların nabzını arttırmıştır.⁵¹ Sözü geçen savaşta; Suudi Arabistan, Pakistan ve Türkiye gibi Müslüman inanışlara sahip ülkeler, yine kendileri gibi Müslüman olan Bosna Hersek ve Kosova'ya açık destek vermişlerdir.⁵²

2.2. Tarihsel Süreç

Din ve dış politika ilişkisi dönem içerisinde farklı etkileşimler göstermektedir. Buna bağlı olarak var olan statik bir etkileşimden bahsetmek yanlış olacaktır. Modern dönem öncesi, modern ve modern dönem sonrası sürecin analizi yapıldığı zaman dinin uluslararası ilişkilerde etkisinin değişkenlik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Din ve birey ilişkisinin en güçlü olduğu dönemi modern dönem öncesi paradigmada görmekteyiz. Modern döneme geçildiği zaman ise “laiklik” kavramı ile birlikte dinin devlet politikalarından ayrılması uluslararası sistemdeki gücünü yitirmesine sebep olmuştur. Fakat yeni dönemde din, etkisini gelişen olayların ışığında arttırarak, kimlikler ve dış politikadaki etkisini güçlendirmiştir.⁵³

⁵¹ Bhukhi Parekh, “European Liberalism and The Muslim Question,” *Amsterdam University Press*, 9, (2007), ss. 1-40, s. 24.

⁵² Herman Lübbe, “Religion and Politics in Process of Modernisation,” *Politics Religion and Ideology*, 6, 1, (2005), ss. 53-70, s. 64.

⁵³ Marc Luckyx, “The EU and Islam? The Role of Religion in the Emerging Polity,” *Cambridge Review of International Affairs*, 13, 2, (2000), ss. 267-282, s. 272.

Modern döneme bakıldığı zaman “din” kelimesinin kullanımından yıllarca kaçınıldığı fark edilmektedir. Artık önemli bir olgu olmadığına kanaat getirilerek, küresel ilişkiler içerisinde dinin etkisi gerileme göstermiştir. 1648 Westfalya Antlaşması ile uluslar, din farklılıklarının sebep olduğu çatışmaları sonlandırmayı amaç edinmiştir. Protestan reformu ile birlikte “laiklik” kavramıyla tanışan birey, din ve devlet ilişkisini ayırmayı amaçlamıştır. En basit tabiriyle laiklik; din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı tutulmasıdır.⁵⁴ Devlet, dini kurumları etki altında bırakacak eylemlerde bulunmamalıdır. Öte yandan dini aktörler de devlet kurumlarının gücünü kendi çıkarları için kullanmaya çalışmamalıdır.⁵⁵ Laikliğin temel prensibi bu şekilde maddeleşmiştir.

Modern zamana girildiğinde, laiklik anlayışının yayılması ile eşzamanlı olarak teknoloji, ekonomi, politika ve edebiyat alanlarında toplumlar büyük gelişme göstermiştir. Okuma-yazma ve şehirleşme oranının hızla artmasıyla, modern dünya hedefi sağlam temeller üzerinde yükselmeye başlamıştır. Din, bu dönemde bireye, tarihin karanlık çağlarını anımsatan bir kavram olduğundan gelişen toplum bu tanımdan uzak durmaya çalışmıştır.⁵⁶ Bu kavramın bireyin her anlamda Kilise karşısında ezildiği bir dönem olan Ortaçağ’da kalması istenmiştir.⁵⁷

Modern dünyada, dini kimlik kavramı yerini etnik kimlik gibi farklı olgulara bırakmıştır. Yeni dönemde, dini politikaların etkisinin en yoğun olduğu söylenen, dini inançların çok tesirli olduğu iddia edilen İslam dünyası bile farklı kavramlar üzerinden dış politika hamlelerini gerçekleştirmiştir. Nasr ve

⁵⁴ Age, s. 268.

⁵⁵ Schanda, “Religion and State...,” s. 340.

⁵⁶ Fox ve Sandler, “The Question of Religion and World Politics,” s. 297.

⁵⁷ Murat Belge, “Ortaçağ,” *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 4, 14, (2001), ss. 77- 84, s. 49.

Burgiba'nın, İslam'ı geride bırakarak Arap milliyetçiliği, ırka dayalı milliyetçilik, yapması bu gelişmeye verilebilecek örneklerdir.⁵⁸

20. yüzyılda “dini inanışların” modern toplumda, uluslararası ilişkilerde ve politikada tarihe nazaran daha az etkili olduğu söylenebilir. Değişen sistem farklı araçlar ile analiz edilmeye başlanmıştır. Realizm ve Liberalizm askeri, ekonomik ve mantıksal düzlem çerçevesinde sistemi açıklama yolunu seçmiştir. Anarşist bir yapıya sahip olan sistemi fiziksel kapasiteler ile anlamlandırmaya çalışan teoriler, ilişkileri bu doğrultuda açıklamaya çalışmıştır.

1980'ler itibari ile sistemin tekrar değişime girmesi ve yeni düzende din kavramının artan etkisi yeni teorilere ve analizlere ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştur. İnşacı düşünürlerden Philpott, yeni sistemi var olan güçlü teorilerin aksine “din ve kimlik” kavramları ile analiz etmeye çalışmıştır. Bu gelişmeler uluslararası ilişkilerde modern dönem sonrası paradigmayı yaratmıştır. Dinin modern politikaları ve sosyal olguları etkilemesiyle birlikte, akademisyenler ve siyaset bilimciler tarafından var olan teoriler sorgulanmaya ve sistem, din bağlamında açıklanmaya çalışılmıştır.⁵⁹

Modern döneme bakıldığı zaman sistemde var olan en önemli ayrılıkların komünizm ve kapitalizm ideolojilerinden kaynaklandığı görülmektedir. Soğuk Savaş yıllarında aktör kimliklerinin önemine değinen Katzenstein bölgesel kuruluşların günden güne sistemde güç kazandığına dikkat çekmektedir. Kimliklerin en az çıkarlar kadar önemli olduğunu vurgulayan yazar, bu görüşünü desteklemek için ise NATO-ABD örneğini konu almıştır. Katzenstein'a göre 2.

⁵⁸ Alicia Mira Abad ve Monica Moreno Seco, “Religion and Politics in the Mediterranean: An Historical Perspective,” *History and Anthropology*, 18, 3, (2007), ss. 275-290, s. 285.

⁵⁹ Jonathan Fox, “The Rise of Religious Nationalism and Conflict: Ethnic Conflict and Revolutionary Wars 1945-2001,” *Journal of Peace Research*, 41, 6, (2004), ss. 715-731, s. 717.

Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin çıkarları doğrultusunda oluşturduğu iki yapıdan biri daha başarılı ve önemli olmuştur. ABD'nin Avrupa müttefikleri ile ırk, tarih, politik görüş ve kültürel paylaşımlar bakımından ortak değerlere sahip olması NATO'yu Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı'ndan (SEATO) daha güçlü kılmıştır. NATO ve SEATO aynı çıkarlara hizmet etmesine rağmen ortak kimlik paylaşımı ile NATO daha etkili bir rol üstlenmiştir.⁶⁰

45 yıl süren Soğuk Savaş sonrasında “din” dış politikada etkisini hissettirmeye başlamıştır. Böylece modern dönemin laik sistemi sekteye uğrayacaktır. George Wiege Soğuk Savaş sonrası sistemi “laik olmayan dünya”⁶¹ ifadesiyle tanımlamaktadır. Dinin etkisini artırmasının yanı sıra daha fazla dini aktörün sistemi etkileme gücünü kazanması da ilişkileri etkilemiştir. Katolik Roma Kilisesi, Protestan Evangelistler, Yahudi gruplar ve dini çıkar gruplarının gücünün artması ile dış politika, dinin etkisine girerek laikliğin zayıflamasına neden olunmuştur.⁶²

Protestan Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Katolik Fransa, Müslüman Türkiye modern dönemde laik düzene sahip olan ülkelerdir. Öte yandan Protestan İngiltere, Katolik İrlanda ve Müslüman Pakistan laik devlet sisteminden uzak durmuşlardır. Fakat dikkatli incelendiğinde, modern dönem sonrasında, dinin laik sistemlerde bile etkili olduğu anlaşılmaktadır.⁶³ ABD, Almanya, İsveç, Danimarka gibi ülkelere bakıldığı zaman, laikliğe rağmen dini grupların ve kurumların dış

⁶⁰ Peter J. Katzenstein ve Christopher Hemmer, “Why is There No NATO in Asia? Collective Identity, Regionalism and The Origins of Multilateralism,” *International Organization*, 56, 3, (2002), ss. 575-607, s. 577.

⁶¹ Jeffrey Haynes, “Religion and International Relations After 9/11,” *Democratization*, 12, 3, (2005), ss. 398-413, s. 398.

⁶² Age, s. 398.

⁶³ Warner ve Manfred, “Thinking about the Role...,” s. 125.

politikada çok önemli roller oynadığı görülmektedir.⁶⁴ Laik sisteme rağmen var olan bu etkileşim, İnşacı teorisyenlerin savunduğu tezleri güçlü kılmaktadır.

Laik düzenlemelere karşın, dini politikaların etkili olduğu ülkelere verilebilecek en iyi örnek ABD'dir. ABD dış politikalarını rasyonel temeller üzerine kurmuş olsa da din, iç ve dış politikada etkili bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Amerikan federal anayasasında bulunan "*Kongre herhangi bir dinin resmen kabul edilmesi ve tesis edilmesi veya serbest bir şekilde faaliyet göstermesini engellemeye dair kanun yapamaz*" maddesi ile din ve devlet işleri birbirlerinden ayrılmıştır.⁶⁵ Fakat 1970'lerde hızlı bir çıkış yakalayan Hıristiyan Evangelizmi, ABD'nin dini politikalara yaklaşmasına sebep olmuştur.⁶⁶

Post-modern dönemdeki değişim gerçekten Soğuk Savaş sonrasında mı meydana gelmiştir? Genel olarak kabul gören bu yargı aslında çok doğru değildir. Soğuk Savaş döneminin son çeyreğinde dini inançlar politikada etkisini göstermeye başlamıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) yıkılması ile boşalan düşman algısı "öteki"ye bağımlı olan kimlik kavramında bir bocalama yaratmıştır. Böylelikle farklı dini inançlar, komünizm alternatifi olarak ötekileştirilmeye başlanmıştır. Kapitalist olmayan öteki kavramı yerini Hıristiyan olmayan ötekiye bırakmıştır. Bu sayede var olan kimlik güçlü kalabilmiştir.⁶⁷ Soğuk Savaş bittikten sonraki dönemde yaratılan yeni düşman algısı ile din tekrar

⁶⁴ Sadiq Azm Jamal, "Democratization State-Religion Relations: A Comparative Study of Turkey, Egypt and Israel," *Democratization*, (2009), ss. 1143-1171, s. 1146.

⁶⁵ Mehmet Şahin, "Dinin Dış Politika Aracı Olarak Kullanılması: 1998 Uluslararası Din Özgürlüğü Yasası," *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 3, 10, (2007), ss. 13-27, s. 14.

⁶⁶ Luke Ebersole, "Religion and Politics," *American Academy of Political and Social Sciences*, 332, (1960), ss. 101-111, s. 102.

⁶⁷ Gülnur Aybet ve Meltem Müftüler Baç, "Council Transformations in Security and Identity after the Cold War: Turkey's Problematic Relationship with Europe," *International Journal*, 55, 4, (2000), ss. 567-582, s. 570.

önemini kazanmıştır. Bu sebeplerden dolayıdır ki dinin Soğuk Savaş sonrası güçlendiği izlenimi sisteme yansıtılmıştır.

Daha önce de vurgulandığı gibi aslında dini politikalar Soğuk Savaş sürecinde etkili olmaya başlamıştır. Haynes de bu teoriye destek vermektedir ve aslında değişimin çıkış noktasını 60-70 yıl öncesine yani 2. Dünya Savaşı'nın son bulunduğu tarihe dayandırmaktadır. Bu tarih itibari ile kolonilerde din temelli politikalar kendini hissettirmeye başlamıştır. Cezayir, Endonezya, İsrail ve Müslüman bölge ülkelerinin çatışması ile İran devrimi, Soğuk Savaş sürecinde din temelli inanışların politikaya olan etkisini göstermektedir.⁶⁸ İran dini devrimi dönemin diğer önemli olaylarına göre bir adım öndedir; çünkü İran Soğuk Savaş sürecinde yapmış olduğu dini devrimle dinin etkisinin sistemde net bir şekilde kendini hissettirmesine sebep olmuştur. Mısır, Suriye ve Irak'ın aksine, İran'da laik sol devrim yerine İslami teolojiye dayalı bir devrim gerçekleşmiştir. Tarihin ilk modern din devrimini gerçekleştiren İran, gelecekteki iç ve dış politikalarında da İslami normları rehber olarak benimseyerek din-dış politika ilişkisine iyi bir örnek teşkil edecektir.⁶⁹

Değişimin 60-70 yıl önce başladığını savunan Haynes, din temelli politikaların koloni bölgelerinde tekrar ortaya çıkışını şöyle açıklamaktadır; 2. Dünya Savaşı sonrası, 3. dünya ülkeleri Liberalizm, Sosyalizm ve Milliyetçilik gibi Batı değerlerini benimsemiştir. Fakat 1980'lerde bu değerlerin sosyal adaleti

⁶⁸ Haynes, "Religion and International Relations After 9/11," s. 398.

⁶⁹ Jeffrey Haynes, "Religion and Foreign Policy Making in USA, India, Iran Towards a Research Agenda," *Third World Quarterly*, 29, 1, (2008), ss. 143-165, s. 156.

ve refahı getirememesi eski düzene yani dini politikalara dönüş eğilimi yaratmıştır.⁷⁰

O döneme damgasını vuran modernlik tanımı kolonilere göre bir Hıristiyan yorumudur ve İslamiyet'e zarar veren bir kavram olarak algılanmıştır. Bu anlayışla koloni bölgelerinde modernite artık yerini dini politikalara bırakmıştır.⁷¹ 1998 yılında Brüksel'de AB'nin katkılarıyla gerçekleşen FSU (*Forward Studies Unit of EU*) seminerinde çarpıcı bir gerçek ortaya çıkmıştır. Müslüman toplumların çoğu modernleşme kavramının altında yatan anlamın asimilasyon olduğunu savunmuştur. Dini inançlara zarar veren modernite algılaması nedeniyle, Batı'dan gelen değerleri reddeden Müslüman toplumlar, kendi köklerine, inançlarına ve kültürel kimliklerine sahip çıkmayı hedeflemişlerdir.⁷²

Müslümanların Batı değerlerini reddetmesi iki kimlik arasında ciddi bir uçurum yaratmıştır. Buna bağlı olarak, AB ve ABD'nin hazırladığı strateji raporlarında komünizm artık savunma ve güvenlik sayfalarında yer almamaktadır, bunun yerini dini terörizm kavramının aldığı görülmektedir. Batı'nın yeni tehdit algısı; kökten dinci İslami gruplardır. Dini ayrılıkların yarattığı sorunlara son verilmesi için hazırlanan yeni politika *modernleştirmedir*. Müslüman toplumlarının bu politikaya şiddetle karşı çıkması ise din temelli çekişmeleri daha fazla şiddetlendirmiştir.⁷³

Karmaşık ve sınırları olmayan bir düşman algısı var olduğundan bu yeni çatışma yapısı öncekilerden farklıdır. Buna ek olarak küreselleşme ile güçlenen

⁷⁰ Fox, "The Rise of Religious..." s. 718.

⁷¹ Abad ve Seco, "Religion and Politics in the Mediterranean: An Historical Perspective," s. 279.

⁷² Luckyx, "The EU and Islam? The Role of Religion in the Emerging Polity," s. 274.

⁷³ Age, s. 279.

teknoloji ve sosyal etkileşim ile düşman algısının yayılma hızı inanılmaz boyutlara ulaşarak din politikaya daha etkili nüfuz edebilmiştir.⁷⁴ 11 Eylül 2001 terör saldırıları ve küresel terörizm olgusu Batı ve Doğu arasındaki uçurumun en önemli örnekleri olarak gösterilmektedir.

2.3. Din ve Güç Kavramları Arasındaki İlişki

Dış politikaları ile uluslararası sistemi etkileyebilmek için aktörlerin belirli bir güce sahip olması gerekmektedir. Güç; aktörün bir diğerini kendi isteği yönünde etkileyebilmesi olarak tanımlanmıştır. Devletlerin sistem içerisinde sahip olduğu güç kavramı iki kategoride incelenmektedir; ortak değer, kültür ve normlarda işbirliğini içeren “yumuşak güç” ve ekonomik, diplomatik ve/veya askeri parametreleri içeren “sert güç”.⁷⁵ Aktörler sahip oldukları güç doğrultusunda, caydırma kapasitelerini göstermek adına bu iki güç grubunu kullanmaktadırlar. Nye’a göre, diğer aktörü etkileyebilmek için 3 değişik güç kullanımı mevcuttur: sopa ile tehdit etmek, havuçla ödüllendirmek ya da havuç ve sopa olmadan ortak bir noktada işbirliği yapmak.⁷⁶ Realizm teorisinin de ana hatlarını oluşturan, tehdit ile zorlama gücüne sahip olan ilk yol, sert güç kullanımını temsil etmektedir. Öte yandan ödüllerle cesaretlendirme ve işbirliği yapma yolları yumuşak güç tarafından benimsenen faktörlerdir.

⁷⁴ Haynes, “Religion and International Relations After 9/11,” s. 411.

⁷⁵ Haynes, “Religion and Foreign Policy...,” s. 144.

⁷⁶ Age, s. 145.

2.3.1. Yumuşak Güç (*Soft Power*)

Dini etkinin güç kategorilerinde kullanım yeri kompleks bir içeriğe sahiptir. İnşacı düşünürlerden Katzenstein'a göre paylaşılan ortak kültürler, değerler, kimlikler işbirliğinin kolaylaşmasını sağladığı için din, yumuşak güç olarak düşünülmektedir. Realizm ve Liberalizm güç kavramında aktörlerin sadece fiziksel kapasitesine odaklanmaktadır, fakat bu bakış açısı beraberinde eksiklikler getirebilir.⁷⁷ Bu sebepten Katzenstein gibi inşacı kuramcılar kimliği de güç kavramına eklemeyi doğru bulmuştur.

Önceki bölümlerde yer verilen AB örneği, işbirliği anlamında din kavramının nasıl etkili olduğunu göstermiştir. Müslüman dünyasında da buna benzer pek çok örnek bulunmaktadır. Pakistan, Hindistan'a karşı bağımsızlık savaşı verirken, dini inançlarını yumuşak güç olarak kullanarak, ortak dini paylaşan ülkeler ile işbirliğini hedeflemiştir. Pakistan bu politikada başarılı olarak 1965 yılı sonrası Türkiye, İran, Suudi Arabistan, Ürdün ve Endonezya ile ittifak kurabilmiştir.⁷⁸

2.3.2. Sert Güç (*Hard Power*)

Yumuşak güç olarak tanımlanan dinin etki gücü, aynı zamanda sert güç olarak da sistemi etkileyebilmektedir. Fox ve Sandler; 2003 yılında gerçekleşen Irak işgalinde dini inançların etkili olduğunu ve böylece dini etkinin, sert güç olarak da kullanılabileceğini savunmaktadırlar. Dini inançların sert güç kullanımını kaçınılmaz kılması, yayılmacı isteğe sahip olmaları ile doğrudan

⁷⁷ Jack Miles, "Religion and American Foreign Policy," *The International Institute for Strategic Studies*, 46, 1, (2004), ss. 23-37, s. 35.

⁷⁸ Şahin Çolakoğlu, "Dış Politika Yapım Sürecinde Din Faktörünün Etkisi: Pakistan Örneği," *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 36, (2007), ss. 61-83, s. 65.

alakalıdır. İki önemli semavi din olan Müslümanlık ve Hıristiyanlığın dünyaya “yayılmacılık” perspektifinden bakması sert güç kullanımını tetiklemiştir. Yayılmacı amaç, kendilerine ait olan normları ve değerleri öteki olana benimsetmek olarak şekillenmiştir. Bu gayeyle din, dış politikayı ve uluslararası ilişkileri saldırgan bir biçimde etkisi altına alarak güç kullanımına sebep olmaktadır.⁷⁹

Akademisyen çevrelerin genel olarak birleştiği nokta; dinin politika üzerindeki etkisinin yapıcı olmaktan ziyade, sisteme fikir ayrılıkları ve çekişme getirdiği yönünde olmuştur. Venkataraman; yeni milenyumda dini ideolojilerin savaş ve politik şiddeti yarattığını savunmuştur.⁸⁰ Dinin özünde şeytan olmadığını fakat çıkarlar doğrultusunda onu kötü yapanın birey olduğunu savunan Kimball; Hıristiyan aktör eylemlerini meşrulaştırmak için Hıristiyan doktrinlerinin kullanıldığına dikkat çekmiştir.⁸¹ Laçiner de bu teoriyi destekleyerek; “Din kavramı yapıcı bir etkiye sahip olduğu sürece dış politikayı olumlu etkiler. Fakat sistem döngüsünün geneline bakıldığı zaman din devletlerarası çatışmaya sebep olarak dış politikayı katılaştırır”⁸² şeklinde görüşünü belirtmiştir.

Dinin sert gücün zeminini oluşturarak ekonomik ve diplomatik yaptırımlara dönüşmesinin en iyi örneklerinden biri 1998 yılında ABD Kongre üyelerinin çoğunluğunun oyu ile onaylanan Uluslararası Din Özgürlüğü Yasası’dır. Bu yasa ile din ABD dış politikasında kurumsal bir nitelik kazanmış,

⁷⁹ Haynes, “Religion and Foreign Policy...,” s. 143.

⁸⁰ Amritha Venkataraman, “Understanding How Religion Becomes Evil,” *Strategic Analysis*, 31, 1, (2007), ss. 193-201, s. 193.

⁸¹ Age, s. 199.

⁸² Sedat Laçiner, “Ermenistan Dış Politikasını Belirleyen Faktörler,” 2005, (<http://www.turkforum.net/433867-ermenistan-dis-politikasini-belirleyen-temel-faktorler.html>), Erişim: 11 Nisan 2011.

ülke dini azınlıklara saygı göstermeyen devletlere ekonomik ve diplomatik yaptırımlar uygulama kararı almıştır.⁸³ Aslında yasa Çin ve İslam ülkelerinde problemlerle karşılaşan Yahudi ve Hıristiyan misyonerlerin haklarını korumak için çıkartılmıştır. Şahin'e göre ise; bu yasa sadece Hıristiyan azınlık haklarını korumak için çıkartılmış olup, tıpkı Soğuk Savaş döneminde, 1975 Helsinki Nihai Senedi'nin Doğu bloğu ülkelere karşı kullanılan bir insan hakları argümanı olmasına benzemektedir.⁸⁴

Hem iç hem dış politikayı etkileyerek güç kullanımına, tehditlere ve zorlamaya yol açan din kavramı, yumuşak güçten öte sert güç kavramına daha yakın olduğunu göstermiştir. Huntington, Girard ve Juergensmeyer gibi önemli akademisyenler de dini inançların uluslararası sisteme şiddet getirdiğinin altını çizmiştir.⁸⁵ Gehlen ise dinin şiddet üzerindeki etkisini biraz daha güçlü bulmuş, yeni dönemin Soğuk Savaş döneminden çok daha gergin bir ortam yarattığı görüşünde olmuştur.⁸⁶

İç politikada dini inançlar sebebiyle gerçekleşen birçok çatışma görülmektedir. Pakistan örneğine dönecek olursa, Hindistan'ın sert iç politika yaptırımlarının nasıl dini kimlik tezi kullanılarak oluştuğunu görürüz. Müslümanlar, Hindistan sınırları içerisinde güç kullanımı ile karşılaşmıştır ve bu gelişme Pakistan'ı bağımsızlığa iten sebep olmuştur. Hindistan içerisinde Müslümanlık, yabancı din olarak tanımlandığı süreçte Müslüman azınlıklara karşı sert yaptırımlar ortaya çıkmıştır. Dönemin Hint politikacısı Bal Thackarey'in

⁸³ International Religious Freedom Act of 1998, (<http://www.state.gov/documents/organization/2297.pdf>), 1998, Erişim: 25 Nisan 2011.

⁸⁴ Şahin, "Dinin Dış Politika Aracı...", s. 19.

⁸⁵ Fox, "The Rise of Religious...", s. 719.

⁸⁶ Lübbe, "Religion and Politics in Process of Modernisation," s. 54.

“İslamiyet kanserdir, kesip atmak lazımdır bu sebeple herkes eline silahını alsın” şeklindeki beyanatı sert güç kullanımına ve tehditlere örnektir.⁸⁷

Dış politikayı ve uluslararası ilişkileri etkileyen din temelli çatışmalara verilebilecek örnekler; 11 Eylül saldırıları, 15 Kasım 2003 İstanbul’da gerçekleşen sinagog saldırıları, 11 Mart 2004 Madrid ve 7-25 Temmuz 2005 Londra olayları, Afganistan ve Irak işgalleridir.⁸⁸ Tüm bu çatışmalar sert güç kullanımı ve dini inançlar arasında bir ilişki kurulmasına sebep olmuştur. Yeni konjonktürde yer alan çatışmaların, isyanların ve savaşların altında yatan tek sebebi din olarak görmek yanlış olur; çünkü ekonomik ve politik çıkarlar din faktörü ile birleşerek eylemlerin temelini oluşturmaktadır.

2.4. Din ve Dış Politika Kavramları Arasındaki İlişki

Dini inançların uluslararası ilişkilerde var olan güç tanımıyla olan ilişkisi, dış politikayı ve sistemi nasıl etkilediğini göstermektedir. Dinin dış politika üzerindeki etkisi uluslararası ilişkilerin önemli tartışmalarından biridir. Bazı çevreler dini inanışların doğrudan ve keskin etkisini savunurken, diğerleri sınırlı ve dolaylı yansımaların olduğunu desteklemektedir.

Guth; dış politikayı açıklamak için başvurulan en önemli kaynaklardan birinin din olduğunu belirtirken,⁸⁹ Oran, dini inançların bir üst kurum olduğunu ve uluslararası ilişkileri tek başına yönetemeyeceğini, fakat kamuoyunu ve aktörleri etkileyebildiği için dış politikada çarpan etkisi yaratmakta olduğunu ifade

⁸⁷ Miles, “Religion and American Foreign Policy,” s. 30.

⁸⁸ Akdemir, “11 Eylül 2001...,” s. 3.

⁸⁹ Jody Baumgartner, Peter Francia ve Jonathan Morris, “A Clash of Civilizations? Influence in Middle East,” *Political Research Quarterly*, 61, 2, (2008), ss. 171-179, s. 171.

etmiştir.⁹⁰ Jelen de, dinin dış politikadaki etkisinin çok sınırlı olduğunu savunanlar tarafında yer almıştır.⁹¹ Laçiner'e göre ise ulus fikirleri dost ve düşman algısını şekillendirmektedir ve bu fikirlerin oluşumunu sağlayan iki ana faktör vardır: din ve milliyetçilik kavramları.⁹² Çolakoğlu da, dini inanışların başlı başına dış politikayı etkilemede yetersiz olduğunu belirtmektedir. Kültür, kimlik, baskı grupları ve kamuoyunun yanı sıra, stratejik, askeri ve ekonomik çıkarların dış politikanın yapım sürecini belirlediğini vurgular.⁹³

Din ve dış politika etkileşimini daha iyi anlayabilmek için dinin birey, toplum ve aktörler üzerindeki etkisini eksiksiz bir biçimde anlamak gerekmektedir. Bu konu üzerine birçok araştırmaya imza atan Sandler ve Fox, tartışmalar ışığında dinin dış politikayı dört farklı biçimde etkilediğini belirlemişlerdir.

- 1) Din birey ve toplum kimliğini doğrudan etkilediğinden, sistemi de etkileme gücüne sahiptir.
- 2) Benimsenen inanç sistemleri, bireyin ve toplumun hareketlerine yön verir. Bireyin eylemleri inanç sistemiyle açıklanır, din de en temel inanç kaynağı olduğundan eylemlerin zeminini oluşturur. Dini doktrinler sistemi etkiler, her dinde var olan ayrı doktrinler politikayı etkileme, sınırlandırma veya meşru gösterme etkisine sahiptir.

⁹⁰ Baskın Oran, "Gerçek Hayat Soruları," ([http://baskinoran.com/roportaj/GercekHayatsorular\(1\).pdf](http://baskinoran.com/roportaj/GercekHayatsorular(1).pdf)), 2003 Ekim. Erişim: 12 Nisan 2011.

⁹¹ Baumgartner, Francia ve Morris, "A Clash of Civilizations? Influence in Middle East," s. 171.

⁹² Laçiner, "Ermenistan Dış Politikasını Belirleyen Faktörler," 2005, (<http://www.turkforum.net/433867-ermenistan-dis-politikasini-belirleyen-temel-faktorler.html>), Erişim: 11 Nisan 2011

⁹³ Çolakoğlu, "Dış Politika Yapım...", s. 62.

3) Din, yapılan eylemleri meşrulaştırma gücüne sahiptir. Genel olarak aktörlerin kullandığı bu yöntemle alınan kararlar ve eylemler, hem dış politika hem iç politikada din tarafından meşru kılınmaktadır.

4) Dini kurumların ve grupların aynı zamanda aktörler üzerindeki etkisi, dinin gücünden kaynaklanmaktadır. Laiklik kavramının önemini yitirmesiyle birlikte dini gruplar ve kurumlar, aktörler üzerinde söz sahibi olabilme gücünü yakalamaktadır.⁹⁴

Fox ve Sandler yaptıkları bu çalışma ile dinin neden dış politika üzerinde önemli bir etkisi olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Böylece aslında bu konu ile ilgili önemli sorulara da cevap verilmiştir. Dinin dış politikayı etkileyen bir unsur mu yoksa eylemleri meşrulaştıran bir kavram mı olduğu konusunda bir uzlaşma bulunmamaktadır. Kimilerine göre din dış politikayı etkileyen en güçlü araçlardan biridir. İkinci yaklaşıma göre ise din dış politikanın eylemlerini meşrulaştırmak için kullandığı bir araçtır.⁹⁵ Dinin meşrulaştırma aracı olarak kullanılması bile aslında dini inançların aktörler ve kamuoyu üzerinde ne denli güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Fox ve Sandler'e göre; din meşrulaştırma gücüne sahip etkili bir olgudur ve dış politika tarafından kullanılsa bile bu dini inanışların dış politikayı etkilediğini göstermektedir.⁹⁶ Kısacası din meşrulaştırma gücü ile de dış politikayı etkileyecek unsurlara sahiptir.

Samuel Huntington, ulus kimlikleri ve medeniyetler üzerine çalışmalar yapmış olan bir diğer önemli isimdir. Huntington'a göre; Realizm'in çıkar çatışması anlayışı artık kültürel çatışma halini almıştır ve bahsedilen 8 medeniyet

⁹⁴ Fox ve Sandler, "The Question of Religion and World Politics," ss. 293-295.

⁹⁵ Çolakoğlu, "Dış Politika Yapım..," s. 61.

⁹⁶ Fox ve Sandler, "The Question of Religion and World Politics," s. 294.

ile dünya sınırları çizilmiştir, İslamiyet ve Batı, bu medeniyetlerden sadece ikisini oluşturmuştur. İslamiyet ve Batı arasındaki medeniyet çatışması, 21. yüzyılın Soğuk Savaş alternatifi olmuştur. Huntington, bu ifadeleri ile çok açık bir biçimde dış politikanın dini inançlardan nasıl etkilendiğini analiz etmeye çalışmıştır.⁹⁷

Kısacası Huntington, Batı ile Doğu arasında bir çatışma olduğunu ve bu çatışmanın devam edeceğini öngörmektedir. Bu sorunun en temel sebebi ise iki kanat arasındaki kimlik, değer ve normların farklı dini inanışlarla şekillenmesidir.⁹⁸ Huntington'ın 1993 yılında yayınladığı “Medeniyetler Çatışması” çalışması, akademik çevrelerde fikir ayrılıkları yaratmıştır. Hunter, tüm çatışmaların din ve kültür kavramına bağlanmasını eleştirerek çatışmaların altında yatan gerçek sebebin din ile birlikte ekonomik, sosyal ve politik haksızlıklara dayandığını ifade etmektedir. Ayrıca Huntington'ın her ulusu bir din medeniyeti altında toplaması eleştirilmektedir. Tek bir İslam medeniyeti doğru bir genelleme midir? Ayrıca daha önceden de vurgulanıldığı gibi farklı medeniyetlerin işbirliği de uluslararası sistemde yer alan bir gelişmedir.⁹⁹

Bazı akademisyenler, dış politikadaki çatışmaların medeniyetler çatışması olarak değil; devlet çıkarları çatışması olarak algılanmasını daha doğru bulmuşlardır.¹⁰⁰ Görüldüğü gibi farklı görüşler olsa bile yeni yüzyılda dinin dış politika üzerinde sınırlı veya güçlü bir etkisi olduğunda mutabık kalınmıştır. Özetle din bir şekilde dış politikayı etkilemektedir; sınırlı veya etkili.

⁹⁷ Engin İ. Erdem, “The ‘Clash of Civilizations’: Revisited after September 11,” *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 1, 2, (2002), ss. 82-107, s. 84.

⁹⁸ Age, s. 92.

⁹⁹ Age, s. 89.

¹⁰⁰ Age, s. 90.

2.5. Din ve Kimlik Kavramları Arasındaki İlişki

Uluslararası sistemde, tarih süresince devletlerin belirli amaçlar doğrultusunda işbirliği veya çatışma içerisinde olduğu görülmektedir. Sistemi inceleyen teorilerin önemli bir kısmı ulusal çıkarların önemine vurgu yapmaktadır. Fakat Soğuk Savaş sonrası oluşan sistemde kimlik farklılıklarının etkisi görülmektedir. Kant ve Hegel; kimliğin sağlam temellerde oturtulması için “öteki” tanımının ne denli güçlü bir faktör olduğu konusunda hemfikirlidir. Schmitt ise kimliğin en iyi tanımının ötekine kıyasla anlaşılabilirliğini savunur.¹⁰¹

Kimlik farklılıklarının keskinleşmesi ve “diğeri” tanımının daha fazla izole edilmesi uluslararası sistemde gerginliklere yol açmaktadır. Lebow’a göre; milliyetçilik kavramı kimlik farklılıkları ile belirlenmiştir. 1. Dünya Savaşı, 2. Dünya Savaşı ve Soykırım trajedilerinin altında hep bu sebep yatmaktadır.¹⁰² Geçtiğimiz yüzyılda etnik kimlik ve ideolojik kimlik farklılıklarının çatışmaların kaynağı olarak görülmesine rağmen 21. yüzyılda dış politikada yeni bir aktör gücünü hissettirmeyi başarmıştır: dini kimlik.

Dini kimlik ve dış politika ilişkisini daha iyi anlayabilmek için ABD örneğine dönmemiz gerekmektedir. ABD ulusal kimliği dini inanışların fazlasıyla etkisi altında kalmıştır. Dünya görüşleri de bu doğrultuda şekillenmiştir. Amerikalılar düzeni sağlamak ve korumak adına tanrının seçtiği bir millet olduklarına inanmışlardır. “Kötü”lüğe karşı “iyi” olanı temsil eden ABD, her dönemde bu algıyı inşa etmiştir. Franklin Roosevelt; Japonya’yı ve Almanya’yı

¹⁰¹ Richard Lebow, “Identity and International Relations,” *David Davies Memorial Institute for International Studies*, 22, (2008), ss. 473-492, s. 474.

¹⁰² Age, s. 487.

şeytanlaştırmıştır, tıpkı Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin ve yeni dönemde İran'ın şeytan ilan edildiği gibi.¹⁰³

Pakistan ve İsrail devletleri, dini kimliği açıklamada kullanılan önemli örneklerdendir. Ziya-Ül Hak, Pakistan'ın en az İsrail kadar ideolojik bir devlet olduğunu savunur: “Nasıl ki Yahudi kavramı olmadan İsrail olamazsa, İslamiyet olmadan da Pakistan olamaz.”¹⁰⁴ Türkiye ve İran gibi Müslüman ittifak devletleri tanınmasına rağmen Pakistan'ın İsrail'in bağımsızlığın tanımaması, ülkenin sahip olduğu dini kimliğin etkili olduğunu göstermektedir.¹⁰⁵ İran da, dini kimliği ile göze çarpan bir ülke konumundadır. İran devriminden sonra ABD ile yaşanan gerginlikler, ülkenin dini kimliğini güçlendirirken, dinin dış politikaya olan etkisini arttırmaktadır. İki ülke için de aynı gelişmelerin söz konusu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İki ülkenin dış politikası birbirleri arasında olan çekişmede üstünlük sağlamak üzerine kurulmuştur. İran dış politikası 3 amaç çerçevesinde şekillenmektedir: devletin çıkarlarını korumak, Müslüman dünyası ile olan ilişkileri geliştirmek ve ABD-AB baskısına rağmen geri adım atmaya devam edebilmek. Haynes'e göre İran, ülke içerisindeki nükleer gelişmeleri devam ettirebilmek için gereken cesareti, gücü ve meşruluğu yine dini kimliğinden almaktadır.¹⁰⁶

¹⁰³ Miles, “Religion and American Foreign Policy,” s. 152.

¹⁰⁴ Çolakoğlu, “Dış Politika Yapım Sürecinde Din Faktörünün Etkisi: Pakistan Örneği,” s. 62.

¹⁰⁵ Şahin Çolakoğlu, “Dış Politika Yapım...,” s. 63.

¹⁰⁶ Haynes, “Religion and Foreign Policy...,” s. 157.

2.6. Din: Politikalarda Meşrulaştırıcı Araç

Daha önceki bölümlerde de vurgulanıldığı gibi dini inançların, aslında dış politika üzerinde bir etkisinin olmadığı, sadece eylemleri meşrulaştırmak için kullanılan bir araç olduğu görüşü de savunulmaktadır. Aktörler, eylemlerinin destek görmesi ve ulusal-uluslararası sistemde politikalarının meşrulaşması için dini inançları kullanmaktadırlar. İslamcı terörist grupların üyeleri intihar saldırılarında kendileri ile birlikte birçok kişinin ölümüne sebep olmalarına rağmen İslam içerisinde var olan *cihat* kavramına dayanarak eylemlerinin meşru olduğunu iddia etmektedir.

İlahi misyon yüklendiğine inanan ABD’de de iç ve dış politikadaki eylemlerinin destek görmesi için dini meşrulaştırma yoluna sıkça giden aktörler bulunmaktadır. Dwight D. Eisenhower, komünizm ile girilen savaşta dini vurgular yaparken, destek toplamak tek amacı olmuştur. O döneme, Tanrı: Hıristiyan Tanrı algısı damgasını vurmuştur. Eisenhower; “Tanrı geldiği zaman, komünizm gitmek zorunda kalacaktır” sözüyle Hıristiyan Tanrının onların yanında yer aldığına olan inancını belirtmiştir.¹⁰⁷ Amerikan siyasetçileri; Roosevelt, Eisenhower, baba ve oğul Bush, Rumsfeld ve Ashcraft ABD’nin girmiş olduğu çatışmaları “iyi” ve “kötü” arasında gerçekleşen savaşlar olarak yorumlayarak, her fırsatta Tanrının bu çatışmalarda tarafsız olmadığını, ABD’nin yanında olduğunu vurgulamışlardır.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Warner ve Manfred, “Thinking about the Role...,” s. 114.

¹⁰⁸ Miles, “Religion and American Foreign Policy,” s. 23.

BÖLÜM III: AVRUPA KITASINDA MÜSLÜMAN ALGISI

3.1. İslamiyet ve Hıristiyanlık arasındaki Etkileşim

“Dini inanışlar, kimlik üzerindeki belirleyicilikleri ve kimliğin dış politika ile olan güçlü ilintisi nedeniyle, aktörlerin dış politikalarını ve entegrasyon eylemlerini etkiler” hipoteziyle yola çıkan çalışmanın önceki kısımlarında İnşacılık teorisi çerçevesinde kimlik kavramının bireyin, devletlerin ve kuruluşların -yani aktörlerin- dünya görüşünde ve algılarında ne denli etkili olduğu vurgulanmıştır. Kimliğin oluşumunda rol oynayan etkenlerden en güçlüsü olan dini inançların aktörlerin eylemlerinde önemli roller oynaması ve bunun sonucunda dış politikaya olan etkisi analiz edilmiştir.

Din ve dış politikanın güçlü bir etkileşim içerisinde olduğunu ve özellikle entegrasyon politikalarında bu etkinin arttığını savunan hipotezi test etmek için çalışmanın beşinci kısmında Hıristiyan devletlerden oluşan AB ve 73 milyonluk nüfusunun tamamına yakını Müslüman olan Türkiye arasındaki ilişkinin ayrıntılı bir tahlili yapılacaktır. Ana noktasını Hıristiyan bir topluluğun, Müslüman nüfusa sahip bir ülkeye bütünleşme kapsamında verdiği tepkinin incelenmesinin teşkil edeceği söz konusu tahlilden önce, taraflar arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için sahip oldukları dini inançların tarihteki etkileşimine bakılması gereklidir. Çünkü Avrupa genelinde var olan Müslüman algısının Türkiye'nin üyeliğine olan yansımaları kavrayabilmek için bu algının oluşumu ve tarihsel süreçte kimlikler arasındaki etkileşim ele alınmalıdır.

Bu sebeple çalışmanın 3. bölümü; tarihten bugüne, Hıristiyanlık ve Müslümanlık arasındaki sosyal etkileşimin açıklanmasına ayrılmıştır. Öncelikle AB'nin Türkiye politikalarını anlayabilmek için sahip olduğu Müslüman algısını iyi anlamak gerekmektedir. Birliğin Müslüman algısının ne yönde şekillendiğinin anlaşılabilmesi Türkiye ile olan ilişkilerin daha iyi analiz edilmesini sağlayacaktır. 3. kısmın devamı niteliğindeki 4. kısımda ise Soğuk Savaş sonrası değişen sistemde Müslümanlara karşı gelişen algılar, terör saldırıları, bölgedeki dini çatışmalar ve bu eylemlerin ardından ülke politikalarında yaşanan değişimlere odaklanılacaktır. Bu kısımda ayrıca AB'nin Müslüman algısını daha iyi anlayabilmek için son olarak Birlik genelinde ve ülke bazında yapılan anket sonuçlarına yer verilecektir.

3.2. Etkileşimin Tarihsel Süreci

Müslüman toplumlarındaki askeri, ekonomik ve kültürel gelişmeler 632 yılında İslami inanın peygamberi Muhammed'in ölümü sonrasında da hız kesmeden devam etmiştir. Sahip olunan kimliği yayma hedefi ile İslam İmparatorlukları, Persler ve Sasaniler 8. ve 9. yüzyıllarda Hıristiyan toprakları olarak bilinen Batı bölgelerine giriş yapmışlardır.¹⁰⁹

İspanya (İber Yarımadası), Fransa, İsviçre ve İtalya'nın (Sicilya) bir kısmı İslam imparatorlukları tarafından işgal altına alınmıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda, iki din arasındaki etkileşime bakıldığı zaman Müslüman işgalleri

¹⁰⁹ Akdemir, "11 Eylül 2001...", s. 8.

ile birlikte birbirlerini savaş ortamında tanıma fırsatı bulan iki büyük din görülmektedir.

Müslümanların Avrupa kıtasındaki varlığı 13. ve 18. yüzyıllar arasındaki Osmanlı İmparatorluğu'nun saldırıları ile iyice kendini hissettirmiştir. Balkanlar'ı hâkimiyeti altına almayı başaran Osmanlı İmparatorluğu 1453 İstanbul işgali ve Viyana kuşatmaları ile Müslüman tehdidi algısını Avrupa'da yerleşik kılmıştır.¹¹⁰

Müslüman saldırıları Hıristiyan toplumları arasında var olan sınırlarını koruma ve kaybedilen toprakları geri alma isteği yaratarak kıtada birlik düşüncesinin doğmasına vesile olmuştur. 1648 Vestfalya Antlaşması'na değin Hıristiyan mezhepleri arasında savaflara sahne olan Avrupa kıtası, Müslüman tehdidine karşı Haçlı ordularını oluşturmuşlardır.

Aybet ve Baç, o dönemi şöyle açıklamaktadır: Müslümanların kıtaya girişi ile birlikte 13. ve 16. yy arasında Haçlı seferleri adı altında Batılı devletler Müslüman orduları karşısında birlik kurmayı başarmıştır. Dini inançlar doğrultusunda oluşan bu askeri yapının çıkış noktası İslami inançlara sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nu ve Türkleri kıtadan uzak tutma gayesidir.¹¹¹ Müslüman toplumların Kıtada yeni bir düşman algısının oluşmasına sebep olurken aslında bölgeye birlik ve beraberlik getirmesi uluslararası sistemin nasıl karmaşık bir yapı olduğunu bir kez daha göstermiştir.

Düşman ve tehdit algıları, bir yandan tarafların kendi kimliklerini sağlam temeller üzerine oturtmasını sağlarken, öte yandan uzun sürecek bir anlaşmazlık ortamı yaratmıştır. O dönem itibari ile iki din arasında yaşanan çatışmalar, birkaç

¹¹⁰ Carolyn Warner ve Wenner Manfred, "Religion and the Political Organization of Muslims in Europe," *Perspectives on Politics*, 4, 3, (2006), ss. 457-479, s. 462.

¹¹¹ Aybet ve Baç, "Transformations in Security...", s. 571.

yüzyıl sonra tekrar ortaya çıkarak uluslararası dengeleri bozacaktır. Sherman, günümüzde yaşanan medeniyetler anlaşmazlığının sebebi olarak 1000 yıl önce tarih sahnesinde yerini alan bu dönemi ve haçlı seferlerini sorumlu tutmaktadır.¹¹²

Müslüman toplumlarının gücünü kaybetmesi var olan durumu tersine çevirmiştir ve Müslüman işgallerinin şiddeti 19. yüzyıl itibari ile son bulmuştur. 19. ve 20. yüzyıllarda, Avrupa ulusları kaybedilen toprakların büyük bir kısmından Müslüman toplumların çıkarılmasını sağlamıştır. Kendi topraklarının güvenliğini sağlayan Hıristiyan topluluklar, yine bu yüzyıllar içerisinde sömürgecilik anlayışını benimseyerek Müslüman ülkelerini kolonileştirmiştir. Yeni işgalci taraf olmayı başaran Hıristiyan toplumları Fas'tan Afganistan'a kadar uzanan Müslüman topraklarının büyük bir kısmını işgal etmiştir. Müslüman toplumlarının 1950'li yıllara kadar Batılılar tarafından sömürülmesi günümüzde var olan gerilimdeki artışın diğer bir sebebidir.

1950'li yılların başında eski sömürge devletlerinde yaşayan halklar Avrupa kıtasına göç ederek kıtadaki Müslüman tabanını oluşturmaya başlamıştır.¹¹³ Kolonilerinden göç alan Avrupa devletlerinin sömürgecilik hamlesi ile aslında Müslümanların kıtaya tekrar girişi sağlanmıştır.

3.3. Batı ve Müslüman Göç Dalgaları

Müslüman göç hareketlerini incelemeye önce bölümde sıkça kullanılacak Batı ve Doğu kavramlarının neyi temsil ettiğini bilmek önem arz etmektedir. Gamble'a göre; Batı, ABD ve Avrupa kıtasını temsil etmektedir. Gamble, Avrupa

¹¹² Steven Sherman, "The Attacks of September 11 in Three Temporalities," *Journal of World Systems Research*, 11, 1, (2003), ss. 141-169, s. 161.

¹¹³ Akdemir, "11 Eylül 2001...", s. 9.

medeniyetlerinden köklerini alan Amerika'nın Avrupa kültürü olmadan açıklanamayacağını belirterek, düşünce ve eylem farklılıkları olsa da ABD ve Avrupa'nın Batı kavramını oluşturduğunu savunur.¹¹⁴ Delanty de çalışmalarında, ABD'nin köklerini Avrupa kıtasında aradığına vurgular yaparken paylaşılan ortak kimliği belirtmek istemiştir.¹¹⁵ Bu sebeple, çalışma içerisinde farklı dinler arasındaki etkileşim açıklanırken kullanılan Batı kavramı, ABD ve Avrupa'yı kapsar niteliktedir. Doğu ise çoğunlukla Müslüman toplumlarının egemen olduğu Orta Doğu, Asya ve Afrika bölgelerini ifade ederken kullanılacaktır.

Fakat Batı ve Doğu kavramlarının neye göre şekillendiği tartışmalı bir konudur. Batılı kaynakların ifadelerine göre şekillenen bu kavramlar aslında tanımlara nereden baktığımız ile alakalıdır. Çünkü Batı'nın ifade ettiği *Orta Doğu* toprakları, o bölgenin kendi halkına göre merkez olabilmektedir.

Göç; bireylerin, politik, sosyal ve ekonomik sebepler ile kendi yaşadıkları bölgelerden ayrıлып başka bir bölgeye yerleşmesidir. Göç hareketlerinin tarihi insanlık tarihi kadar geriye gitmektedir. Asırlar boyu toplumlar belirli sebeplerden ötürü yaşadıkları toprakları bırakarak başka bölgelere yerleşmeyi tercih etmiştir.

2. Dünya Savaşı'na kadar göç veren bir bölge konumundaki Avrupa, savaş sonrası dönemde göç almaya başlamıştır. Kıtaya yapılan göçler üç ana kategoride incelenmiştir: işgücü göçü (1950'lerden 1970'lere kadar olan dönem), aile göçü (1970'lerin ortalarından itibaren), Soğuk Savaş sonrası dönemde gerçekleşen üçüncü dalga olarak adlandırılan göçler.¹¹⁶

¹¹⁴ Andrew Gamble, "The Idea of the West:: Changing Perspectives on Europe and America," *Institute of European Studies*, (2006), ss.1-14, ss. 1-3.

¹¹⁵ Delanty, "Inventing Europe, Idea, Identity, Reality," s. 116.

¹¹⁶ David Gowland, Richard Dunphy ve Charlotte Lythe, *The European Mosaic: Contemporary Politics, Economics and Culture*, (Edinburgh: Pearson, 2006), ss. 447-449.

Ekonomik nedenlere bağı olan birinci göç dalgası (işgücü göçü) iki farklı şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu yöntemlerden ilki Fransa, Hollanda ve Britanya tarafından uygulanan mevcut koloniler ve eski kolonilerden işgücü teminidir. Diğer bir yöntem ise Almanya'nın uyguladığı Doğu Avrupa ve Kuzey Afrika ülkeleri ile ikili işçi anlaşmaları yolu ile konuk işçi (*Gastarbeiter*) sağlanmasıdır.¹¹⁷ 1950'li yıllardan itibaren Fransa, Almanya, Britanya ve Hollanda'nın Müslüman göçleri aldığı görülmektedir. Bu ülkelerin aldığı ilk göçlerin genel olarak kolonilerinden yapılması da tarihi etkileşimin ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Müslüman göçünün Avrupa kıtasında yoğunlaştığı son dönemler olan 1990'lı yıllarda ise, Yunanistan, İtalya ve İspanya; Arnavutluk, Pakistan ve Bangladeş'ten aldığı göçler ile ucuz işgücü temini amacına ulaşmıştır.¹¹⁸

Avrupa bahsedilen göçlerle karşılaştığı yıllarda, özellikle eski sömürgeci devletler asimilasyon ve/veya çok kültürlülük politikaları uygulayarak Müslüman azınlıkların Batı normlarını benimsemesini sağlamaya çalışmıştır. Göç dalgasını oluşturan ilk neslin uyumu büyük ölçüde sağlanmış olsa da yeni nesil için aynı kaniya varmak doğru olmayacaktır. 1950'li yıllarda özellikle eski sömürgeleri Fas, Tunus ve Cezayir'den Müslüman göçü alan Fransa'da ilk yıllarda bir problem yaşanmamış olmasına rağmen 2. ve 3. nesil Müslüman göçmenler, ailelerinin aksine dini kimliklerini "Fransız" kimliğinin üstünde tutmuşlardır.¹¹⁹ Uluslararası sistem içerisinde dini inançların etkili olması ile birlikte 2. ve 3.

¹¹⁷ Age, s. 448.

¹¹⁸ European Monitoring Center on Racism and Xenophobia, "Muslims in the European Union; Discrimination and Islamophobia," (2006), ss. 1-115, s. 23.

¹¹⁹ Clara Beyler, "The Jihadist Threat in France," *Current Trends in Islamist Ideology* ,3, (2006), ss. 89-113, s. 90.

kuşak Müslüman göçmenlerin İslami değerleri, yaşadıkları toplum değerlerinden öncelikli görmesi gerginliğe sebep olmuştur.¹²⁰ Oliver Roy da bu konuya değinerek yeni nesil göçmenlerin kültürden önce İslami kimliklerine odaklanmalarının yaşanan çatışmalarda önemli bir rolü olduğunu savunmaktadır.¹²¹

Fakat Avrupa kıtasına göç eden ilk nesil Müslümanların uyum sorunu yaşamaması tabiri çelişkili bir ifadedir. İşçilerin sadece para kazanma odaklı isteklerinin bütünleşme politikası gerektirmediği ve doğal olarak o dönemlerde uyum politikalarının var olmadığı bir gerçektir. 2. ve 3. Müslüman göçmen neslinin sosyal, kültürel ve politik istekleri hakkında bilinçlenmesi ve talepkar olması, bu neslin problem yaratıyormuş gibi görünmesine yol açmaktadır.

Müslüman göçmenlerin entegrasyon sorununun yanı sıra, demografik yapının bozulacağına olan inanç Avrupa halkının güvenliği için sorun teşkil etmektedir. Yüksek doğum oranları dolayısıyla Müslüman nüfusunun artması, Hristiyan çevrelerde İslami baskı altında boğulma korkusu doğurmuştur.¹²² Avrupalıların düşük doğum oranına nazaran, sınırlar içerisinde yaşamını sürdüren Müslümanların yüksek doğum oranları tehdit algısını güçlendirmiştir.¹²³ Fakat bu korkunun ne derece doğru veya yanlış olduğu tartışmaya açıktır. Vaise; demografik sorunun yersiz bir korku yarattığının altını çizmektedir; Müslüman toplumu ortalama 500 milyon nüfusa sahip AB'nin sadece %3,4'ünü

¹²⁰ Leslie Lebl, "Radical Islam in Europe," *Foreign Policy Research Institute*, (2010), ss. 46-60, s. 46.

¹²¹ Oliver Roy, "Islamic Radicalization in Europe," *Centre for European Policy Studies*, (2007), ss. 52-61, s. 56.

¹²² Lebl, "Radical Islam in Europe," s. 59.

¹²³ Jonathan Paris, "A Framework for Understanding Radical Islam's Challenge to European Governments," *Transatlantic Issues*, 15, (2007), ss. 1-6, s. 1.

oluşturmaktadır. 15-17 milyon Müslüman nüfusa tekabül eden bu oran,¹²⁴ doğum oranları aynı şekilde devam ederse birkaç on yıl sonra ancak %6 olacaktır. Vaisse, AB vatandaşlarına %6'lık bir oran ne kadar etkili olabilir sorusunu yönelmektedir.¹²⁵

Kıtaya giriş yapan Müslüman topluluklar sayesinde Avrupa halkı bu dinle sınırları içerisinde tanışma fırsatı bulmuştur. İlk dönemlerde İslami toplumlardan alınan göçler, Soğuk Savaş döneminde farklı tehdit algıları olduğundan Avrupa'da çok ciddi bir rahatsızlık doğurmamıştır. Avrupa Müslüman göçlerinin başladığı tarihlerden 1990'lı yıllara kadar yumuşak göç politikaları ile Müslüman mültecilere kapılarını açmıştır. Özellikle Balkanlar'da yaşanan savaşlar, Avrupa'da mülteci sayısını iyice arttırmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde değişen uluslararası sistemle birlikte tehdit algısı kendine yeni ötekisini yaratır: farklı dini inançlara sahip olanlar. Bunun sonucunda Avrupa halkının var olan kimliğinin korunması amacı ile yanı başındaki ötekiye karşı daha sert ve sınırlı göç politikalarının izlenmesi için hükümetlere baskı yapmasıyla göçe ve göçmenlere yönelik yaptırımlar arttırılmıştır.¹²⁶

Müslüman göçleri ve küreselleşme arasında güçlü bir ilişki olduğu düşünülmektedir. Uluslararası sistem içerisinde küreselleşmenin etkisi ile birey farklı olanla daha sık karşılaşmaya başlamıştır. Kendi kimliğine, kültürüne, dini

¹²⁴ Bu oran kaynaklara göre değişim göstermektedir. 2009 yılında yapılan bir başka araştırmada 38 milyon yani toplam nüfusun % 5'i oranında bir değer çıkmaktadır. Bakınız: "Mapping the Global Muslim Population- A Report on the Size and Distribution of the World's Muslim Population." The Pew Forum on Religion & Public Life, Pew Research Center, (2009), s. 21.

¹²⁵ Justin Vaisse, "Muslims in Europe: A short introduction," *United States and Europe at the Brookings Institution*, (2008), ss. 1-6, ss. 1-2.

¹²⁶ Zeyno Baran, "Countering Ideological Support for Terrorism in Europe: Muslim Brotherhood and Hizb ut-Tahrir—Allies or Enemies?," *The Quarterly Journal*, (2006), ss. 19-34. s. 33.

inancına ve normlarına benzemeyen “öteki” artık çok daha yakına gelebilmiştir. Farklı olan ile etkileşimin hızla artması yabancılık ve güvensizlik yaratmıştır.¹²⁷ İçerideki düşman korkusu ile bilinen kimlik sınırlarının yok olacağına inanan birey, *ben* boğulacak korkusu ile saldırganlaşmaktadır. Yeni sistemde var olan medeniyetler çatışması tezi bu gelişmeler ile güç kazanmıştır.¹²⁸ Böylece iki din arasındaki ilişkiye bakıldığı zaman göçlerin kimlik etkileşimlerindeki önemi ortaya çıkmaktadır.

3.4. Avrupa Kıtasında Müslüman Algısı

İki din arasındaki etkileşimin ilk yıllarına bakıldığı zaman, Batılı halklar tarafından Doğu yani Müslüman toplumları İslam çerçevesinde ilkel, barbar ve şiddet odaklı bir tanıma sahipken Batı, Hıristiyanlık ekseninde barışçıl ve çağdaş bir kimlik üstlenmiştir.¹²⁹ Sistem içerisinde dini inançlar tekrar önem kazandığı zaman mevcut algılara olumsuz eklemeler yapılmıştır. Batı tarafından, Müslüman toplumları için şekillenen algılarda 3 tanım diğerlerinin arasında bir adım öne çıkmaktadır; İslam’ın homojen bir din olması, tarihinden itibaren şiddet içermesi ve din çağrışımından ziyade politik bir ideoloji olması.¹³⁰ Bu tanımları açıklamak gerekirse;

- İslam’ın homojen (*monolithic*) bir din olması: Batılı toplumların geneli İslam’ın homojen bir yapıya sahip olduğu algısına sahiptir. İslami toplumların

¹²⁷ Tanya Ellingsen, “The New World Order: Global Village or Civilizational Clashes?,” *18th Conference of the International Peace Research Association*. (2000), s. 24.

¹²⁸ Akdemir, “11 Eylül 2001...,” s. 6.

¹²⁹ Ash Amin, “Multiethnicity and the Idea of Europe,” *Theory, Culture and Society*, 21, 2, (2004), ss. 1-24, s. 3.

¹³⁰ Muhammed Ayoob, “Political Islam: Image and Reality,” *World Policy Journal*, 21, 3, (2004), ss. 1-14, s. 1.

sadece dini kimliğe odaklı, tek bir çatı altına toplanması önyargılı bakış açısına bir örnektir.¹³¹ Oysa, Ortadoğu’da birbirlerinden gerek ekonomik gerek sosyal gerekse politik anlamda çok keskin farklılıklara sahip olan İslam ülkeleri bulunmaktadır. Ceaser; “O kadar modelin içinde Türkiye nasıl model ülke olabilir” sözü ile İslami toplumların farklılığına dikkat çeker.¹³²

Mısır’da kabul edilen normların Endonezya’dan çok farklı olduğu, Suudi Arabistan’ın benimsediği politik yapının Türkiye’de benimsenmediği, İran’ın yerleştiği sosyal düzenin Fas’taki düzene benzemediği yadsınamaz.¹³³ Tüm bu gerçekler, her bir İslam ülkesinin farklı ekonomik, politik ve sosyal değerler taşıdığını göstermektedir. Simon, Müslümanların hiçbir farklılık gözetmeksizin tek bir pare halinde algılanmasının sistem içerisindeki en büyük tehlike olduğunu vurgulamıştır. Vatandaşlık, sınıf ve ırka bakmaksızın dini kimliğe odaklanmanın yanlış olduğu geniş çevrelerce kabul edilmektedir.¹³⁴

- İslam’ın özünde var olan şiddet ile hareket etmesi: Müslüman kimliklere olan yaklaşımı etkileyen bir diğer olumsuz algı ise İslam’ın özünde şiddet içeren bir din olduğudur. Aslında bu kanının yaratılmasında, aşırı dinci Müslüman grupların kendilerini ifade ediş biçimi etkili olmuştur. Müslüman militanlar kendilerine İslam savaşçıları rolü biçmişlerdir. İslam’ı koruma ve yayma adına öldürme ve ölme bir lütuf halini almıştır. Tibbi bu durumu şöyle açıklamaktadır; “Müslümanlar, savaş yoluyla genişlemenin bir saldırı olmadığına, Kur’an’ın bunu

¹³¹ Mustafa Aydın, “De-legitimizing Religion as a Source of Identity-Based Security Threats in a Global World,” *The Quarterly Journal*, 5, 3, (2006), ss. 7-18, s. 18.

¹³² James W. Ceaser, “Demokrasi İnancı,” *The Weekly Standart*, Çeviri: İstanbul ABD Başkonsolosluğu, (2005) ss. 1-13, s. 10.

¹³³ Ayoob, “Political Islam: Image and Reality,” s. 1.

¹³⁴ Emanuele Ottolenghi, “Can Europe Do Away with Nationalism?,” *American Enterprise Institute for Public Policy Research*, (2005), ss. 1-7, s. 4.

İslam'ın yayılmasının barış yollarından biri olduğunu emrettiğine inanmaktadır. Yani İslam doğuştan kılıç dinidir".¹³⁵ Fakat bu tanımı desteklemeyen ve militan gruplar yüzünden kalabalık bir dinin bu şekilde tanımlanmasını doğru bulmayan taraflar çoğunluktadır.

İslam'ın şiddet içerdiği fikrinin yanlış olduğunu görmek için en iyi yol bu dinin tarihinin ve öğretilerinin derinlemesine incelenmesidir. Bu inceleme sonucunda İslam'ın önceki asırlarda Hıristiyan toplumlarından daha barışçı ve sağduyulu bir yapıya sahip olduğu görülebilecektir. Nitekim, Fukuyama; Müslümanların diğer dinlere ve inançlara karşı Hıristiyan toplumlarından çok daha toleranslı olduğunu savunmaktadır. Hıristiyanlarca tarihsel süreçte en fazla dışlanan toplum olan Yahudiler, Müslüman bölgeleri içerisinde kendi kimliklerine sahip çıkabilmekteydiler. Fukuyama'nın çalışmasında Yahudi Profesör Maimonides'in 13. yy'da İslami bir bölge olan Kordoba'da doğup dini çalışmalarına devam ettiği ve Müslümanların hiç bir kısıtlaması ile karşılaşmadığı belirtilmektedir. Aynı çalışma içerisinde, Batı'nın Yahudilere karşı dışlama ve şiddet politikasını izlediği dönemlerde, Müslüman bir şehir olan Bağdat'ın büyük Yahudi gruplarına çok uzun bir süre ev sahipliği yaptığı hatırlatılmaktadır.¹³⁶ Ferrari de bu görüşe katılarak, daha yakın tarihten emsal göstermiştir. 18. ve 19. yüzyıllar içerisinde İslami toplumların Hıristiyan uluslarından çok daha barışçıl olduğu sonucuna varmıştır.¹³⁷

Quereshi ve Sell gibi yazarlar ise farklı bir bakış açısı ile İslam ve şiddet ilişkisine değinmiştir. Yazarlar özünde şiddet ve savaş olmayan bu dinin

¹³⁵ Ceaser, "Demokrasi İnancı," s. 2.

¹³⁶ Francis, Fukuyama, "Identity and Migration," *Prospect Magazine*, (2007), 131, ss. 1-7, s. 3.

¹³⁷ Silvio Ferrari, "Individual Religious Freedom and National Security in Europe after September 11," *FER-FIN*, 7, 3, (2004), ss. 357- 384, s. 360.

saldırganlığının altında bu dine mensup insanların çoğunlukta olduğu bir çok devletin yakın tarihe kadar sömürgeci devletler tarafından kolonileştirilmiş olmasının yattığına inanmaktadırlar.¹³⁸ Bu yüzden eski kolonilerden göç eden Müslüman gruplar daha fazla şiddete başvurma eğiliminde olmuşlardır.

Ayrıca Hindistan, Keşmir, Çeçenistan, Sudan, Bosna-Hersek ve Kosova gibi bölgelerde Hıristiyan şiddetine maruz kalan Müslümanların İslami bölgelerden ve toplumlardan uzak oldukları anda kendilerini güvensiz hissetmelerinin de saldırganlığın bir başka sebebi olduğu düşünülmektedir.¹³⁹

- İslam'ın politik bir ideoloji olması: İslam kelimesi bir dini belirtmek için kullanılmaktadır. Bir terör veya politika aracı olarak kabul edilmesi sistemin ihtiyacı olan sağduyuya zarar vermektedir. Runnymede Trust hazırladığı raporda, İslam'ın askeri ve siyasi çıkar grupları tarafından politik bir ideoloji olarak kullanıldığına değinmiştir.¹⁴⁰ Orta Doğu ve Orta Asya'ya bakıldığı zaman dinin, özellikle İslam'ın etkisi son derece önemli olduğundan, dinin tesirini düşünmeksizin iç ve dış politikayı anlamaya çalışmak zordur. Ceaser, bu durumun kaynağı olarak Amerika ve Batılı toplumların inanç sistemine bağlılığını görmektedir. Bölgenin en demokratik ve laik sistemini benimseyen Türkiye'de bile, Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti ile birlikte İslami görüşün etkili olduğu kabul edilmektedir.¹⁴¹ Dinin politika aracı ve politikayı etkileyebilecek kadar güçlü olması sadece Doğu topraklarında var olan bir kavram değildir. Çalışmanın sacayağını oluşturan bu fikirde doğruluk payı olsa bile sadece İslam'ı politik bir

¹³⁸ Michael A. Sells ve Emran Qureshi, "The New Crusades; Constructing the Muslim Enemy," *Colombia University Press*, (2003), ss. 1-391, s. 12.

¹³⁹ Age, s. 13.

¹⁴⁰ European Monitoring Center on Racism and Xenophobia, "Muslims in the...", s. 61.

¹⁴¹ Ceaser, "Demokrasi İnancı," s. 1.

figür olarak görmek yanlış ve taraflı bir söylemdir. Çalışmanın 2. kısmında da ayrıntılı bir şekilde belirtildiği gibi, en az Doğu'da olduğu kadar Batı topraklarında da dini inançlar siyasi eylemler içerisinde kullanılmaktadır. Bu sebeple politik bir figür olarak Hıristiyanlık da kullanılmaktadır.

İki farklı inanç arasındaki ilişkileri inşa eden algılara derinlemesine bakıldığı zaman bazı çelişkiler göze çarpar. Batılı devletlerin Müslümanlığın bir mezhebi olan Şii mezhebine olan bakış açısı çok daha sert ve şüpheli olmuştur. Bunun en önemli sebeplerinden biri Modern İslam devrimini gerçekleştiren ve şu anda Batı sistemini en fazla tehdit eden ülkenin, İran'ın, genelinin Şii mezhebinden oluşmasıdır.¹⁴² 1930'dan beri kökten dinci ve saldırgan olan Vahabiliğin Suudi Arabistan'da başta ABD olmak üzere Batı ülkeleri tarafından destek görmesi Batının Şii mezhebine daha uzak durduğunun bir kanıtıdır.

Ayrıca, Batılı toplumlar tarafından en çok çekinilen Müslüman kesim köktendinciler olmasına rağmen Vahabiliğin Batılı devletlerce desteklenmesi ne anlama gelmektedir? Aynı zamanda köktendinci bir grup “şeytan” olarak gördüğü Batı ile nasıl işbirliği yapabilir? Bu soruların yanıtı ekonomik ve stratejik çıkarlarda yatmaktadır. Tehdit olarak algılanan köktendinci aşiretlerin desteklenmesi, sistemin iki taraflı çelişkiler üzerine kurulduğunu göstermektedir.¹⁴³

¹⁴² Ceaser, “Demokrasi İnancı,” s. 3.

¹⁴³ Sells ve Qureshi, “The New Crusades; Constructing the Muslim Enemy,” s. 16.

3.4.1. Oryantalizm

18. yüzyılın sonlarına doğru, Batılı toplumlar Doğu tanımı için yeni bir kavram türetmiştir: Şarkiyatçılık (*oryantalizm*). Batı'nın ne olduğuna dair daha belirgin sınırlar çizmek için tekrar bir ötekinin yaratılması zorunlu olmuştur. “Ne olduğum değil ne olmadığım beni tanımlar” düşüncesi ile yaratılan Doğu (*Orient*) kavramı Batı kimliğinin temellerini güçlendirmiştir. Özetle İnşacı yaklaşımı destekler nitelikte Batı, kimliği çerçevesinde Doğu’yu inşa etmeye çalışmıştır.

Doğu tanımı ile ilgili önemli çalışmalar yapan Said, bu kavramın ideolojik yargılarıyla İslam karşıtı bir hareket yarattığını belirtmiştir.¹⁴⁴ Doğu; egzotik, farklı, fantastik¹⁴⁵ ve bir nevi cinsel tatminlerin odak bölgesi olarak kabul edilmektedir.¹⁴⁶ Fakat Doğu, yani İslam, egzotik ve romantik olduğu kadar durağan ve bozulmuş yapısı ile mantık ilkesiyle gelişen Avrupa'nın zıttı olmuştur.¹⁴⁷

Oryantalizmin despotizm ile açıklanması Rönesans döneminin önemli düşünürlerinin çalışmalarına da yansımıştır. Machiavelli'ye göre; Doğu'nun despotik kimliği Batı'nın özgür ruhuna karşı durmaktadır. Dante tarafından, Muhammet'in İsa'nın karşısında duran şeytan olduğunun belirtilmesi de dönemin algılarını açıklayan bir başka örnektir.¹⁴⁸

Batılı akademisyenler, bilim insanları, askerler ve misyonerler 1800'lü yıllar itibari ile oryantalizm tanımı üzerinde ciddi çalışmalar yapmıştır. Doğu'da olma veya o bölgede olabileceklerine olan inançları bu çalışmaların zeminini

¹⁴⁴ Edward Said, *Orientalism*, (London: Penguin Books, 1978), s. 26.

¹⁴⁵ Age, s. 3.

¹⁴⁶ Age, s. 207.

¹⁴⁷ Delanty, *Inventing Europe, Idea, Identity, Reality*, s. 89.

¹⁴⁸ Age, s. 87.

hazırlamıştır.¹⁴⁹ Sömürüye odaklı zihniyetin bahsedilen bölgeyi tanıma isteğini beslediği görülmektedir. Çünkü İslam toplumlarını tanıma aynı zamanda güçlü bir sömürge ortamı sağlayabilecektir. 1800 ve 1950 yılları arasında, Doğu ve bu kavram ile alakalı 60.000 eserin yayınlanması¹⁵⁰ Bu örnek ile de anlaşılacağı gibi süreç içerisinde Batılı toplumlar kendi yansımalarına tuttıkları aynadan Doğu'yu inşa etme çabasına girmişlerdir.

3.4.2. İslamofobi

Aslında Batı'nın Müslüman algısını açıklamak için oryantalizme ek olarak bir kelimenin kullanılması yeterli olacaktır: İslamofobi. Batı gözünde İslamiyet ve Müslümanlar nedir veya ne değildir?

İslamofobi'nin tüm çevrelerce kabul edilen ortak bir tanımı yoktur. Fakat ırkçı algılarla oluşan negatif bir tanım olduğu gerek hükümetler gerekse uluslararası kuruluşlar tarafından kabul edilmektedir.¹⁵¹ En genel anlamıyla İslamofobi; İslamiyet'ten çekinme, korkma ve nefret duyma anlamını içerir. İslamofobi 1920'li yıllarda Fransa'da ortaya çıkan, İslam'ın farklılıklarına odaklanan bir terim olmuştur. 1970'lere gelindiğinde ise yine bu sözcük Fransa genelinde tekrar sarf edilmeye başlanmıştır; fakat artık farklılık vurgusu yerini negatif ve olumsuz anlamlara bırakmıştır.¹⁵² Kavramın tarihinin, kimi çalışmalara göre aslında çok daha eski bir döneme ait olduğu görüşü de mevcuttur. Abbas; İslam'ın var olduğu andan itibaren Avrupa'nın bu dine karşı negatif olduğunun ve

¹⁴⁹ Said, *Orientalism*, s. 7.

¹⁵⁰ Age, s. 204.

¹⁵¹ European Monitoring Center on Racism and Xenophobia, "Muslims in the..." s. 61.

¹⁵² Chris Allen, "Islamophobia and Its Consequences," *Center for European Policy Studies*, (2007), ss. 144-167, s. 148.

barbar, cahil, vahşi kavramları ile ötekileştirilmesinin İslamofobi'ye zemin hazırladığını düşünmektedir.¹⁵³

İslamofobi kavramının ortaya çıkış tarihi muğlâk olsa da Avrupa'da bu kavramın ne kadar keskinleştiği 1997 yılında ortaya konmuştur. İngiliz düşünce kuruluşu olan "Runnymede Trust" 1997'de sistemi etkisi altına alan dini çatışmaları daha iyi anlatabilmek için Müslümanlar ve İslamiyet ile ilgili algıları içeren bir rapor hazırlamıştır. Daha önceki kısımlarda vurgulanan rapora *İslamofobi: Hepimiz İçin Bir Meydan Okuma (Islamophobia: A Challenge for Us All)* başlığı verilmiş ve Batı toplumlarında var olan Müslümanlık algısını incelemiştir.¹⁵⁴ Bu rapora göre İslam tek bir blok olarak görülmektedir. Şiddete eğilimli, gelişimini devam ettirememiş ve cinsiyet ayrımcılığına sahip bir din görüntüsündedir. Bu yapısı ile İslam diğer tüm dinlerden farklı kabul edilerek ötekileştirilmiştir, İslam'ı bu şekilde kategorize etmek ise anormal bir durum değildir.¹⁵⁵

Batılı gözüyle İslamofobi bu tanımları içerirken, Müslüman toplumlar kavramın kültürel savaş anlamına geldiğine inanmaktadır. Terim, İslami çevrelere göre ayrımcılığı, önyargıları, ötekileştirmeleri ve aşağılamaları içermektedir.¹⁵⁶ Birey özgürlüklerini kısıtlayan, algıları gelişigüzel önyargılar ile biçimlendiren ve ilgili grupların sosyal-kültürel hayatını sekteye uğratan bu tanımın ne kadar

¹⁵³ Tahir Abbas, "After 9/11: British South Asian Muslims, Islamophobia, Multiculturalism, and the State," *The American Journal of Islamic Social Sciences*, 21, 3, (2004), ss. 26-39, s. 30.

¹⁵⁴ Akdemir, "11 Eylül 2001...", s. 16.

¹⁵⁵ European Monitoring Center on Racism and Xenophobia. "Muslim in the...", s. 61.

¹⁵⁶ Jytte Klausen, "Counter-terrorism and the Integration of Islam in Europe," *Foreign Policy Research Institute*, (2006), ss. 1-8, s. 3.

tehlikeli olduğunu vurgulamaya çalışan Christopher Allen, İslamofobi üzerinden bazı çıkar gruplarının rant elde etmesini eleştirmektedir.¹⁵⁷

3.4.3. Müslüman Algısında Medya Etkisi

Medya, toplumun perspektifini yansıtan en önemli araç olarak kabul edilmektedir. Ulusal medya içerisinde yer alan gelişmeler, o toplumun sahip olduğu bakış açıları hakkında bize ipuçları verebilmektedir. Modern toplumlarda medyanın gücü ve etkisi göz ardı edilemeyecek kadar güçlüdür. Çünkü medya ulusun kimliğini ve algılarını inşa etme yeteneğine sahiptir. İnşacı bağlamda Medyanın, var olan İslamofobi olgusunu daha olumsuz inşalar ile güçlendirdiği görüşü sisteme hâkimdir. Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı İzleme Merkezi (EUMC); medyanın kendi başına çatışmalara doğrudan bir etkisi olmadığını, fakat çok önemli bir güce sahip olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁸

Avrupa medyasının, Müslüman algısının olumsuzlaşmasında etkili bir yere sahip olduğu bazı örnekler ile gösterilebilir. İngiliz gazetesi *Daily Telegraph*, bir günlüğüne kendi adını *Daily Fetva* olarak değiştirerek şiddet, hoşgörüsüzlük ve başörtüsü ile ilgili haberlere yer vermiş, kıtadaki Müslüman nüfusun nelere sebep olabileceğini göstermeye çalışmıştır. Fakat ulusal gazeteciler derneği tarafından yasaklanan bu baskı yayımlanmayarak çıkabilecek bir kriz engellenmiştir.¹⁵⁹ Bu eylem ile kendi kimliklerinin Müslüman kimlikleri karşısında zayıf düşmesi sonucunda ülke geneline hâkim olacak geri kalmış ve ürkütücü Müslüman değerlerinin neleri değiştirebileceği vurgulanmak istenmiştir.

¹⁵⁷ Christopher Allen, "Islamophobia in the Media since September 11th," (2001), ss. 1-10, s. 9.

¹⁵⁸ Chris Allen, "Islamophobia and Its Consequences," s. 157.

¹⁵⁹ Age, s. 161.

Almanya’da Erfurt Üniversitesi tarafından yapılan bir araştırmada, ARD ve ZDF adlı iki Alman kanalında yer alan İslam ile ilgili haberler incelenmiştir. 1,5 yıl süren araştırma boyunca İslam ve Müslümanlık ile ilgili haberlerin hangi kelimelerle sunulduğu üzerinde çalışılmıştır. Sonuç olarak İslam’ın en çok dini terörizm ve aşırılık konuları çerçevesinde haberlere konu olduğu ortaya çıkmıştır. Anılan kanallarda çıkan haberlerin %23’ü bu ifadelerden oluşurken diğer vurgular şu şekilde sıralanmıştır: uluslararası çatışmalar (%16), Müslüman göçmenlerin uyum sorunu (%15), dini hoşgörüsüzlük (%10), köktendincilik (%7,5), Müslüman kadının ezilmesi (%4,5), insan hakları ihlalleri ve demokrasi eksikliği (%3,7).¹⁶⁰ Bu araştırmanın sonucuna göre Müslümanlık veya İslamiyet kavramları tamamıyla olumsuz algılar içeren kelimeler ile birlikte kullanılmıştır.

Avrupa’da yazılı ve görsel basın takip edildiğinde seçilen başlıkların Müslüman algısına zarar verdiği görülmektedir; The London Time: “*Savaş Terörle değil İslam ile alakalıdır*”, Daily Telegraph: “*İslam bize karşı tehlike*”, Guardian: “*İslamofobiğim ve gurur duyuyorum*”.¹⁶¹ Yüksek tirajlı gazetelerin bu başlıkları atması, toplumun genelinin bu başlıklara ulaşabilmesini sağlamaktadır. Bu ise medyanın Avrupa sınırları içerisinde Müslüman algısının şekillenmesindeki gücünü gözler önüne sermektedir.

İfade özgürlüğü prensibine dayandırılarak Danimarka’da Muhammed karikatürlerinin yayınlanmasının ardından, aynı ülkede yer alan başka bir editör, din saygısızlığına sebep olacaktır düşüncesi ile İsa’nın hazırlanmış karikatürlerinin yayımlanmayacağını bildirmiştir. Birçok sosyal bilimciye göre

¹⁶⁰ Akdemir, “11 Eylül 2001...,” s. 16.

¹⁶¹ Christopher Allen, “Justifying Islamophobia: A Post-9/11 Consideration of the European Union and British Contexts,” *The American Journal of Islamic Social Sciences*, 21, 3, (2010), ss. 1-25, s. 18.

tüm bu krizler Batı medyasının dinlere karşı çifte standart uyguladığını göstermektedir.¹⁶²

Batılı toplumların televizyon karşısına geçtikleri zaman Müslümanlık ile ilgili ve geneli olumsuzluk içeren haberleri izledikleri bir gerçektir. Christopher Allen'a göre Batı Müslüman algısını, Amerikan bayrağı yakan genç Müslüman erkeklerini, Burkalı kadınların Londra Büyükelçiliği önündeki protestolarını ve İslamabad'da Bin Ladin fotoğrafı taşıyan çocukları görerek şekillendirmektedir.¹⁶³ Bu yorum medyanın bu yöndeki İslam inşasının Kıta'daki olumsuz algıları nasıl tetiklediğini göstermektedir.

3.5. Laikliğin ve Modern Sistemin Zayıflaması

Liberalizm değerlerine göre her ulusun sınırları içerisinde bulunan farklı dini inançlara toleranslı davranması gerekmektedir. Laiklik kavramına göre de; devlet, bir inancı dayatmak ve baskın olanı toplumun geneline kabul ettirmek için gücünü kullanmamalıdır. O halde negatif Müslüman algısının varlığının ve bu algıya dayanarak uygulanan politikaların modernitenin benimsediği Liberalizm ve laiklik değerlerine zarar verdiği iddia edilebilir.

Francis Fukuyama da söz konusu Müslüman bireyler olduğu zaman çok kültürlülük ve liberal prensiplerin gerekli ölçüde kullanılmadığına inanmaktadır.¹⁶⁴ Sıfır tolerans düşüncesi Liberalizme ters düşerken dini inançların iç ve dış politikada kullanılması laikliğin sonunu getirmiştir. Soğuk Savaş sonrası gelişen din temelli çatışmalar sayesinde, sağ partilerin oy oranı artış göstermiştir.

¹⁶² Allen, "Islamophobia and Its Consequences," s. 163.

¹⁶³ Allen, "Islamophobia in the Media since September 11th," s. 2.

¹⁶⁴ Fukuyama, "Identity and Migration," s. 5.

Fukuyama'ya göre Avrupa'daki İslami kimlik farklılıkları ve terör gerçeği popülist sağ partilerin yükselmesine sebep olmuştur.¹⁶⁵ Dini çatışmaların sembolü olarak görülen 11 Eylül saldırılarının ardından, kilise-devlet ilişkisinin güçlenmesi de "laiklik" kavramının zayıflaması anlamına gelmiştir.¹⁶⁶ Dini ayrılıkçılık söylemleri ile sağ partilerin, bu çerçevede kilisenin güçlenmesi, Liberalizm ve laiklik kavramlarının güçlerini kaybetmesine sebep olmaktadır. Tony Blair, Gerhard Schröder ve Betie Aherne gibi birçok Batılı politikacı, İslam kavramını terör ve savaş kelimelerinin yanında kullanmayarak sağduyulu davranmışlardır. Fakat özellikle sağ parti kanadını oluşturan siyasilerin tehlikeli açıklamaları, Batı toplumu içerisindeki Müslüman algısını zedelemeyi başarmıştır. AB vatandaşlarının belirli bir kesimi daha ılımlı demeçler veren liderlerini cesur olmamakla suçlayarak gerginlik yaratan söylemleri örnek almıştır.¹⁶⁷

Güçlenen sağ partilerin daha saldırgan politikalar izlemesi dinler arası gerginliklerdeki artışı beraberinde getirmiştir. Britanya, Fransa, Danimarka ve Hollanda gibi eylemlerin şiddetlendiği ülkeler, sağ görüşlü partilerin ayrılıkçı söylemler ile güç kazandığı bölgelerdir.

Britanya'da, sağ partilerin seçim propagandası, Müslümanlara karşı oluşan saldırgan politikalar ile şekillenmiştir. İslam'ı, baş harflerinden türetilen kelimeler ile tanımlayan Britanya Milliyetçi Partisi'nin kullandığı söylemler çok hızlı bir biçimde literatürde yerini almıştır: *ISLAM: Intolerance, Slaughter, Looting, Arson and Molestation of Women; Hoşgörüsüzlük, katliam, talan, kundaklama ve*

¹⁶⁵ Fukuyama, "Identity and Migration," s. 7.

¹⁶⁶ Ferrari, "Individual Religious Freedom..." s. 372.

¹⁶⁷ Allen, "Justifying Islamophobia..." s. 10.

kadın tacizi.¹⁶⁸ Sağ partilerin oy oranlarının arttığı bir başka ülke ise Fransa'dır. Fransız siyasetçi Le Pen, 2003 yılında *Le Monde* gazetesine verdiği demeçte Müslüman karşıtlığını İslamofobi vurguları ile ifade etmiştir. Bu gelişme ile 2002 yılında Le Pen, Chirac'ın karşısında oy oranını %17'ye kadar çıkarabilmiştir. Avusturya'da ise camileri ve minareleri yasaklayacağı yönünde propagandalar yapan aşırı sağ görüşlü siyasetçi Jörg Haider, 2007 yılında %28 gibi ciddi bir oy oranına sahip olarak politikanın din faktörü ile girdiği etkileşimi göstermiştir.¹⁶⁹

11 Eylül olaylarının ardından, ulusal seçim ile hükümetini belirleyen ilk ülke Danimarka olmuştur. Danimarka'da aşırı sağ partiler, terörist saldırıları sonrasında, İslam'ı terörle bağdaştırarak, ülke genelindeki Müslümanların acilen sınır dışı edilmelerini savunmuştur. Belçika'da ise yine aşırı sağ partiler Müslümanlara yönelik olumsuz görüşlerini bildirmişlerdir. Ayrılıkçı milliyetçi VB (*Vlaams Blok*) partisinin etnik topluluğun varlığına yönelik en ciddi tehdit kaynağı olarak göçmenleri hedef göstermesi, dini çatışmalardan ülke politikalarının ne denli etkilendiğini göstermektedir.¹⁷⁰

Sağ partilerin bu tür söylemleri ile militan Müslüman saldırganlığı artmıştır ve Hollanda'da sağ kanatta yer alan bir siyasetçi söylemlerinden ötürü öldürülmüştür. Müslümanların ülkeye girişinin yasaklanması gerektiğini savunan siyasetçi Pim Fortuyn, dinler arasında Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın aydınlanma ve hümanizmi benimsemesini, fakat Müslümanlığın bu kavramlardan çok uzak

¹⁶⁸ Age, s. 11.

¹⁶⁹ Syed Murshed ve Sara Pavan, "Identity and Islamic Radicalization in Western Europe," *Economics of Security Working Paper Series*, 14, (2009) ss. 1-35, s. 15.

¹⁷⁰ Akdemir, "11 Eylül 2001...", s. 12.

olmasını buna gerekçe olarak göstermiştir.¹⁷¹ İslam'ın geri kalmışlığını sıkça dile getiren Fortuyn'ın, 2002 yılında düzenlenen bir suikast sonucunda hayatını kaybetmesi, AB sınırları içerisindeki Müslüman göçmen problemlerini arttırmıştır.¹⁷²

Müslüman göçmenlere karşı sergilenen şiddet içerikli ırkçı hareketlerin en belirgin nedeni Avrupa kıtasının içinde bulunduğu ekonomik resesyona bireyde yarattığı kaygıdır. Avrupa ekonomisinde uzun yıllardır devam eden küçülmenin, bireylerde yol açtığı işsizlik kaygısı toplumda sosyal problemler olarak ortaya çıkmaktadır. Hükümetlerin, çözüm olarak uyguladığı stratejiler iktisadi gerilemeyi önleyememiştir. Bunun sonucu olarak bireyler, demokratik politikalara olan inançlarını yitirerek hayal kırıklıklarının sebebini kendilerinden olmayan “göçmenlere” bağlamışlardır.¹⁷³ Aşırı sağ partilerin oy oranlarının yükselmesinde bu gerçeğin payı büyüktür.

Ekonomik vurgular yapılırken, gerileme ve Müslüman göçmenler arasında ilişki kurulması ile propagandaların genelinde karşılaşılmaktadır. Ekonomik gerileme ve işsizlik oranının artmasını Müslüman göçmenlere bağlayan Avrupa halkında sağ parti eğilimini artmıştır. Le Pen'in “Müslümanlar, Fransızların işlerini ellerinden alan işgalcilerdir”¹⁷⁴ tanımı durumu özetlemektedir.

İrkçilik politikalarının sadece Müslümanlara karşı Batı topraklarında uygulanan bir yöntem olmadığı bir gerçektir. Müslümanlar, kendi bölgelerinde yaşayan Hıristiyan azınlıkların haklarına saygı duymayarak sindirme amacı ile

¹⁷¹ Adam James Teeble, “Exclusion for Democracy,” *Political Theory*, 34, 4, (2006), ss. 463-487, s. 474.

¹⁷² Murshed ve Pavan, “Identity and Islamic Radicalization in Western Europe,” s. 26.

¹⁷³ Gowland, Dunphy ve Lythe, “The European Mosaic...,” s. 478.

¹⁷⁴ Akdemir, “11 Eylül 2001...,” s. 13.

şiddet kullanmayı seçmiştir. Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı İzleme Merkezine göre, Müslüman topraklarında, Hıristiyan azınlığın karşılaştığı ırkçılık politikalarının aslında AB bünyesinde Müslüman grupların karşılaştığı politikalardan daha şiddetli olduğu belirtilmiştir.¹⁷⁵ Bu perspektifte var olan ilişkileri düşünmek gerekirse, iki tarafın da önyargılara ve ayrımcılığa eğilimli olduğu görülmektedir. Bütün Müslümanların veya bütün Hıristiyanların birbirlerine karşı olumsuz tavır takındığı veya dini inançlara aşırı derecede bağlı olduğunu söylemek ne kadar yanlış bir yaklaşım ise tek bir dini zümreyi ırkçı göstermek de bir o kadar yanlış olacaktır.

3.6. Göçmenler için Entegrasyon Politikaları

Müslüman göçleri boyunca, AB ülkeleri sınırları içerisinde bulunan Müslüman azınlık için iki farklı entegrasyon politikası geliştirmiştir, çok kültürlülük (*multiculturalism*) ve asimilasyon.

Bütünleşme amaçlayan çok kültürlülük politikasında farklı kültürlerin sürekliliğinin toleranslı politikalar ile sağlanması amacı öne çıkmaktadır. Britanya’da azınlıkların egemen olan kültüre uyum sağlamasına çalışılması için uygulanan politikalarda olduğu gibi.

Asimilasyon politikaları ise kültürel ve dini farklılıkları görmezden gelerek, toplum içerisinde yaşayan tüm bireyleri ulus çatısı altında toplamayı hedeflemektedir.¹⁷⁶ Fransa’nın dini ve etnik kimliklerin çeşitliliklerine vurgu

¹⁷⁵ European Monitoring Center on Racism and Xenophobia. “Muslims in the...,” s. 33.

¹⁷⁶ Paris, “A Framework for...,” s. 3.

yapmaktan kaçınarak, asimilasyon politikasını benimsemesi bu politika türünün Avrupa'daki en belirgin uygulamasıdır.

Fakat süreç içerisinde ülkelerin benimsediği bu iki politikanın istenilen başarıyı getirdiğini söylemek mümkün değildir. Özellikle asimilasyon politikalarının yarattığı dışlanma ve kimlik krizi, aşırı dini grupların saldırganlaşmasına sebep olmuştur.¹⁷⁷ Ayrıca, daha sonraki kısımlarda da ayrıntılı bir biçimde belirtileceği gibi, terör sonrası süreç içerisinde Avrupa kıtasına hakim olan entegrasyon politikaları değişime girecektir. Bu doğrultuda liberal değerlere sahip çok kültürlülük politikaları sertleşerek yerlerini asimilasyon politikalarına bırakacaktır.

3.6.1. Üye Ülkeler Bazında Müslüman Algısı ve Entegrasyon Politikaları

Müslümanlara karşı fiziki ve sözlü tacizler Birliğin ve Avrupa'nın en liberal normlara sahip olduğu düşünülen ülkelerinde bile görülmeye başlamıştır. Lüksemburg, Danimarka, Belçika ve İrlanda'da bu tacizler ile ilgili şikâyetlerin arttığı kaydedilmiştir.¹⁷⁸ Özellikle başörtüleri ile birlikte Müslümanlığın belirgin sembolü olan kadınlar tacizlere maruz kalmaktadır. İngiltere'de 18 yaşında, türbanlı bir kadının, bir İngiliz erkek tarafından ısırılması bu tacizlere verilebilecek örneklerdendir.¹⁷⁹

Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı İzleme Merkezi'nin yaptığı araştırmalara göre Müslüman terör eylemlerinin yanı sıra, Batılı toplumlar içerisinde yer alan aşırı Hıristiyan grupların da şiddete başvurduğu görülmektedir.

¹⁷⁷ Baran, "Countering Ideological Support...", s. 34.

¹⁷⁸ Allen, "Islamophobia and Its Consequences," s. 156.

¹⁷⁹ Allen, "Islamophobia in the Media since September 11th," s. 3.

İslam'ın sembollerinden olan camileri tahrip etmek ve kundaklamak, Hıristiyan grupların yöntemlerinden bazılarıdır. AB ülkeleri bazında, 2004 yılında yapılan araştırmalara göre; üye ülkeler ve kaydedilen ırkçı saldırı rakamları şöyledir Fransa 42, Danimarka 30, Almanya 13, İspanya 21, İrlanda 14, Hollanda 174, Finlandiya 273.¹⁸⁰

Örnek analiz kısmında AB'nin Türkiye'ye karşı izlediği politikalar ele alınacağından, bu bölümden önce kıtadaki Müslüman algısına daha detaylı bakmak faydalı olacaktır. AB üyesi devletler bazında Müslüman algılarını ve göçmen politikalarını anlayabilmek için üç üye ülke örnek olarak seçilmiştir. Bir tarafta Birliğin siyasi lideri olarak görünen Fransa, diğer yandan ekonomik lider pozisyonundaki Almanya ve son olarak sahip olduğu farklı görüşlerle Birliğin güçlü devletlerinden olan Britanya analiz edilecek devletlerdir.

Fransa

Fransa AB üye devletleri arasında en geniş Müslüman topluluğa sahip ülkedir. Bu ülkenin diğer ülkelere oranla daha fazla Müslüman göçü alması, eski sömürge politikaları ile Müslüman göçleri arasındaki doğrudan ilişkiden kaynaklanmaktadır. 6 milyonluk Müslüman grubun çok büyük bir kısmı Fas, Tunus ve Cezayir gibi eski sömürge devletlerinden gelmiştir.

Göçmen ve azınlıklara yönelik politikalarındaki ekonomik, kültürel ve sosyal grup eşitsizlikleri ile Fransa en fazla eleştiri alan ülkelerdendir. Gurr da bu

¹⁸⁰ European Monitoring Center on Racism and Xenophobia "Muslims in the...," s. 73.

soruna değinerek, saldırı eylemlerinin çıkış noktası olarak Fransız politikalarını görmüştür.¹⁸¹

Sert azınlık politikalarıyla öne çıkan Fransa ülkesel bütünlüğün ve siyasi istikrarın azınlık ve göçmen haklarından daha önemli olduğunu vurgulamaktadır.¹⁸² Ülke kültürel farklılıkları, toplumsal birliktelik ve ulusal bütünlük bakımından bir sorun kaynağı gördüğünden açıkça asimilasyon politikaları izlemektedir. Bu yüzden zamanla farklılıkların ortadan kaldırıldığı türdeş bir toplum amaçlanmaktadır ve Fransız kültürünü toplum geneline yayma politikası güdülmüştür.¹⁸³ 1976 yılında Fransa'nın BM İnsan Hakları Bölümü Başkanlığına yolladığı mektupta, Fransa açıkça, azınlık olsun veya olmasın farklı etnik grupların varlığından söz etmenin ülke için imkânsız olduğunu ilan etmiştir.¹⁸⁴ Fransa, 1993 Viyana Deklarasyonu ve 1997 Strazburg Deklarasyonu sonucu hazırlanan "Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi" ve "Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı"na da taraf olmamıştır.¹⁸⁵

Tüm bu olumsuz gelişmelerin yanı sıra "Laiklik ilkesine bağlı olduğu belirtilen Fransa, gerçekte ne kadar laik bir devlettir?" sorusu tartışılmaktadır. Maayan resmi ve hafta tatillerinin neden Paskalya, Noel ve Şükran günü gibi Hıristiyan inancına göre şekillendiğini sorgulamaktadır. Ayrıca Maayan, Fransız hükümetinin resmi din olarak gördüğü inançların aktivitelerini düzenlemesinin de laiklik ilkesine zarar verdiği görüşündedir. Öte yandan Fransız devletinin hiçbir

¹⁸¹ Murshed ve Pavan, "Identity and Islamic Radicalization in Western Europe," s. 18.

¹⁸² Hakan Taşdemir, "Avrupa Birliği ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları Sorunları," *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2, 8, (2007), ss. 25-35, s. 34.

¹⁸³ Karima Laachir, "France's Ethnic Minorities and the question of exclusion," *Mediterranean Politics*, 12, 1, (2007), ss. 99-105, s. 100.

¹⁸⁴ Erol Kurubaş, *Asimilasyondan Tanınmaya -Uluslararası alanda azınlık sorunları ve Avrupa yaklaşımı*, (İstanbul: Asil Yayın 2006), s. 268.

¹⁸⁵ Kadir Canatan, "Avrupa Ülkelerinin Azınlık Politikalarında Anadil Eğitiminin Konumu, İsveç, Fransa ve Hollanda örnekleri," *Türkoloji Araştırmaları*, 2, 1, (2007), ss. 159-172, s. 165.

İslami aktivite düzenlemediğini, 1905 yılından bu yana ülke içerisinde tek bir cami yapılmadığını vurgulayan Maayan, bunun yanı sıra ne Müslümanların ne de Yahudilerin kutsal günlerinden ötürü seçim veya sınav erteleme yapılmadığını belirtmektedir.¹⁸⁶

Sınırları içerisindeki bireyleri Fransız çatısı altında toplama gayesi ile oluşturulan sert asimilasyon politikaları, 25 yılı aşkın bir süredir ülkede dinler arası gerginliğin yaşanmasına sebep olmaktadır. 1995 yılında Khaled Kelkal'ın gerçekleştirdiği tren saldırısı ve ardından üç ay içerisinde gelişen saldırılarda 114 kişinin hayatını kaybetmiştir. 1995 yılındaki bu olaylar ve 2005 banliyö olayları bu durumu açıklayan en önemli örneklerdendir.¹⁸⁷

Almanya

Fransa'nın ardından Müslüman azınlığın en kalabalık olduğu Avrupa ülkesi Almanya'dır. Ortalama 3,5 milyon Müslüman'ın yaşadığı Almanya, göçmenler konusunda diğer ülkelerden daha farklı bir konumdadır. Sömürgeci devletlerden farklı olarak Almanya, ekonomik çıkarlar doğrultusunda ikili anlaşmalar ile göçmen kabulüne başlamıştır. 1961 yılında Türkiye ile yapılan anlaşmalar sonucunda ülkeye kademeli bir biçimde Türk göçmenler giriş yapmıştır. Sömürgeci tarihi sebebi ile değil karşılıklı anlaşmalar doğrultusunda İslam ile tanışan Almanya'da diğer Avrupa ülkelerine nazaran çok daha az terör

¹⁸⁶ Sagy Maayan, "Islam in Political Culture: The Leading Events," *European Forum Seminar*, s. 19.

¹⁸⁷ Reuel M. Gerecht, "Holy War in Europe," *American Enterprise Institute for Public Policy*, (2004), ss. 1-3, s. 1.

olayı gerçekleştirdiği savunulmaktadır.¹⁸⁸ Alman akademisyen ve siyasetçilere göre bu olumlu durumun sebebi Türkiye'nin diğer Müslüman ülkelerinin aksine laik ve liberal değerleri benimsemiş olmasıdır.¹⁸⁹

Ülkedeki bu olumlu havaya rağmen göçmen işçilerin toplumla bütünleşmesi için uzun bir süre herhangi bir politika izlenmemesi göçmen sorunu yaratmıştır. İşçilerin bir süreliğine ülke içerisinde bulunacağı inancı ile dil eğitimi de dâhil olmak üzere hiçbir Batı değerinin öğretilmesi ve öğrenilmesi teşvik edilmemiştir. Max Frisch, "Biz işçi çağırdık, insanlar geldi." sözüyle aslında o dönemde ülkelerin göçmen algısının ne denli yanlış olduğunu özetlemektedir.¹⁹⁰ Ancak 1990'lı yıllarda Müslüman göçmenlerin kalıcı olduğu kabullenebilir bir hal almıştır ve bütünleşme politikaları hızlandırılmıştır.

Ülkenin bütünleşme amacı ile seçtiği politika asimilasyon politikaları olmuştur, siyasi lider Schily'nin "en iyi entegrasyon asimilasyondur" ve "iki dilde tabela görmek istemiyorum" ifadeleri Alman politikalarını açıklar niteliktedir. 1980'li yıllarda ekonominin kötü gidişatı ve işsizlik oranının %5 oranında artması Müslüman göçmenlerden duyulan rahatsızlığı arttırmıştır. Asimile etme politikalarının yanı sıra vatandaşlık şartlarının da Müslümanların aleyhine olması ülke genelinde problem yaratmaktadır. Vatandaşlık şartı 1913 yılında kabul edilen yasa ile kan bağıdır, bu yasa artık değiştirilmiş olmasına rağmen geleneksel Alman milliyetçiliğin kana bağlı olduğunun önemli bir göstergesidir. Doğu Avrupa ve Sovyetler bünyesinde Alman azınlıkların oranı ciddi boyutlara ulaşmıştır. 800.000 Rusya'da, 400.000 Polonya'da ve yaklaşık 20.000 kişilik bir

¹⁸⁸ European Report, "Islam and identity in Germany. International Crisis Group," 181, (2007), ss. 1-41, s. 1.

¹⁸⁹ Age, s. 17.

¹⁹⁰ Baran, "Countering Ideological Support...", s. 28.

grup Romanya’da bulunmaktadır.¹⁹¹ 1913 yasası ile bu bölgelerden gelen göçmenler, Alman ırkına dahil olduklarından vatandaşlığa kabul konusunda sıkıntı yaşamamışlardır. Bir yandan Almanca bilmeyen göçmenlerin vatandaşlık kazanma konusunda sıkıntı yaşamaması, öte yandan üç nesil boyunca Almanya’da bulunan Müslüman göçmenlerin bir çoğunun vatandaşlığa sahip olamaması çelişkilidir. 1999 yılında Schröder’in önderliğinde çıkarılan yasa tüm eleştirilere rağmen daha modern bir içeriğe sahip olmuştur fakat Altınbaş ve Sezal Müslüman göçmenlerin haklarındaki iyileştirmelerin yetersiz olduğu görüşündedir.¹⁹²

Britanya

Bütünleşme politikalarında çok kültürlülük yaklaşımını kullanan Britanya, uzun yıllar toleranslı bir biçimde farklı olanın baskın kültür ile uyumunu sağlamaya çalışmıştır. 1966 yılında siyasetçi Jenkis, çok kültürlülük politikasının azınlıkların uyum süresinde en etkili araç olduğunu belirtmiştir.¹⁹³ Fakat Londra terör saldırısı ile İngiltere’de 52 sivilin hayatını kaybetmesi Müslüman gruplara karşı olumsuz algı yaratmıştır.¹⁹⁴ Britanya halkının bakış açısında yaşanan değişimlere rağmen, Londra terör saldırısından sonra birçok AB ülkesinin aksine, siyasi figürler sağduyulu açıklamalarla tansiyonu düşürmeyi hedeflemiştir.

Terörle savaş ve Müslümanlık kavramının bir arada kullanılmaması için özen gösteren politikacıların gerilimin artmamasını sağlayabildikleri

¹⁹¹ Karl Cordell, “Germany as a Kin-State: The Development and Implementation of a Norm-Consistent External Minority Policy towards Central and Eastern Europe,” *Nationalities Papers*, 35, 2, (2007), ss. 277-291, s. 289.

¹⁹² Deniz Altınbaş Akgül ve Semra Renan Sezal, “Almanya’nın Asimilasyonist Politikaları ve Entegrasyon Anlayışı,” *Stratejik Analiz Dergisi*, 3, 28, (2002), ss. 3-24, s. 7.

¹⁹³ Scott Poynting, “The resistible rise of Islamophobia Anti-Muslim racism in the UK and Australia before 11 September 2001,” *Journal of Sociology*, 43, 1, (2007), ss. 1-21, s. 4.

¹⁹⁴ Paul Wilkinson, “International Terrorism: The Changing Threat and the EU response,” *Institute for Security Strategy*, 84, (2005), ss. 1-57, s. 43.

söylenemez.¹⁹⁵ 7 Temmuz terör saldırılarından üç ay sonra İngiliz *The Guardian* gazetesi tarafından gerçekleştirilen araştırmada ülkede yaşayan Müslümanların %63'ü ırkçı ve İslam karşıtı davranışlara maruz bırakıldıklarını belirtmiştir.¹⁹⁶

Farklı fiziki özellikler taşıyabilen Müslüman bireyler ne yazık ki tek tip bir görüntü içerisine sokulmuştur. Bu algıya sahip olan insanlar dışlanma, taciz ve hatta ölüm ile karşılaşmaktadır. İngiltere'de Brezilyalı bir genç olan Jean Charles de Menezes, intihar bombacısı sanıldığı için polis tarafından öldürülmüştür. İngiliz Güvenlik ve Savunma Teşkilatı terörizmin etkisini hissettirdiği bu dönemde böyle hataların olabileceğini savunarak devletlerin güvenlik amacıyla ne kadar ileri gidebileceklerini göstermişlerdir.¹⁹⁷

Dinler arasında artan gerginliğe rağmen İngiltere; Fransa ve Almanya'nın aksine farklı olana daha ılımlı yaklaşma çabası içerisinde olmuştur. Türkiye'nin AB üyeliğinin Londra tarafından desteklenmesinde bu durumun etkili olduğu düşünülebilir.

¹⁹⁵ Murshed ve Pavan, "Identity and Islamic Radicalization in Western Europe," s. 29

¹⁹⁶ Akdemir, "11 Eylül 2001...", s. 20.

¹⁹⁷ Allen, "Islamophobia and Its Consequences," s. 155.

BÖLÜM IV: DİNLER ARASI ANLAŞMAZLIK ORTAMI

“Bütün mezhepler kendi inanç ve tapınma biçimlerinin tanrının isteklerini yerine getirdiğine inandıklarından, çeşitli mezhepler doğal olarak birbirlerine düşman kesiliyor ve karşısındakinin inanç ve tapınma tarzını, bireyin gerçekleştirebileceği en sert söylemlerle kınıyor.”¹⁹⁸ Dinler ve hatta farklı mezhepler arasında çatışmayı doğuracak sebepler Hume’un işaret ettiği bu fikirden beslenmektedir.

Müslüman ve Hıristiyan dini inanışlara sahip olan toplumların küresel bir anlaşmazlık içerisinde olduğu görülmektedir. Sadece Müslüman veya Hıristiyan grupların tek başına olumsuzluğa sebep olduğunu söylemek yanlış olur. Müslüman terör gruplarının Batılı devletler içerisinde gerçekleştirdiği terör eylemlerine karşılık, Batılı ülkelerin dışlama içeren iç politikaları ve şiddet içeren dış politikaları tansiyonu yükseltmektedir.

Bu sebepten terör ile sadece bir dini inancı ilişkilendirmek taraflı bir söylem olacaktır. Bakış açılarının taraflı ve gerçek dışı algılar ile oluşması terör olaylarının şiddetini arttırmaktadır. Kimball, iki tarafın birbirlerini tanımlamada kullandığı yanlış ve haksız kavramların cahillikle oluştuğunu belirtmektedir.¹⁹⁹ Bir önceki bölüm içerisinde ayrıntılı bir biçimde vurgulanan tarafların inşa ettiği

¹⁹⁸ Ceaser, “Demokrasi İnancı,” s. 2.

¹⁹⁹ İlhan Kaya, “Religion as a Site of Boundary Construction: Islam and the Integration of Turkish Americans in the United States,” *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 6, 1-2, (2007), ss. 139-155, s. 139.

algular, çekişme ortamını yaratan en önemli sebeplerdendir. Doğal olarak iki tarafın da kendini haklı ve kurban olarak gördüğü bu dönemde, karşımıza farklı fikirler çıkmaktadır. Ulusal sınırları içerisinde güvenlik sıkıntısı yaşayan Batılı devletler, din odaklı terör örgütlerinin sivil can kaybını hedefleyen terör olaylarını kınarken, Müslüman toplumları, Batı'nın tarih boyunca baskısı altında şiddete maruz kaldıklarını savunmaktadır.

Doğu toplumlarında var olan bazı görüşler, sistem de dengesiz güç kullanılmasından dolayı çatışma kelimesinin yanlış olduğunu savunmaktadır. Çünkü ortada bir çatışma olması için iki tarafın da güç dengesine sahip olması gerekir. Bu görüşü savunanlar, Müslüman grupların ekonomik, askeri ve teknolojik alanlarda zayıflığına dikkat çekmek istemişlerdir. Jalal'ın akademik çalışmasında verdiği örnek bu durumu çok iyi açıklamaktadır. Jalal, taşın yumurtanın üstüne düştüğü anda yumurtayı kıracağı kaçınılmaz olduğunu belirtir. Tıpkı yumurtanın taşın üstüne düştüğü anda kırılacağı gibi.²⁰⁰ Bu metafordan anlaşılacağı gibi saldıran taraf Müslüman gruplar olsa dahi dengesiz güç sebebiyle en çok zararı yine bu grupların göreceği anlatılmak istenmiştir.

Çatışmaya gücü yetmeyen militan Müslüman gruplar, tüm dünya tarafından eleştirilen terör yöntemi olan intihar bombacılığına odaklanmıştır. Terör örgütü saldırılarının çok büyük bir kısmında bu yöntem kullanılmaktadır. İki taraf için de çok trajik sonuçlar doğuran bu uygulama ile ilgili Barkawi, bir çalışmasında, intihar bombacısı olmayı seçen bir terörist kadının bu eylem için

²⁰⁰ Sadiq Azm Jamal, "Islam, Terrorism and the West," *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 25, 1, (2005), ss. 6-15, s. 14.

kullandığı “sahip olduğumuz tek şey” ifadesine yer vermiştir.²⁰¹ Sahip olunan tek eylemin bu denli ürkütücü olması gerçekleştirilen terör olaylarını asla haklı çıkartmasa da terörist grupların bu yöntemi kullanması sistem içerisindeki güç dengesini göstermektedir.

Öte yandan, terörist grup liderlerine ve etkili üyelerine bakıldığı zaman eğitilmiş ve maddi güce sahip kişilerle de karşılaşmaktadır. Soğuk Savaş sonrasında Batı kanadında yer alan tüm terörist saldırılarının Müslüman terörist gruplarından geldiğini belirten Zalman, bu grupların etkin üyelerinin ve liderlerinin çoğunun Batı kültürünü yaşamış, eğitilmiş ve önemli maddi güce sahip üyeler olduğuna dikkat çekmektedir.²⁰² 11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren grubun üyesi olan Muhammed Atta, El Kaide lideri Usame bin Ladin ve örgütün diğer önde gelen ismi Ayman al- Zawahiri Batı normlarını yaşayan, modern dünyayı tanıyan, eğitilmiş ve ekonomik sıkıntı içerisinde olmayan insanlardır.²⁰³ Bu gelişme ile aynı zamanda iki dinin içerisinde olduğu çatışma ortamının ekonomik amaçların yanı sıra ideolojik sebepler ile de belirlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

4.1. Terörizm

Terörizm, Latince bir kelime olan *terre* yani “ürperme nedeni”nden türetilmiştir.²⁰⁴ Grupların var olan düzene kendi isteklerini kabul ettirmek için seçtikleri yöntem sivillerin ve sembollerin hedef alınarak kurulu düzenin

²⁰¹ Tarak Barkawi, “On the Pedagogy of Small Wars,” *International Affairs*, 80, 1, (2004), ss. 19-37, s. 30.

²⁰² Amy Zalman, “Countering Violent Extremism: Beyond Words,” *Policy Paper*, 5, (2008), ss. 1-30, s. 15.

²⁰³ Fukuyama, “Identity and Migration,” s. 3.

²⁰⁴ Aydın, “De-legitimizing Religion...,” s. 7.

bozulmasıdır. Tarih boyunca birçok terör eyleminin bu amaca yönelik gerçekleştiği görülmektedir, fakat yeni dönem terörizmi farklı özelliklere sahiptir; yeni terörizm hareketlerinde din vurgusu ön plandadır. 1980'lerde terörist grup listeleri açıklandığında, çok az bir bölümde dini grupların adının geçtiği görülmektedir. Fakat 1998 yılında ABD Dışişleri Bakanı Albright'ın sunduğu terör listesinin yarısından fazlasının dini gruplardan oluşması günümüz terör kavramının farklı boyutlara ulaştığını göstermektedir.²⁰⁵ Günümüz terör kavramının farklı boyutlara ulaşması ile ABD tarafından bir takım dini gruplar da terörist gruplar olarak inşa edilmiştir. Konu edilen listede dini grupların sayısal çoğunluğunda elbette ki bu inşanın etkisi büyüktür.

3.000 kişinin hayatını kaybettiği 11 Eylül olayları, iki din arasındaki çatışmalarda sembolik bir değer kazanmıştır.²⁰⁶ ABD'de gerçekleşen bu saldırılarda, toplum için önemli olan sembolik yerlere saldırılar düzenlenmiştir. Karşıt toplumun değer verdiği semboller diğer grup için nefret edilen semboller olduğundan, Pentagon, Beyaz Saray ve Dünya Ticaret Merkezi'nin özellikle seçildiğine inanılmaktadır.²⁰⁷

Militan terörist saldırıları ABD'de patlak vermesine rağmen Avrupa kıtasını etkisi altına almayı başarmıştır. Batı sınırları içerisinde sivil can kaybına sebep olan Müslüman terör gruplarının saldırganlaşması, bazı kesimlere göre yine küresel anlamda Müslümanların karşılaştığı şiddet olaylarının ardından gelmiştir. 1990-91 Körfez Savaşı, 1992-95 Bosna-Hersek Kıyımı, 1999 Kosova Savaşı ve 1948'den beri devam eden Filistin'deki gerginlikler, diğer dinler tarafından

²⁰⁵ Age, s. 8.

²⁰⁶ Enamul Choudhury, "The Politics of Symbols and the Symbolization of 9/11," *The American Journal of Islamic Social Sciences*, 21, 1, (2004), ss. 73-96, s. 74.

²⁰⁷ Sells ve Qureshi, "The New Crusades; Constructing the Muslim Enemy," s. 1.

saldırıya uğrayan Müslüman toplumlarının bilincine yerleşmiştir.²⁰⁸ Öte yandan, Müslümanlara şiddet uygulayan toplumlar Müslüman terörizmi ile savaştıklarını savunmuşlardır. Rusya, Çeçenistan'a, İsrail de Filistin'e saldırma gerekçesi olarak "terörle savaş" ögesini kullanmaktadır.²⁰⁹ Fakat bu çatışmalara bakıldığı zaman karşımıza ulusal çıkarları doğrultusunda şiddet kullanmayı seçen devletler çıkmaktadır. Sistemin içinde bulunduğu durumdan faydalanma yolunu seçen Rusya ve İsrail, aslında dinler arasındaki çatışmayı daha üst sınırlara taşımaktadır.

Farklı inançlara sahip olan bu iki din arasındaki ilişki karmaşık ve paradoksal bir yapı çerçevesinde oluşmuştur, çatışmaların kaynağına inmek zor olduğu kadar objektif bir bakış açısı da gerektirmektedir. Batı topraklarına egemen olumsuz Müslüman algısı ve Müslümanların sınırlar dışında karşılaştığı şiddet mi teröre sebep olmaktadır? Yoksa dış politikadaki olumsuz yargıları ve şiddeti militan Müslüman grupların terör eylemleri mi biçimlendirmektedir?²¹⁰

İnşa edilen algılar hangi taraftan bakıldığına bağlı olarak değişmektedir. Hıristiyan toplumları sınırları içerisinde gerçekleşen eylemler ile gerilmiştir. Ulaşılmak istenen refah toplumu, sivil can kayıpları ve aşırı dinci grupların eylemleri ile birlikte başarılması çok zor bir gaye haline gelmiştir.

Diğer taraftan bakıldığı zaman da tarihin belirli bir süresi boyunca Batılı toplumlar tarafından sömürülme ve kendi topraklarının işgali Müslüman grupları saldırganlaştırmıştır. Müslümanların Bosna, Kosova, Filistin, Afganistan, Çeçenistan ve Irak'ta karşılaştığı zulüm ise Batı'ya beslenen kinin kaynağı olmuştur.

²⁰⁸ Abbas, "After 9/11...", s. 14.

²⁰⁹ Christopher Flood, "Some European Thoughts in the Wake of 9/11," *South Central Review*, 19, 1-2, (2002), ss. 50-63, s. 54.

²¹⁰ European Monitoring Center on Racism and Xenophobia, "Muslims in the...", s. 33.

4.1.1. Terör Saldırıları

3.000 kişinin can kaybına sebep olan 11 Eylül saldırıları Bin Ladin önderliğinde, 1988 yılında kurulan El Kaide tarafından hazırlanmıştır. Saldırıların ardından İslamiyet ve Hıristiyanlık arasında küresel bir çatışmanın patlak verdiği düşünülmektedir.²¹¹ El Kaide'nin üstlendiği bu eylemlerde, Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon saldırıya uğramıştır. 15 Kasım 2003 Nevo Şalom ve Beth Sinagogları, 20 Kasım 2003 HSBC ve İngiltere Başkonsolosluğu saldırısı, 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından çoğunluğu Müslüman inançlara sahip bir nüfusa sahip olan fakat Batı değerlerini benimseyen Türkiye'de gerçekleşmiştir.²¹²

11 Mart 2004 Madrid metro saldırısı, 2005 yılı Kasım ayı içerisinde Fransız banliyölerinde patlak veren olaylar ve 7-25 Temmuz 2005 Londra saldırılarının ardından terör Avrupa kıtasında etkili olmaya başlamıştır.²¹³ Hıristiyan kanadından gelen Afganistan ve Irak işgali, Avrupa içinde ve dışında bulunan Müslümanların çok daha saldırgan olmasına neden olmuştur. Artık Avrupa, iki farklı yönden gelen terör eylemleri ile baş etmek zorunda kalmıştır; sınırları dışından gelen uluslararası terörist grupların ve kendi sınırları içerisinde yer alan 2. ve 3. nesil Müslüman terörist gruplarının eylemleri.²¹⁴

Danimarka'da yaşanan karikatür krizinin ardından çıkan çatışmalardaki can kayıpları dinler arası ihtilafı alevlendirmiştir. 30 Eylül 2005 yılında

²¹¹ Roy, "Islamic Radicalization in Europe," s. 52.

²¹² Akdemir, "11 Eylül 2001...", s. 3.

²¹³ Asef Bayat, "When Muslims and Modernity Meet," *Contemporary Sociology*, 36, 6, (2007), ss. 507-511, s. 507.

²¹⁴ Lorenzo Vidino, "Jihad From Europe," *The Journal of International Security Affairs*, 12, (2005), ss. 19-25, s. 20.

yayımlanan ve 2008 yılında tekrar basında yer alan karikatürler, Müslüman gruplar arasında şok etkisi yaratmıştır. Jyllands Posten'in ilk olarak *Arsin* adlı yerel gazetede yayımladığı karikatürler, Şubat 2008 tarihinden sonra 17 yerel gazete ve önemli kabul edilen ABD-AB yayın organları tarafından kullanılmıştır.²¹⁵ İslam dininin peygamberi olan Muhammed'in resmedildiği karikatürler, Müslüman toplumlarda ortak bir algı yaratmıştır; dinlerinin ve peygamberlerinin aşağılanması.

Müslümanların düşüncelerinin aksine, AB ve Birleşmiş Milletler, ifade özgürlüğü ilkesini hatırlatarak, basın sınırlanamayacağını belirtmişlerdir.²¹⁶ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesi 1. bendine göre ifade özgürlüğü garanti altına alınmış olsa dahi aynı maddenin 2. bendi, belirli durumlarda bu maddenin sınırlandırılabilceğini belirtmektedir;

1. Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir almak ve vermek özgürlüğünü de içerir. Devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine bağlı tutmalarına engel değildir.
2. Kullanılması görev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlükler, demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması veya yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması

²¹⁵ Mahmood Saba, "Religious Reason and Secular Affect: An Incommensurable Divide?," *Critical Inquiry*, 33, (2009), ss. 836-862, s. 846.

²¹⁶ Age, s. 836.

için yasayla öngörülen bazı biçim koşullarına, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir.²¹⁷

Karikatür olayının ardından 14 Ekim’de 5.000 Müslüman Kopenhag’da gösteri yapmıştır.²¹⁸ Batının ifade özgürlüğü, Doğu’nun da aşağılama olarak gördüğü bu karikatür krizinin ardından olayların İslami inanişaya sahip Afrika ve Orta Doğu bölgelerine sıçraması ile İran, Suriye, Libya ve Nijerya’da çıkan çatışmalarda yaklaşık 100 kişi hayatını kaybetmiştir.²¹⁹ Tüm bunlara bağlı olarak AB’nin tehdit algılarında hukuki, ekonomik, diplomatik ve idari değişimler yaşanmaya başlamıştır.²²⁰

4.2. Güvenlik ve Strateji Raporları

Yeni terör kavramı ile birlikte güvenlik stratejileri de değişmiştir. Barkawi’ye göre günümüz güvenlik anlayışını Batı ve Doğu arasındaki tarihsel etkileşim ve bu etkileşimle oluşan politik eylemler belirlemektedir. Soğuk Savaş sonrası akademik çevrelerin çoğu küresel bir barışa inanmaktaydı. Francis Fukuyama “The End of History” adlı çalışması ile bunun en önemli örneklerindendir.²²¹ Fakat günümüz konjonktüründe var olan din temelli çatışmalar bu teorileri çürütmüştür.

Şu an şahit olunan politikalar, Soğuk Savaş döneminin aksine ekonomiden daha az etkilenmeye başlamıştır. Ekonominin yerini kültür ve kimlik farklılıkları aldığından, dünya artık kimlik çatışmalarına şahit olmaktadır. Terör saldırılarının

²¹⁷ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, (http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/aihs_01.html), Erişim: 13 Nisan 2011.

²¹⁸ European Monitoring Center on Racism and Xenophobia, “Muslim in the...,” s. 42.

²¹⁹ Vaisse, “Muslims in Europe: A short introduction,” s. 5.

²²⁰ Akdemir, “11 Eylül 2001...,” s. 3.

²²¹ Barkawi, “On the Pedagogy of Small Wars,” s. 19.

ardından güvenlik ve özgürlük kavramı arasındaki denge, değişim içerisine girmiştir.

Güvenlik sağlama adı altında bireysel haklar kısıtlanmış, dini gruplar mercek altına alınarak baskıcı bir düzen kurulmuş ve dini inançlar sorgulanmaya başlanmıştır.²²² Fakat yeni oluşan bu güvenlik kavramından en fazla Müslüman azınlıkların etkilendiği de ayrı bir gerçektir.²²³

Terörü sonlandırmak amacını bazen aşan bu eylemler gerginliğe sebep olduğu kadar Batılı güvenlik güçlerine göre, etkili de olabilmıştır. Güvenlik güçlerinin belirttiği raporlara göre, güvenlik ve strateji politikaları dâhilinde, aşırı dinci grupların yarattığı terör eylemleri ile mücadelede tam anlamıyla başarı sağlanamasa da büyük gelişmeler kaydedilmiştir. 4.000 olarak tahmin edilen El Kaide üye sayısı, birkaç yüze düşürülmüştür. Avrupa genelinde yapılan hücre evi baskınları ile örgüt liderlerinin %80'i yakalanmıştır. Fakat İslami terörün bitmesi şu an için imkânsız görülmektedir, çünkü dini terör artık örgütlerin himayesinden çıkarak bir ideoloji olmuştur.²²⁴

AB, son 50 yıldır önceliğini kıta toplumlarının güvenliğini sağlamak olarak belirlemiştir.²²⁵ Birlik, barışçıl yöntemler ile yumuşak güç kullanarak²²⁶ insan haklarına saygılı, demokratik, hukukun üstünlüğü ilkesini koruyan, diyaloga dayalı ve toleranslı politikalar uygulayarak çözüm yoluna ulaşmak hedefinde

²²² Ferrari, "Individual Religious Freedom..." s. 361.

²²³ Age, s. 376.

²²⁴ Rohan Gunaratna, "The Post Madrid Face Of Al Qaeda," *The Washington Quarterly*, 27, 3, (2004), ss. 91-100, s. 93.

²²⁵ The Council of European Union, (2010), Security Strategy for the European Union: "Towards a European Security Model," ss. 1-18, s. 1.

²²⁶ European Security Strategy, (2003) A Secure Europe in a Better World, s. 3.

olmuştur.²²⁷ Kendi kimliğini bu kavramlarla inşa etme çabası ile Birlik önceliklerini ve politikalarını bu yönde şekillendirerek Güvenlik ve Strateji raporları ile politikalarını belirlemeye çalışmıştır. Örneğin 2003 yılında hazırlanan Güvenlik ve Strateji raporunda yeni güvenlik sorununun din temelli terörizm kavramı olduğu belirtilmektedir. Küresel ısınma, salgın hastalıklar, örgütlü suçlar, illegal göçler ve kaçakçılık yeni tehditlerdir.²²⁸

Fakat tüm bu problemler arasında, yeni dönemin en önemli güvenlik sorunu din temelli terörist eylemlerdir.²²⁹ 2008 yılında güvenlik ve strateji üzerine hazırlanan uygulama raporunda da terörizm yerini korumuştur. Bunun yanı sıra İran'ın devam ettiği nükleer çalışmalar ile kitle imha silahları ve terör grupları arasında kurulacak bir bağın getireceği felakete dikkat çekilmiştir.²³⁰

Son olarak 2010 yılında AB Konseyi'nin hazırladığı güvenlik raporlarında değişen tek şey siber suçların öneminin artmış olmasıdır. Buna rağmen terör AB'nin yapısına meydan okuyan en büyük tehlike olarak kabul görmüştür.²³¹ AB, terör olayları ile başa çıkmak ve kendi yaşama biçimini korumak için çaba sarf etmektedir. 2008 yılından bu yana 1009 terör örgütü üyesi yakalanarak terör eylemlerinde bulunmaları engellenmiştir.²³² Madrid ve Londra saldırılarının ardından gerçekleşebilecek birçok terör hareketinin engellendiği²³³ belirtilirken bu savaşta sıfır riskin olmadığı, yani risk alınarak başarılı olunabileceği

²²⁷ The Council of European Union. "Security Strategy for...", s. 3.

²²⁸ European Security Strategy, "A Secure Europe in a Better World," s. 6.

²²⁹ Age, s. 7.

²³⁰ Report on the Implementation of the European Security Strategy. "Providing Security in a Changing World," (2008), Brussels, ss. 1-12, s. 7.

²³¹ The Council of European Union, "Security Strategy for...", s. 2.

²³² Age, s. 10.

²³³ Report on the Implementation of the European Security Strategy, "Providing Security...", s. 4.

belirtilmiştir.²³⁴ Tüm bu raporların ışığında AB içerisinde, güvenlik ve strateji politikalarının din temelli terör kavramından ne kadar etkilendiği görülmektedir.

4.3. Eurobarometer ve Diğer Anketler

Son olarak, gelişen olaylar çerçevesinde AB halkının Müslüman gruplara bakış açısını daha iyi anlayabilmek için anket sonuçlarına bakmak gerekmektedir. Gerek AB genelinde gerekse üye ülke bazında yapılan anketlerde Müslüman algı inşasının boyutları daha net görülebilecektir.

— 1997 yılında AB tarafından yapılan Eurobarometer anketlerine göre Avrupa vatandaşlarının %21'i Müslümanları ülkelerinde istememektedir. %60'ı ise ülke girişlerine kısıtlama isterken, sadece %13'ü Müslümanları bir problem olarak görmemektedir. İspanya, İtalya, İngiltere, Finlandiya, İrlanda ve Portekiz Müslümanların problem olduğu fikrinin en az kabul edildiği ülkeler olmuştur. Belçika %38, Fransa ve Yunanistan %29, Avusturya %28, Almanya ve Danimarka %26 ile Müslüman karşıtlığının kendini hissettirdiği devletlerdir.²³⁵

— 2004 yılının Ekim ayında yapılan GFK anketlerine göre Avrupa halklarının %50'si Müslüman toplumlarına şüpheli bakmaktadır. İsveç %75, Hollanda %72 sırasıyla Avusturya, Belçika, Danimarka ve Almanya bu yüzdeliğin büyük bir kısmını oluşturan devletlerdir.²³⁶

— AB bünyesinde yapılan anketlere göre; 2000 – 2005 yılları arasında ırkçı saldırı ve suçlar bakımından Danimarka'da %70,9, Fransa'da % 34,3, İrlanda'da

²³⁴ The Council of European Union, "Security Strategy for...", s. 4.

²³⁵ Amin, "Multiethnicity and the Idea of Europe," s. 8.

²³⁶ Akdemir, "11 Eylül 2001...", s. 19.

%21,2, Slovakya’da %43,1, Finlandiya’da %8,4 ve İngiltere’de %4,2 oranlarında artışlar kaydedilmiştir.²³⁷

— 2008 yılında yapılan Eurobarometer anketlerine göre AB ülkeleri içerisinde Müslüman karşıtlığı ciddi bir artış göstermiştir. İspanya %52, Almanya %50, Fransa %38 ve Britanya’da %23 gibi oranlarla AB halkı, Müslümanların Batı değerleri için tehlike arz ettiğini belirtmişlerdir.²³⁸

— 2006 yılında ABD Kaynaklı GMF anketlerine göre, Avrupalıların %66’sı (2005 yılında bu oran %58’dir) uluslararası terörizmi “son derece önemli” bir tehdit olarak kabul etmektedirler. İslami köktencilik ise Avrupa’da %52 oranında (2005 yılında bu oran %45’tir) tehdit olarak görülmüştür. Ayrıca, Avrupalıların %56’sı İslami değerlerin demokrasi ile uyuşmadığını düşünmektedirler.²³⁹

Anket sonuçlarından da anlaşılacağı gibi AB içerisindeki muhafazakâr kesimlerin olumsuz İslam algıları inşası Kıta halklarının görüşlerine de yansımıştır.

²³⁷ Age, s. 14.

²³⁸ Murshed, ve Pavan, “Identity and Islamic Radicalization in Western Europe,” s. 6.

²³⁹ European Monitoring Center on Racism and Xenophobia., “Muslim in the...,” s. 34.

BÖLÜM V: ENTEGRASYON POLİTİKALARI KAPSAMINDA AB-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE DİN FAKTÖRÜ

Çalışmanın son kısmı olan bu bölümde; AB ve Türkiye ilişkilerinde tarafların sahip olduğu farklı dini inançların bütünleşme politikalarına olan etkisi analiz edilecektir. Bu analizin amacı; tezin savunduğu teorinin -dini inançların entegrasyon politikaları üzerinde etkili olduğunun- tutarlı olup olmadığını test etmektir.

İnşacılık teorisinin sisteme sunduğu en önemli savlardan biri; organizasyonların bir kimliğe sahip olduğu düşüncesidir. Hopf; her bir aktörün birden fazla kimliğe sahip olduğunu bu yüzden aktörü belirli kimlikler ile sınırlandırmanın yanlış olacağını belirtmiştir. Kullanılan dilin bile bireyin bir kimliği olarak kabul gördüğünden tek bir kimlik üzerinden aktör eylemleri için çıkarım yapmanın yanlış olacağını savunan Hopf, öte yandan aktörün sosyal etkileşimlerin ürünü olarak sahip olduğu tüm bu çoğul kimlikler arasında baskın olan kimlik yapılarının da bulunduğunu eklemiştir.²⁴⁰

AB de farklı birçok kimliğinin –liberal, demokrat, laik- yanı sıra 27 üye ülkenin tamamının Hristiyan inanışına sahip olması nedeniyle Hristiyan kimliği ile ön plana çıkmaktadır. AB dış politikasının bu kimlikten ne denli etkilendiğini

²⁴⁰ Ted Hopf, *Social Construction of International Politics. Identities, & Foreign Policies*, Moscow, 1955 and 1999, (New York: Cornell University Press, 2002), s. 3.

anlayabilmek için farklı inanışlara sahip ülkelerle olan bütünleşme politikalarına bakmak gerekmektedir.

AB dış politikasını incelerken, Birliğin birçok Müslüman devlet ile iyi ilişkiler içerisinde olduğu görülmektedir. Topluluğun komşuluk politikaları kapsamında, Afrika, Akdeniz ve Ortadoğu bölgeleri ile işbirliği, önemli dış politika prensiplerinden olmuştur.²⁴¹ Fakat konu Müslüman bir devletin Birlik içerisinde yer alması yani Birlik ile bütünleşmesi olduğu zaman, AB dış politikalarının farklılık gösterdiği görülmektedir. AB'nin kendisinden farklı bir dini kimliğe sahip olan tek aday ülkesi ve ilişkilerinin en yoğun olduğu ülke Türkiye'dir. Ülke nüfusunun geneline yakın bir kısmının Müslüman inançlara sahip olması bu farklılığı yaratmaktadır. Tarafların farklı dini inanışlara sahip olmasının AB entegrasyon politikaları bünyesinde etkili bir düzeyde olduğunun gösterilmesi halinde din-dış politika etkileşimi test edilebilir nitelikte olacaktır.

Fakat AB'nin politikalarını şekillendirirken, kendi Hıristiyan kimliğinden ne derece etkilendiğini somut ölçütlere dayandırmak oldukça güçtür. Bunun sebebi, sonraki bölümlerde detaylı bir biçimde gösterileceği gibi, farklı dini inançlara yönelik yasal çerçeve içerisinde bir ayırım olmaması ve bu inançların, AB entegrasyon sürecinde bir sorun teşkil etmemesidir. Hukuksal düzenlemelerde farklı dini inançlara değinilmemesinden dolayı Birlik politikaları ve din faktörü daha sosyal bir araştırmanın ışığında incelenmelidir.

Bölüm içeriğinde; AB'nin tarihsel süreci özetlenecek ve daha sonra sahip olduğu dini inançların kendi kimliği üzerindeki etkileri gösterilecektir. Sonraki

²⁴¹ Karen Smith ve Christopher Hill, *European Foreign Policy Key Documents, EPC/CFSP Institutional Developments*, (2000) ss. 93-97, s. 94.

aşamalarda, Türkiye-AB ilişkilerine kısaca değinilerek, AB üyelik kriterlerine yer verilecektir. Üyelik kriterleri AB'ye üye olabilen diğer devletler ile Türkiye kıyaslamasının yapılmasına olanak verdiği için bu bölümün önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Yapılan karşılaştırmalar ile Türkiye'nin yetersiz kaldığı iddia edilen kriterlerin bazı ülkeler için esnetildiği gösterilmeye çalışılacaktır. Bu sayede, Birliğin çifte standartlı politikalar izlediği ortaya konmaya çalışılacaktır. Demokratik, ekonomik ve sosyal alanlardaki kıyaslamaların yanı sıra hazmetme kapasitesi, coğrafi konum ve Kıbrıs sorunu gibi Türkiye'nin üyelik sürecinde önüne çıkan engellerin diğer ülkeler için sorun teşkil etmediği açıklanmaya gayret edilecektir. Böylelikle, ülkenin sahip olduğu asıl sorunun belirtilen ölçütlerden farklı olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Ayrıca, Türkiye'nin sahip olduğu farklı dini inançların, söylem analizleri ve anket sonuçları ile AB bünyesinde yankılarına bakılacaktır. Ülke karşılaştırmaları, söylem analizleri ve anket sonuçları eşliğinde AB politikalarında dini inançların ne denli etkili olduğunun vurgulanılması ile çalışmanın öne sürdüğü tez desteklenecektir. Bölümün son kısmında ise savunulan tezi çürütebilecek değerdeki tartışmalara yer verilecektir. Birliğin laiklik prensibi, potansiyel aday olarak belirlenen diğer Müslüman ülkeler ve son olarak Birlik içersisinde dini inanışlara rağmen Türkiye üyeliğini destekleyen kesimlerin düşüncelerine yer verilecektir. Fakat bu kısımda yer verilen tartışmaların, AB entegrasyon politikalarında dini kimliğin etkili olduğu tezini çürütebilmekte zayıf kaldığı gösterilecektir.

5.1. AB Tarihi ve Kimliği

Wendt'e göre Avrupa entegrasyonu yani AB kolektif kimliklere verilebilecek en önemli örneklerdendir. SSCB tehdidi ortadan kalkmasına rağmen Birlik btnleŖme baŖarılarını devam ettirmiŖtir. Bunun en etkili sebebi ise ye devletlerin ortak bir kimlik paydasında bulaŖabilmesi olmuŖtur. Böylelikle Avrupa kimliği çatısı altında revize edilmiŖ bir yapının güçlendiği görülmektedir.²⁴² Rumelili de Wendt'i destekleyen grŖler ile AB'nin kolektif kimlik oluŖumuna verilebilecek etkili örneklerden biri olduğunu belirterek AB, ye devletlerinin birbirleri ile yakaladıkları ortak noktalar üzerinden sistem içerisinde kolektif kimlik oluŖumu yaratabildiğini savunmuŖtur.²⁴³ Bu kolektif kimliği ile AB, ekonomik, siyasi, sosyal ve askeri anlamda tam birleŖme amacından dolayı diğer kuruluŖlardan farklı bir konumdadır.

AB'nin kolektif kimlik inŖa etme baŖarısı uzun uđraŖlar sonucu elde edilmiŖtir. 2. Dünya SavaŖı sonrası, kıtlıkla, hastalıkla, ekonomik ve politik krizlerle yüz yüze gelen bu köklü kıta, kendi değerlerini sorgulayıp yeni bir Avrupa arayıŖına girmiŖtir. Avrupa kıtasında çıkabilecek savaŖları engellemek ve savaŖlarla gerileyen ekonomiyi canlandırmak adına, Avrupalı devletlerin birlik olma dŖncesi dođmuŖtur.²⁴⁴ 1952 yılında Avrupa Kömür elik Topluluğu (AKT) adı altında 6 kurucu devlet –Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg– ile btnleŖmenin temeli atılmıŖtır.

²⁴² Wendt, "Anarchy is What...", s. 417.

²⁴³ Bahar Rumelili, "Constructing Identity and Relating to Difference: Understanding the EU's Mode of Differentiation," *Review of International Studies*, 30, (2004), ss. 27-47. s. 28.

²⁴⁴ Jürgen Habermas, "Toward a European Political Community," *Society Abroad*, (2002), ss. 58-61, s. 58.

1957 yılında devletler bu başarılı ortaklığı daha ileri götürme kararı alıp Roma Antlaşması ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) oluşturmuştur. 1967 yılında ise Füzyon Anlaşması ile; AKÇT, AAET ve AET'nin kurumları birleştirilip tek bir komisyon hayata geçirilmiştir.

Kurulduğu ilk yıllarda kaynakları adil dağıtma politikası ve düzenlediği ekonomi politikalarıyla, topluluk ekonomik bir birliktelik olarak göze çarpmıştır. Ortak ticaret politikası, ortak tarım politikası, gümrük birliği ve ortak pazar anlayışı, kurucu devletlerin başlangıç dönemlerinde önem verdikleri ekonomik gelişmeler olmuştur. Bununla beraber Birlik, insan hakları, demokrasi ve eşitlik ilkelerini geliştirmeye ve yaymaya başlamıştır. Böylelikle Birlik hem ekonomik hem de sosyal bir örgütlenme olduğunu uluslararası topluma göstermeye çalışmıştır.

Topluluk artık sınırlarını genişletme ve politikalarını tüm Avrupa'ya yayma isteğiyle "Genişleme Politikaları"na ağırlık vererek 1973 yılında İngiltere, Danimarka ve İrlanda'yla üye sayısını 9'a yükseltmiştir. 1981 yılında Yunanistan ve 1986 yılında İspanya ve Portekiz'in üyeliği Topluluğun etki alanını Akdeniz bölgesinde güçlendirmiştir. 1986 yılında Tek Avrupa Senedi ile Birlik, ilk revizyon dönemine girmiş ve tek pazar hedefine odaklanmıştır. 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşmasıyla birlikte, genişlemelerin ardından, derinleşme anlamında tekrar bir revizyon dönemine girilmiştir. Bu dönem Avrupa Ekonomi Topluluğu; Ekonomik ve Parasal Birlik, Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası, Adalet ve İçişlerinde İşbirliği konularını içerdiği gibi topluluğa bugünkü ismini de vermiştir: Avrupa Birliği.

1995 yılında Avusturya ile İskandinav ülkelerinden Finlandiya ve İsveç topluluğa resmen katılmıştır. 2004 yılına gelindiğinde ise genişleme anlamında çok büyük bir yol kat eden Topluluk, tam 10 üyeyi bünyesine katmıştır; Güney Kıbrıs, Malta, Polonya, Slovakya, Slovenya, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya ve Çek Cumhuriyeti. Soğuk Savaş yıllarında ideolojik sebeplerden dolayı iki kanada ayrılan kıtayı tek bir çatı altına toplama isteği bu birleşmenin temellerini atmıştır. Son olarak 2007 yılında ise Bulgaristan ve Romanya, Birliğin üye sayısını 27'ye ulaştıran devletler olmuştur.²⁴⁵ Genişleme politikalarına devam eden topluluk şu an Türkiye, Hırvatistan ve Makedonya ile üyelik müzakerelerine devam etmektedir.

Çalışmanın önceki bölümlerinde de vurgulandığı gibi Soğuk Savaş sonrası sistem büyük değişimler içerisine girmiştir, bu gelişme ile AB yapısı ve politikaları da yeniliklerle tanışmıştır. Bu doğrultuda, 1980'lerden sonra AB'nin, kimliğini oluşturma ve yayma çabasına girdiği görülmektedir. Birlik sahip olduğu sembolleri (bayrak, pasaport, önemli günler, marş ve haritası) kullanarak kimliğini sağlam bir zemine oturtma çabasına girmiştir.²⁴⁶ Sassatelli'ye göre politik ve ekonomik bütünleşme, birleşmiş Avrupa'yı yaratamayacağından, sahip olunan bu ortak sembollerin ve değerlerin önemi çok güçlüdür.²⁴⁷ Bu sebeptendir ki derinleşme sıkıntıları yaşayan AB, her anlamda bir entegrasyon çabası içerisine girerek son dönemler itibari ile ortak kimlik anlayışına odaklanmıştır.

²⁴⁵ Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, (Ankara, 2007), ss. 7-12.

²⁴⁶ Chris Shore, "Creating people's of Europe: Symbols, History and Invented Traditions," *Building Europe: the cultural politics of European Integration*, Part 1, (1998), ss. 40-66, s. 48.

²⁴⁷ Monica Sassatelli, "Imagined Europe. The Shaping of a European Cultural Identity Through EU Cultural Policy," *European Journal of Social Theory*, 5, 4, (2002), ss. 435-451, s. 435.

İnşa edilmek istenen AB kimliğini daha iyi anlayabilmek için kıtanın tarihsel sürecine bakmak gerekmektedir. Çünkü Avrupa kimliği köklerini kıtanın tarihinden almaktadır. M.Ö. 300'lü yıllarda Büyük İskender coğrafi anlamda bir Avrupa birlikteliği için çabalamıştır. M.Ö. 27 ve M.S. 180 yılları arasında ise Roma Barışı (*Pax Romana*) ile Akdeniz'den Kuzey Batı Avrupa'ya kadar olan bölgelerde ortak ve tek hukuk, edebiyat, dil ve din öğeleri hedeflenmiştir. Fakat sonraki dönemlerde Hıristiyan Barışı (*Pax Christiana*) ile Greko-Romen medeniyetlerinden gelen coğrafi kimlik yerini dini kimliğe bırakmıştır. 1095 yılında başlayan ve 7 kere tekrarlanacak olan Haçlı seferleri de bu kimliğin en önemli ürünü olarak tarihte yerini almıştır.²⁴⁸

Avrupa kimliği üzerine önemli çalışmalara imza atmış olan Delanty, *Inventing Europe* adlı çalışmasında Avrupa kimliğini derinlemesine incelemiştir. Bu çalışmaya göre; Greko-Romen kimliğinin Avrupa kimliğinin zeminini oluşturduğu görülmektedir. İlk dönemlerde coğrafi bir anlam taşıyan bu kimlik, süreç içerisinde Hıristiyanlığın etkisi ile dini bir içerik kazanmıştır. Ortaçağ Avrupa'sına bakıldığında zaman Hıristiyanlığın, Avrupa kimliğinin tek karşılığı olduğu görülmektedir.

Tüm kimliklerde olduğu gibi Avrupa kimliğinde de "öteki" kavramı kimliğin perçinlenmesine olanak sağlamıştır. 9. yy itibari ile başlayan Müslüman saldırılarına karşı düzenlenen Haçlı Seferleri, Ortaçağ Avrupa'sında bölgesel kimliğin oluşumunu sağlamıştır. 18. yy. itibari ile Müslüman toplumların zayıflaması, Fransız Devrimi, Rönesans, Reform hareketleri ve Aydınlanma Dönemi ise Hıristiyan kimliğinin gücünü kaybetmesine sebep olmuştur.

²⁴⁸ Altınbaş, "Avrupa'da Kimlik ve Medeniyetler Çatışması," s. 57.

Bu dönem sonrası sistemde laik ve liberal prensipler ile oluşan bir AB kimliği yerini almaktadır. 20. yüzyıla gelindiğinde ise oluşturulmaya çalışılan Avrupa kimliğinin, faşizm ile çöküşü gerçekleşmiştir ve kimlik krizine giren AB'nin liberal ve laik ilerlemeleri sekteye uğramıştır.²⁴⁹

2. Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş dönemine girildiğinde Avrupa kimliği, Birlik tarafından tekrar oluşturulmaya çalışılsa da mevcut düzenden ötürü kimliğin oluşumu ancak 1990'lar ile birlikte ivme kazanabilmiştir. 1966 tarihinde Avrupa Komisyonu ilk raporunda, Avrupa model toplumunun ortak kültür mirası ve değerleri üzerine kurulması gerektiği belirtilerek AB kimliğine atıfta bulunulmuştur. 1973 yılında ise 9 ülke tarafından hazırlanan Avrupa Kimliği Deklarasyonuna göre; demokrasi, hukukun üstünlüğü ilkesi, insan hakları ve sosyal adalet Birlik kimliğinin en temel unsurları olmuştur.²⁵⁰ 1980'lerde Avrupa kimliğini tekrar canlandırma isteği ile kitaplar yayımlanmaya başlamıştır. Bu çalışmaların en önemli örneklerinden biri Avrupa Kimliği'nin Kökleri (*Origins of European Identity*) olmuştur.²⁵¹ Soğuk Savaş döneminde yaşanan bu gelişmelere rağmen AB kimliğinin istenen düzeye getirilme çabaları ancak bu sürecin bitiminde önem kazanmıştır. Değişen güvenlik anlayışı eş zamanlı olarak kimlik algılarını da değiştirmiş ve çok daha önemli kılmıştır.²⁵²

İnşacı yaklaşımın da vurguladığı gibi, sistemde gelişen olayların etkisiyle kimliklerin tarih boyunca değişime girdiği gözlenmektedir. Döngüsel olarak değişen kimlikler, sistem içerisinde birbirleri ile çatışmaya devam etmiştir.

²⁴⁹ Daha detaylı bilgi için bakınız: Gerard Delanty, *Inventing Europe, Idea, Identity, Reality*, ss. 16-101.

²⁵⁰ Shore, "Creating people's of Europe...", ss. 40-44.

²⁵¹ Kürşat Ertuğrul, "AB ve Avrupalılık," *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 4, 14, ss. 144-156, s. 151.

²⁵² Aybet ve Baç, "Council Transformations in Security...", s. 567.

Avrupa kıtasında da bu durum değişmediğinden dolayı, Kıtada yer alan savaşların çoğunun kimlik farklılıklarından kaynaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Durumu daha iyi özetleyebilmek için dönemsel örneklerden faydalanılabilir.

Modern dönem öncesi: Katolik mezhebi egemenliğinde Hıristiyanlık belirleyici unsur olduğundan, Mezhep Savaşları dini kimlikler yüzünden yaşanmıştır. Modern dönem, 19 yy: Fransız Devrimi ile birlikte Liberal, Sosyal ve Milliyetçi kimlikler, dini kimliklerin yerini almıştır. 1. Dünya Savaşı da bu kimlikler nedeniyle çıkmıştır.

Var olan kimliklerin radikalleşmesi ise 2. Dünya Savaşı'na zemin hazırlamıştır. Liberalizm yerini Demokrasiye ve Milliyetçilik ise Faşizme bırakmıştır. 20. yüzyıla geldiği zaman iki kimliğin ayakta kalması ile yeni dönem çekişmelerinin başladığı görülmektedir. Komünizm ve Liberalizmin dönüştüğü kapitalizm yeni kimlikleri şekillendirip Soğuk Savaş dönemini başlatmıştır.²⁵³ Kıtadaki bu gelişmeler ile İnşacılık teorisinin ortaya attığı, “kimliklerin etkisiyle oluşan çıkarlar, dış politikayı etkisi altına” alır tezi güçlenmektedir. O halde, kimliklerin dış politikayı ve aktör eylemlerini, bununla beraber uluslararası ilişkileri etkilediği anlaşılabilmektedir.

Tarihten günümüze kadar geldiğinde, AB kimliğinin oluşumuna din bağlamında baktığımız zaman Hıristiyanlığın ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Tıpkı eski Avrupa Komisyon Başkanı Santer'in alıntısında ifade ettiği gibi: “Avrupa kültürü daha çok, Batı aklının ve geleneğinin ortak kültürel

²⁵³ James Kurth, “Europe’s Identity Problem and the New Islamist War,” *Orbis*, 50, 3, (2006), ss. 541-557, ss. 541-547.

mirası bağlamında tanımlanmalıdır ve bu mirasın kaynağı Yunan, Latin ve Judao-Hıristiyanlık değerleri olmuştur.”²⁵⁴

Başlangıçta kimliğinin inşasında Hıristiyan öğelerini kullanan Avrupa, değişen sistemde farklı kimlik yapılarını bünyesine katmış olsa dahi, günümüzde dini inançların Avrupa kimliği üzerindeki etkisi yadsınamaz. Günümüz AB kimliği için Hıristiyan öğelerinin çok önemli olduğu akademisyenlerin geneli tarafından kabul edilmiştir. Delanty, Kurth, Kılıçbay, Ertuğrul, Vaisse, Mitchell, Russel, Mastnak, Caporaso, Kim, Glyptis, Altınbaş ve Akdemir gibi akademisyenler çalışmalarında, Avrupa kimliğinin oluşumunda ve günümüz kimlik yapısında Hıristiyanlık inancının çok güçlü bir yere sahip olduğunu savunmaktadırlar.

AB, kendi anayasasını hazırlarken Avrupa değerlerinin nasıl formüle edileceği ile ilgili farklı yaklaşımlarla karşılaşmıştır. Gerçek adalet ve iyilik gibi değerlerin kaynağının Tanrı olarak mı kabul edileceği yoksa demokrasi ve insan haklarına mı vurgu yapılması gerektiği konusunda görüşler ikiye ayrılmıştır.²⁵⁵ Papa II. Jean Paul ve AB Konvansiyonu Başkanı ve Fransa Eski Cumhurbaşkanı Valery Giscard d’Estaing, Avrupa Anayasasında Hıristiyanlık ve Tanrıya yönelik referansları gerekli görmüşlerdir. Hıristiyanlık, Avrupa’nın en önemli ortak mirası olduğundan Anayasada da yer alması gerektiğini düşünen kesim, AB’nin laik yapısına rağmen Anayasada dine vurgu yapılması gerektiğini savunmuştur.²⁵⁶

²⁵⁴ Ertuğrul, “AB ve Avrupalılık,” s. 150.

²⁵⁵ Fatma Acun, “Avrupa Birliği’nin Türkiye ile İlgili Belgelerinde Laiklik” (http://yunus.hacettepe.edu.tr/~facun/Avrupa_birligi_belgelerinde_laiklik.pdf), Erişim: 14 Nisan 2011.

²⁵⁶ Altınbaş “Avrupa’da Kimlik ve Medeniyetler Çatışması,” s. 57.

Nihayetinde laik değerlerin ağır basmasıyla, Anayasa'nın hiçbir yerinde *Tanrı ve Hıristiyanlık* sözü kullanılmamıştır. Avrupa Birliği'nin temel hukuki metnine ilişkin gerçekleştirilmiş olan bütün bu tartışmalar, aslında dinin Avrupa'da oynayacağı rolü ve dinin Avrupa'daki konumu ve algılanışı ile ilgili de bir fikir vermektedir. Birlik, her ne kadar yasalarında dinsel referanslarda bulunmayıp, eşit müdahale hakkını savunsa da, uygulamada bunun tersi tavırlarla karşılaşmaktadır. Türkiye'nin üyelik sürecinde bu ikili tavır net bir şekilde görülebilmektedir.

5.2. AB-Türkiye İlişkileri

1923 yılında Kurtuluş Savaşı ile bağımsızlığını ilan edip, Lozan Barış Antlaşması ile uluslararası sisteme milli sınırlarını kabul ettiren Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde dış politikasını şekillendiren batılılaşma ilkesini öncelik olarak belirlemiştir. 1839 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nda kendini hissettiren batılılaşma prensibi, 1923 yılında ise yeni anlamı olan *modernleşmeye* evrilmiştir.²⁵⁷ Bu prensip çerçevesinde dış politikasını şekillendiren Türkiye'nin, Batı kanadına yaklaşma çabası içerisine girdiği görülmektedir. Batılı toplumların ise bu isteğe verdiği cevap dönemsel olarak değişiklik arz etmiştir. Özellikle Soğuk Savaş döneminde, ülkenin sahip olduğu avantajlardan faydalanmak isteyen Batı politikaları sayesinde, Türkiye bu hayalini gerçekleştirmeye yaklaşmıştır. Fakat bu dönemin bitimi ile avantajlarını büyük ölçüde kaybeden ülkenin artık ne kadar Avrupalı olduğu tartışılmaktadır.

²⁵⁷ H. Bülent Kahraman, "Avrupa: Türk Modernleşmesinin Xanadu'su: Türk Modernleşmesi Kurucu İradesinde Yeni Bir Bakış Denemesi," *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 4, 14, (2001), ss. 8-27, s. 8.

Türkiye, Batı kanadına yakınlaşma isteği ile 1948 yılında Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı'na (OECD) ve 1949 yılında on kurucu üyeyle toplanan Avrupa Konseyi'ne kabul edilmiştir. Ülke daha sonra 1952 yılında NATO'ya dâhil olup 1953 yılında imzalanan Balkan Paktı ile Avrupalı devletlerle işbirliğini perçinlemiştir. Sırasıyla 1954 yılında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni imzalamış, 1959 yılında ise AB üyeliği başvurusu yaparak 1963 yılında Birlik ile Ortaklık (Ankara) Anlaşması imzalamıştır. 1973 yılına gelindiğinde ülkenin Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın 33 Avrupalı üyesinden biri olduğu görülmektedir. Türkiye 1996 yılında AB tarafından Gümrük Birliği'ne dâhil edilerek batılılaşma sürecine devam etmiştir.²⁵⁸

AB-Türkiye ilişkilerine daha detaylı bakıldığı zaman ülkenin AET'ye 31 Temmuz 1959 tarihinde resmen üyelik başvurusunda bulunduğu görülmektedir. Aynı yıl Eylül ayında başvuru onayının geçmesiyle birlikte ilişkilerin temeli atılmıştır. 12 Eylül 1963 tarihinde taraflar arasında Ankara Anlaşması imzalanmış ve 1 Aralık 1964'te yürürlüğe giren bu anlaşma ile Türkiye ve AET arasında resmen bir ilişki başlamıştır. Türkiye'de, demokrasinin kesintiye uğramasına sebep olan askeri rejimler, yetersiz ekonomi ve sosyal yapı, ilişkilere zarar vermiş olmasına rağmen, Soğuk Savaş şartları tarafları bir arada tutmayı başarmıştır. Ekonomik, coğrafi, demokratik ve kimlik sorunlarına rağmen Türkiye, bu dönemler içerisinde SSCB tehdidi sayesinde Batı kanadında yer alabilmiştir.²⁵⁹

Bu dönemin bitimi ile birlikte AB-Türkiye ilişkileri için yeni bir dönem başlamıştır. Değişen konjonktürde, Sosyalizm tehlikesinin ortadan kalkması ve

²⁵⁸ WWR, The Netherlands Scientific Council for Government Policy Report, "The European Union, Turkey and Islam", *Amsterdam University Press*, (2004) ss.1-175, s. 20.

²⁵⁹ Paul Kubicek, "Turkey's Place in the New Europe," *Perceptions*, (2004), ss. 45-58, s. 48.

Birliğin Avrupa kimliği kavramına odaklanması, Türkiye'ye üyelik sürecinde yeni engeller doğurmuştur.²⁶⁰ Davutoğlu'na göre; Soğuk Savaş sonrası AB-Türkiye ilişkileri radikal değişimler yaşamıştır. Çünkü artık AB'nin kutsal Roma-Germen birikimi ile genişleme stratejilerini belirlemesi Türkiye'yi tarih ve kültür bağlamında Birliğin dışında tutmuştur.²⁶¹ Böylelikle Batının ötekisi olan SSCB'nin dağılması sonucu Avrupa'nın kimlik ve güvenlik algısının değişime girmesi, Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir.²⁶² Çünkü Soğuk Savaş sürecinde Avrupa kimliği benimsenen rejim ile açıklanmaktaydı ve Türkiye bu ortak paydada Avrupa'ya dâhil edilmişti. Fakat 1989 sonrasında gelişen yeni kimlik anlayışın dini öğelere yönelmesi sonucu ülke Müslüman inancından ötürü dışlanmıştır.²⁶³

Böylelikle bu süreçte dini inanışların, dış politikanın şekillenmesinde etkili olduğunu söylemek yerinde bir sav olacaktır. İnşacı teorinin sıkça üzerinde durduğu çıkar-kimlik etkileşiminin dış politikaya olan etkisi Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa kıtasında net bir biçimde gözlenmektedir. Çünkü güvenlik çıkarları doğrultusunda Türkiye Batı kanadında yer almasına rağmen, tehlikelerin ortadan kalkması ve bununla beraber sistemin değişmesi ile oluşan yeni kimlik yapısında diğeri olarak kıtadan izole edilmiştir.²⁶⁴ Soğuk Savaş yıllarında Kıta güvenliği sebebi ile Türkiye'nin Batılı olduğuna dair inşalar bu dönem sonrası yine güvenlik bağlamında yerini ülke ile ilgili olumsuz inşalara bırakmıştır.

²⁶⁰ Ali Karaosmanoğlu, "Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği Açısından Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri," *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 4, 14, (2001), ss. 156-167, s. 163.

²⁶¹ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik-Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, (İstanbul Küre Yayınları, 2009), s. 534.

²⁶² Aybet ve Baç, "Council Transformations in Security..." s. 567.

²⁶³ Nicole Paun ve Georgiana Ciceo, (2010) "The Limits of Europeanness. Can Europeanness Stand Alone as the Only Guiding Criterion for Deciding Turkey's EU Membership?" *Eurolimes*, 9, ss. 92-107, s. 98.

²⁶⁴ Aybet ve Baç, "Council Transformations in Security..." s. 580.

Görüldüğü gibi Soğuk Savaş sonrası değişimler doğrudan AB-Türkiye ilişkilerini de etkisi altına almıştır. Bu dönem sonrası küresel düzeyde sistem dinamiklerinin değişime girmesiyle dini kimliklerin önemi ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda AB dış politikalarında görünen farklılaşma entegrasyon ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Sonuç olarak tarafların ilişkilerine bakıldığı zaman, 1959 yılında başlayan 52 yıllık bu süreçte Türkiye'nin hala Birliğe üye olamadığı dikkat çekmektedir. Ülke ancak 1996 yılında Gümrük Birliği'ne dâhil olmuş, 1999 yılında ise aday ülke statüsünü kazanmış ve 2005 yılında müzakerelere başlamıştır.

5.3. AB Genişleme ve Entegrasyon Politikaları

AB kurulduğu andan itibaren farklı dönemler zarfında genişleme politikalarına odaklanmıştır ve 21 yeni üye devlet Birliğin etki alanını genişletmiştir. AB neden genişleme isteği duyuyor sorusuna verilebilecek farklı cevaplar bulunmaktadır. Hazırlanan üç kuram çerçevesinde AB'nin neden sınırlarını genişletme ihtiyacı içerisinde olduğu açıklanmaya çalışılmaktadır; Faydacı Argüman, Değersel Argüman ve Etik-Politik Argüman.

Faydacı Argümana göre genişlemenin sebebi rasyonel bir fayda sağlanmasıdır. Ortada somut bir getirinin olmadığı durumlarda genişleme olası değildir. Buna göre, ekonomik, siyasi ve güvenlik anlamında yeni üyelerin Birliğe fayda getirebileceği inancı ile AB genişleme isteği duymuştur.²⁶⁵ Fakat faydacı yaklaşımlar AB'nin genişlemelerini açıklamada yetersizdir. Çünkü genişleme,

²⁶⁵ Helena Sjurssen, "Why Expand? The Question of Legitimacy and Justification in The EU's Enlargement Policy," *Journal of Common Market Studies*, 40, 3, (2002), ss. 491-513, ss. 493.

faydalarının yanı sıra Birliğe yük de getirebilecek bir süreçtir. Ekonomik olarak yeni devletlerin yetersiz oldukları alanlar Topluluk ekonomisinde problem yaratabilir. Bunun yanı sıra 15 üye devletin siyasi karar alma eylemleri daha tutarlı olabileceken üye sayısının fazlaşması ile ortak politikalar yaratmak da sorunlu bir süreç haline gelebilmektedir. Güvenlik bağlamında ise yeni üye devletlerin yeni sınırlar yani yeni sınır komşuları demek olacağından güvenlik ikilemi yaşanacaktır.²⁶⁶

Değersel Argümana göre ise genişlemenin sebebi evrensel adalet duygusunun dayattığı gerçeklerdir, yani genişlemenin gerçekleşmesi herkesçe onaylanabilir bir durumdur ve gerçekleşmelidir, aksi adaletsizlik ile eşdeğerdir. Fakat Sjusen'e göre bu değerlere sahip her ülkenin -Kanada- AB üyesi olarak görülememesi bu kurama yapılan bir eleştiri olmuştur.²⁶⁷ Sadece evrensel normlar ile AB genişlemesini anlayabilmek imkânsızlaşmaktadır. O halde AB neden genişleme gayesinde dir?

İnşacılık teorisinin NATO genişlemesinden yola çıkarak yapmış olduğu analiz, AB genişleme politikaları için de geçerlidir. "Bireylerin, devletlerin ve kuruluşların yani aktörlerin eylemleri, sahip olunan kimlikle açıklanmaktadır". Habermas'ın vurguladığı Etik-Politik Argüman da bu tezi desteklemektedir. Bu kurama göre ortak kültür, tarih, din kısacası paylaşılan kimlik, AB genişleme politikalarını şekillendiren ana unsurdur.²⁶⁸

Daha sonraki bölümlerde detaylı bir biçimde ekonomik, siyasi ve sosyal kriterlere uyulmamasına rağmen bazı ülkelerin Birlik içerisinde yer bulabilmesi

²⁶⁶ Age, s. 499.

²⁶⁷ Age, s. 502.

²⁶⁸ Age, s. 494.

İnşacılık teorisini destekleyen bu argüman ile açıklanmaktadır. AB Komisyon Başkanı Prodi'nin tüm eksikliklere rağmen 2002 yılındaki açılış konuşmasında, yapılacak genişlemeleri Avrupa halklarının birleşmesi açısından tarihi bir karar olarak değerlendirmiştir.²⁶⁹ Aynı konuşma içerisinde sık sık ortak kimlik vurgularının yapılması yeni üyelere sahip oldukları ortak kimlikler doğrultusunda bütünleşme kapılarının açıldığını göstermektedir. AB ve yeni üyeler arasında (Yunanistan, Portekiz ve İspanya örneğinde olduğu gibi) ekonomik, demokratik ve sosyal alanlarda ortak bir kimlik paylaşımı söz konusu değil ise hangi ortak aidiyet olgusu bu ülkeleri bütünleşmeye yakınlaştırmıştır? Katzenstein, sadece bu ülkelerin değil aynı zamanda 1993 yılında Sosyalist yönetiminden çok kısa bir süre sonra Birliğe katılan Doğu Almanya'nın da AB kolektif kimliğinin bir parçası olarak görünmesinden kaynaklanan birleşme sürecine dikkat çekmiştir.²⁷⁰

5.4. AB Üyelik Kriterleri

Mevcut AB üyelik kriterleri 1992 Maastricht Antlaşması ve 1993 Kopenhag kriterleri kapsamında açıklanmaktadır. Bu iki metnin belirttiği ölçütlere uygunluk sağlanması halinde AB üyeliği büyük ölçüde tamamlanabilecektir. Anlaşmaların herhangi bir maddesi ile aday ülkelerin ulusal yapısının çakışması durumunda üyelik ertelenerek AB yapısına uygunluk gösterilmesi beklenmektedir. 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile AB ekonomik düzenlemelere ağırlık vermiştir; üye olabilecek devletler için ekonomik kriterlerin yanı sıra Birlik içerisinde de uyum fonları ile üye devletler arasındaki

²⁶⁹ Romano Prodi, "Enlargement of the union and European identity," Speech at the opening of the 2002- 2003 academic year, (2002).

²⁷⁰ Peter J. Katzenstein, "United Germany in An Integration Europe," *Current History*, (1997), ss. 116-127, s. 117.

ekonomik farklılıklar azaltılmaya çalışılmıştır. Fakat bu anlaşma ile AB, sadece ekonomik bir ortaklığı hedeflemediğini, aynı zamanda sosyal ve siyasal bütünleşme amacıyla olduğunu vurgulamıştır. Gelecekteki Avrupa'nın inşası için Birliği oluşturan ortak kültür ve tarih ekseninde toplumların dayanışmasını sağlama gibi siyasi hedefler açıklanmıştır.²⁷¹

Anlaşma'ya üyelik kriterleri kapsamında bakıldığında, Roma Antlaşması'nın 237. maddesinde geçen iki şartın geliştirildiği gözlenmektedir. Aday ülke; Avrupalı olmak ve üye ülkelerin ekonomileri ile karşılaştırılabilir gelişmiş bir ekonomiye sahip olmak zorundadır.²⁷² Bu ifade Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan sisteme uymadığı gerekçesi ile değiştirilmiştir. Çünkü üye ülkelere göre artık ekonomisi gelişmiş bir Avrupa devleti olmak AB'ye üyelik için yeterli görülmemektedir. Anlaşmanın 130(u) Maddesi gereğince: Demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkesi gibi Soğuk Savaş sonrası önem kazanan değerler Birlik yapısında yerini almıştır.²⁷³

Birliğe nihai giriş için gerekli olan koşullar 1993 Kopenhag Kriterleri ile netlik kazanmıştır. Kopenhag kriterlerine göre bir ülke AB'ye üye olabilmek için demokrasiyi güvence altına alacak istikrarı sağlamalı; hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ve azınlıkların korunması ilkelerini başarıyla yerine getirebilmelidir. İlk kriterde yer alan; demokrasi, temel haklar, bireysel özgürlükler, insan onuru, eşitlik ve hukukun üstünlüğü ilkeleri çoğulcu anlayışa odaklanmıştır. Yani bu kıstaslar hiçbir ayırım gözetmeden, adaletli ve toleranslı bir

²⁷¹ Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 41.

²⁷² Roma Antlaşması, 237. madde, s. 78,

(http://ec.europa.eu/economy_finance/emu_history/documents/treaties/rometreaty2.pdf)

Erişim: 4 Şubat 2011.

²⁷³ Maastricht Antlaşması, Madde. 130u, s. 38, (<http://www.eurotreaties.com/mastrichttec.pdf>), Erişim: 2 Nisan 2011.

biçimde toplumun tüm gruplarına uygulanacaktır.²⁷⁴ Ekonomik anlamda ise aday ülke, işleyen bir piyasa ekonomisine, Birlik içindeki pazar güçleri ve rekabet baskısıyla baş edebilecek kapasiteye sahip olabilmelidir. Son olarak idari yapısı Avrupa Topluluğu yasalarına (müktesebatına) uygunluk gösterme kapasitesine sahip olmalıdır.²⁷⁵

Maastricht Antlaşması ve Kopenhag Kriterlerinin bünyesinde farklı kimlik yapılarına değinilmemiştir. Fakat yazılı metinlerde yer alan “Avrupa ülkesi” ifadesi kafaları karıştırmaktadır. 1997 yılında yürürlüğe konan Amsterdam Antlaşmasının O ve F(1) Maddeleri uyarınca aday ülke bir Avrupa devleti olmalıdır; özgürlük, demokrasi, insan hakları, temel özgürlükler ve hukukun üstünlüğü ilkelerine saygı duymalıdır.²⁷⁶ Bu maddede yer alan “Avrupalı olmak” ifadesi karışıklık yaratmaktadır. Çünkü sınırlayıcı ve dışlayıcı özellikleri olan bu maddeye göre “Avrupa nerede başlıyor?” sorusu cevapsız kalmaktadır.²⁷⁷ Avrupa Komisyonu’nun genişlemeden sorumlu üyesi Olli Rehn bu konudaki bir soruyu şöyle cevaplandırmıştır: “Bana sık sık Avrupa’nın nihai sınırlarının ne olduğu soruluyor. Ben de bu soruya, Avrupa’nın haritası, Avrupalıların zihninde çizilmiştir yanıtını veriyorum. Coğrafya belli bir çerçeve sunar, fakat Avrupa’nın sınırlarını çizen şey değerlerdir. Genişleme Avrupa için bir değerlerini yayma meselesidir; en temel değerler ise, özgürlük ve dayanışma, hoşgörü ve insan

²⁷⁴ Basia Nikiforova, “Multicultural Values and Borders,” *Limes*. 2, 1, (2009), ss. 26-38, s.31.

²⁷⁵ Presidency Conclusions, (1993), “Copenhagen European Council -21-22 June 1993”

(http://www.europarl.europa.eu/enlargement/ec/pdf/cop_en.pdf),

Erişim: 17 Temmuz 2011.

²⁷⁶ Amsterdam Treaty, (<http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11997D/htm/1997D.html#>),

Erişim: 17 Nisan 2011.

²⁷⁷ Rumelili, “Constructing Identity...,” s. 39.

hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğüdür.”²⁷⁸ Verilen bu ve benzeri cevaplar tam olarak Avrupa sınırlarını açıklamakta yetersiz kalmıştır; kısacası Avrupalı olmak nedir ve kim Avrupalıdır tartışmaları hala devam etmektedir.

“Avrupalı olmak” ifadesi hangi kriterlere göre belirlenir bunu anlamak önem arz eder. Hollanda Hükümet Politikaları Bilimsel Danışma Konseyi’nin yaptığı araştırmaya göre; Avrupalı olmak ifadesi coğrafi, kültürel ve tarihi ortaklıkların ötesinde bir tanımlama getirir. Avrupa’nın geçmişine bakıldığı zaman sabit bir coğrafya ve kesinleşmiş bir yönetim biçiminin görülmediğini savunan kesime göre; Avrupa, günümüzde de devam eden dinamik bir sosyal yapılanma içerisindedir. Bu nedenle, birçok Avrupa Birliği ülkesi ve Avrupa Komisyonu, statik olan coğrafi, kültürel, tarihi ve dinsel tanımlamanın AB için bir kriter olmadığı düşüncesindedir.²⁷⁹ 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nden esinlenerek oluşturulan 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi de bu düşüncenin bir kanıtı niteliğini taşımaktadır.

“Ayrımcılık Yasağı” başlığı altındaki 14. madde; “Bu Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır”²⁸⁰ şeklinde belirtilmiştir.

²⁷⁸ Radikal Gazetesi, AB Bir Değerler Birliğidir. (<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=139867>), 10 Ocak 2005 Erişim: 27 Nisan 2011.

²⁷⁹ WWR, The Netherlands Scientific Council for Government Policy Report, “The European Union, Turkey and Islam,” s. 54.

²⁸⁰ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 14. madde, (http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/aihs_01.html), Erişim: 6 Mart 2011.

Ayrıca 2004 yılında hazırlanan ve kabul edilmeyen Anayasal Antlaşması'nın 1. Maddesinde bireysel özgürlükler ve ayrımcılık karşıtı kararların AB hukukuna dâhil edilmesi, Birliğin farklı olana karşı eşit davranacağını garanti altına almıştır. Daha önce de belirtildiği gibi AB yasal düzenlemelerinin hiçbirinde farklı inanışların ve kimliklerin üyeliğe engel olamayacağı belirtilmiştir. Ayrıca 1999 Helsinki Zirvesi'nde, gerek ulusal kimliği gerekse dini inançları açısından Birlikten farklı olan Türkiye'nin adaylığının açıklanması ve AB'nin tüm aday ülkelere eşitlik ve hakkaniyet ilkeleri ile yaklaştığını belirtmesi²⁸¹ konu ile ilgili önemli bir gelişmedir. Helsinki Zirvesi ile laik kimliğini öne çıkaran AB, gerçekten Türkiye veya bir başka ülkeyi farklı dininden dolayı dışlamamakta mıdır? Helsinki'ye rağmen AB'nin kimliksel farklılıklara karşı dışlayıcı bir tutum sergilediği tezi önemli bir kesim tarafından savunulmaktadır.²⁸² Bu savın en önemli kanıtı; Türkiye'nin AB kriterleri çerçevesinde diğer üye devletlerle kıyaslanması sonucunda görülebilecek çifte standartlı politikalarıdır.

5.5. Türkiye ve Birkaç Üye Ülkenin Kriterler Bazında Kıyaslanması

1993 yılında benimsenen Kopenhag kriterleri, Türkiye'nin üyelik süreci için önemli bir role sahiptir çünkü ülkenin karşılaştığı engeller genel olarak bu kriterlere bağlanmıştır. Türkiye'nin zayıf demokratik ve ekonomik yapısı ile birlikte sosyal alanlarda özellikle insan hakları konularında az gelişme göstermesi, bekletilmenin sebebi olarak görülmektedir. AB tarafından hazırlanan son dönem

²⁸¹ Senem Aydın Düzgit, "AB'nin Türkiye ile İlişkilerinde Kant'ı Aramak." Tesev Yayınları, ([http://www.tesev.org.tr/UD_OBJE/PDF/DPT/AB/Kant%20\(12.06\).pdf](http://www.tesev.org.tr/UD_OBJE/PDF/DPT/AB/Kant%20(12.06).pdf)), 2006, ss. 1-34, s. 2. Erişim: 12 Nisan 2011.

²⁸² Karaosmanoğlu, "Avrupa Güvenlik ve...", s. 164.

Türkiye İlerleme Raporları'na (2008, 2009, 2010) bakıldığı zaman bu alanlardaki gelişmelerin Türkiye'yi ehil ülke kategorisine soktuğu, fakat üyelik için yeterli olmadığı belirtilmektedir.²⁸³

Ekonomik, siyasi ve sosyal yapının AB normları ile uygunluk taşımaması sürece egemen olan problemlerin başında gelmektedir. Ayrıca AB'nin hazmetme kapasitesi, geniş bir nüfusa sahip olan Türkiye için ayrı bir engel olmuştur. Tüm bunların yanı sıra Türkiye'nin coğrafi konumu ve Kıbrıs sorunu da üyelik yolunda, ülkenin karşılaştığı diğer problemlerdir. Bu bölümde Türkiye'nin karşısına çıkan bu sorunların tamamının (Kıbrıs sorunu hariç) diğer üye ülkelerin üyelik sürecinde nasıl esnetilebildiği gösterilecektir. Bu kriterlerin diğer süreçlerde bağlayıcı özelliklerinin olmadığı, diğer bir deyişle AB politikalarının söz konusu Türkiye olunca nasıl değiştiği gösterilmeye çalışılacaktır.

5.5.1. Demokratik, Ekonomik ve Sosyal Alanlardaki Sorunlar

Türkiye'nin ekonomik ve demokratik gelişmelerinin, Birlik tarafından yeterli bulunmadığı sıkça vurgulanan konulardan olmuştur. Fakat AB üyesi ülkelerin ekonomik ve demokratik yapılarına baktığımız zaman Türkiye ile aynı özellikleri paylaşan ya da daha yetersiz olan devletlerin üyeliğinin gerçekleştiği görülmektedir. Yunanistan'ın Cunta yönetiminden, İspanya ve Portekiz'in uzun süren diktatör rejimlerinden, Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinin Sosyalist rejimler yıkıldıktan kısa bir süre sonra üyeliğe kabul edilmesi, istikrarlı demokrasi ölçütünü geçersiz kılmıştır. Fakat AB bu durumu “genç demokrasilere yardım

²⁸³ Bakınız: Türkiye İlerleme Raporları, 2008, 2009, 2010.

etme ruhu”²⁸⁴ olarak tanımlamıştır yani bu demokrasilerin, ne kadar istikrarlı olabileceğini kanıtlamalarına gerek kalmamıştır. Türkiye’nin demokratik rejiminin ise 1980 yılı sonrası kesintiye uğramaması ve özellikle bu alanda 1999–2005 yılları arasında yapılan köklü reformlar, AB’nin bu konudaki kanısını değiştirmeye yetmemiştir. Türkiye’nin sahip olduğu demokratik sistem, 31 yıllık süreç içerisinde *genç demokrasi* çağına gelememiştir. Kısacası bahsi geçen üye devletler hem siyasi hem de ekonomik anlamda Türkiye ile aynı eksikliklere ve daha fazlasına sahip olmasına rağmen üyeliği elde edebilmişlerdir.²⁸⁵

Önceki dönemlere bakıldığı zaman İrlanda, Yunanistan, İspanya ve Portekiz’in demokratik problemlerinin yanı sıra ekonomik sorunlara rağmen AB üyesi oldukları görülmektedir. Üye olan 8 devletin sanayileşmiş devletler olmasının aksine bu 4 ülke fakir tarım ülkeleri olarak göze çarpmaktadır. Türkiye ile aynı dönemlerde AB üyelik başvurusu yapan Yunanistan’a ekonomik anlamda daha yakından bakıldığı zaman farklılıklar daha iyi anlaşılabilir. 1981 yılında Yunanistan, AB’nin 10. üye ülkesi olmuştur ve böylece Topluluğa ilk defa gerek ekonomik gerekse politik anlamda bu denli zayıf olan bir ülke dahil edilmiştir.

Ülkenin üye olduğu yıl ekonomik durumuna bakıldığında; düşük büyüme hızı, yüksek enflasyon, bütçe açığı, iç-dış borçlanmalar, dış kaynaklara olan bağımlılık ve makro-ekonomide büyük dengesizlikler birbiri ardına sıralanmaktadır. Bu eksikliklere rağmen ülke AB sınırlarına girebilmiştir.²⁸⁶

²⁸⁴ Rumelili, “Constructing Identity...,” s. 41.

²⁸⁵ Ziya Öniş, “Turkey, Europe and Paradoxes of Identity: Perception of International Context of Democracy,” (1999), ss. 107-136, s. 110.

²⁸⁶ Paul Dunne, “Military Expenditure and Economic Growth For Greece 1960-1996,” *Defends and Peace Economics*. 12, 3, (1999), ss. 47-67, s. 54.

Yunanistan, İspanya ve Portekiz üyeliklerinin Maastricht ve Kopenhag kriterlerinden önce gerçekleşmesi nedeniyle daha yakın tarihe de bakmak faydalı olacaktır. Son genişleme dalgasında üye olan devletler ile Türkiye'nin ekonomik yapısının karşılaştırılması sonucu ortaya çıkan veriler de Türkiye'nin bu alanda yanlış politikalara maruz kaldığını göstermektedir. Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (EUROSTAT), Birliğin hazırladığı Yıllık İstihdam Planları (NAP) ve Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) verileri ile Türkiye'nin en sıkıntılı olduğu istihdam ve işsizlik oranları AB'ye yeni katılan 12 üye ülke ile karşılaştırılmıştır. Duruel ve Kaya tarafından hazırlanan bu çalışma kapsamında, ülkenin en sıkıntılı alanlarında bile bazı üye devletlerden iyi durumda olduğu görülmektedir. 2004 yılında Türkiye'nin Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla büyüme oranı 8,9'luk bir oranla diğer 12 devletten yüksektir. Fakat Türkiye, 2005, 2006, 2007 ve 2008 yılında bu ülkelerin büyük bir kısmının gerisinde kalmıştır, bunun en önemli sebebi ülkelerin ekonomik gelişiminin AB üyeliği ile ivme kazanmasıdır.

Satın alma gücüne bakıldığı zaman ise Türkiye'nin 2006 yılında Romanya ve Bulgaristan ile arasında çok büyük bir fark olmadığı görülmektedir: Türkiye %6,9, Romanya %8,0 ve Bulgaristan %8,4'lük oranlarda kalmıştır.²⁸⁷ 2006 enflasyon oranı Türkiye'de %8,1 iken Romanya'da bu oran %9,1'dir. Fakat aynı yıl istihdam oranlarında Türkiye'nin geride kaldığı görülse bile fark çok ciddi değildir: Romanya %58,8, Bulgaristan %58,6, Türkiye %45,9. Yine aynı yılın işsizlik verilerine bakıldığında Bulgaristan, Polonya ve Slovakya'nın Türkiye'den çok daha kötü bir durumda oldukları görülmektedir. Türkiye yüksek işsizlik oranları nedeniyle AB tarafından sıkça eleştirilse de ülkenin belirtilen 3 devletten

²⁸⁷ 2004 genişlemesi ile üye olan devletlerin ortalaması: %15,6

daha iyi oranlara sahip olduğu görülmektedir: Türkiye’de işsizlik oranı %8,4 iken Slovakya’da %13,4, Polonya’da %13,8 ve Bulgaristan’da bu oran %9,0’dır.²⁸⁸

2004 yılında hazırlanan bir başka çalışmada ise Bulgaristan, Romanya ve Türkiye karşılaştırılmıştır. Maastricht Kriterleri doğrultusunda, (enflasyon oranları, bütçe açıkları, devlet borçlanmaları, faiz oranları ve kur istikrarı) üç ülke de AB’nin çok gerisinde kalmıştır. Fakat diğer ekonomik göstergelere (geniş pazar, dünya ekonomisindeki yeri, büyüme ve işsizlik oranları) göre Türkiye bu ülkelerden çok daha iyi durumdadır. Ayrıca Türkiye Gümrük Birliği vasıtasıyla yeni 12 üye devletten çok daha ileri ölçüde AB ekonomik normlarına uyum sağlamış ve ortak politikalar gerçekleştirmiştir.

Ülkenin bu gelişme ile AB ekonomik yapısına dair diğer devletlerden daha fazla tecrübeye sahip olması önemli bir avantajdır. Fakat tüm bu iktisadi verilere rağmen Türkiye’nin ekonomik yapısı, diğer ülkelerin daha zayıf ekonomik göstergelerinin aksine, AB için yeterli olmamaktadır.²⁸⁹

Türkiye’nin nüfusundan kaynaklanan göç hareketlerinin, Birlik için ekonomik yük getireceğine inanılmaktadır. Fakat yapılan araştırmalarda, üyelik gerçekleştiği takdirde tahmini göç rakamlarının 0,5 ile 4,4 milyon arasında değişmekte olduğu görülmektedir. Ayrıca Türkiye’nin 2015 yılında AB’ye

²⁸⁸ Daha detaylı bilgi için bakınız: Mehmet Duruel ve Mehmet Kara, “Yeni AB Üyesi Ülkeler ile Türkiye İşgücü Piyasasının Karşılaştırılmalı Analizi,” *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 1, (2009), ss. 53-76.

²⁸⁹ Ömer Şanlıoğlu, “Ekonomik ve Siyasi Kriterleri Gerçekleştirmeleri Bakımından, Avrupa Birliği’ne Yeni Katılacak Ülkeler ile Türkiye’nin Karşılaştırılmaları,” (<http://www.e-akademi.org/makaleler7osanlioglu-2.htm>), 2004, Erişim: 1 Mayıs 2011.

katılması durumunda bu araştırmalar doğrultusunda Birliğe en fazla 2 milyon Trkn gç edeceğine işaret edilmektedir.²⁹⁰

Türkiye'nin sosyal yapısına bakıldığı zaman ise insan hakları sorunu bir adım ne çıkarak AB için önemli bir gündem oluşturmaktadır. Ülkenin azınlık tanımının, Lozan Antlaşması gereğince, sadece gayrimüslimlere göre Őekillenmesi, Birlik için problem yaratmaktadır. Tanımın çok kısıtlı olduğunu savunan AB, azınlık haklarının daha geniş kitlelere uygulanması gerektiğini görüşündedir. Fakat 1981 yılından beri AB yesi olan Yunanistan da söz konusu azınlık hakları olunca Türkiye'den çok farklı bir durumda değildir. Türkiye gibi Yunanistan da azınlık tanımını aynı anlaşma ile kısıtlı tutmuştur ve ülkede azınlık kavramını sadece Müslümanlar oluşturmaktadır.²⁹¹

Yunanistan'ın Bölgesel veya Azınlık dilleri Őartını imzalamayan az sayıdaki ülkelerden biri olması ve Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair ereve Sözleşmesi'ni 1997 yılında imzalanmış olmasına rağmen hala yürürlüğe koymaması, Birlik için bir problem yaratmamıştır.²⁹² Benzer Şekilde, ereve Sözleşmesi'nin Letonya tarafından da imzalanmaması AB kriterleri ile çelişmektedir.²⁹³ Yunanistan gibi Letonya da azınlık hakları konusunda problemlili ye devletlerden biridir. Nüfusun %41'ini oluşturan azınlık popülasyonunun %28'inin vatandaşlığı ve buna bağlı olarak politik hakları yoktur. Bu devletlerin yanı sıra önceki bölümlerde vurgulandığı gibi AB'nin lokomotif devletlerinden olan Fransa da bu sözleşmelerin hiçbirine taraf olmamıştır.

²⁹⁰ Düzgit, "AB'nin Türkiye ile İlişkilerinde Kant'ı Aramak," s. 12.

²⁹¹ Age, s. 21.

²⁹² Kurubaş, "Asimilasyondan Tanınmaya...", s. 245.

²⁹³ Düzgit, "AB'nin Türkiye ile İlişkilerinde Kant'ı Aramak," s. 20.

Genel anlamda bakıldığında, Birlik kapsamında üye devletlerin ortak bir azınlık tanımı olmadığından üyeler arasında benzer yaklaşımlar görülmemektedir. Azınlık kavramının AB politikaları içerisinde çok geç yer bulması nedeniyle Birlik bu konuda etkili yaptırımlara sahip değildir. Daha önce vurgulandığı gibi Anayasal Antlaşmanın 1. Maddesinde bireysel özgürlükler ve ayrımcılık karşıtı kararlar açıklanmıştır fakat yine azınlık kelimesine Anlaşma maddelerinde yer verilmemiştir. Birçok kesim tarafından fiyasko olarak yorumlanan madde 2007 yılında ilk anlaşmanın devamı olan Lizbon Antlaşması'nda değiştirilmiştir.

İlk Anlaşmanın Temel Haklar bölümü aynen Lizbon Antlaşması'na aktarılmıştır. Fakat tek bir fark vardır; azınlık kelimesi Madde 1'de yerini almıştır.²⁹⁴ Durum özetlenirse; kendi bünyesinde insan hakları ve azınlık problemleri ile başa çıkmakta zorlanan Birliğin, Türkiye'nin üyelik sürecinde tutunduğu tavır eşitlik ve hakkaniyet ilkesine uymamaktadır.

İnsan hakları konusunda AB'nin taraflı politikalarına verilebilecek en iyi örnek Romanya ve Türkiye sınırları içerisinde gerçekleşmiştir. 1996 yılında Romanya Anayasasının 200. Maddesi gereği eşcinsel organizasyonlarının hakları ciddi ölçüde kısıtlanmıştır. AB yapısı ile çelişen bu durum, Romanya tarafından Ortodoks toplum değerleri olarak açıklanmıştır. Birlik alçak sesli eleştirileri ile durumu insan hakları ihlali olarak değil de sadece eşcinsel hakları alanında yorumlamıştır. Fakat 2004 yılında Türkiye'de zinanın suç olarak kabul edilmesi tartışmaları AB kanadında çok büyük yankı uyandırmıştır. İnsan haklarının, İslami doktrinler ile ihlalini savunan Birlik, Romanya örneğinin aksine Türkiye'ye

²⁹⁴ Krzysztof Drzewicki, "National Minority Issues and the EU Reform Treaty. A Perspective of the OSCE High Commissioner on National Minorities," *Security and Human Rights*, 3, 2, (2008), ss. 124-141, s. 139.

çok sert bir biçimde oklarını yöneltmiştir. Bunun en önemli sebebi, İslami değerlerin Liberal prensipler için diğer dinlerden daha fazla tehditkâr olması olarak yorumlanmıştır.²⁹⁵ Konu ile ilgili bir başka çarpıcı örnek; bazı üye devletlerin hukuksal düzenlemelerinde bir dönem zinayı suç olarak kabul etmesidir. Zina İtalya’da 1969, Fransa’da 1975, İspanya’da 1981 ve Avusturya’da ancak 1997 yılında suç olmaktan çıkmıştır.²⁹⁶

Tüm bu analizlerin ışığında, ekonomik, siyasi ve sosyal alanlardaki eksikliklerine rağmen üye olabilen devletler ile Türkiye arasında çok ciddi farklar görülmemektedir. O halde asıl fark nedir ki Türkiye, AB sınırlarına hala dâhil edilmemiştir? Üye olabilen devletler ile Türkiye kıyaslaması yapıldığında tek bir fark ortaya çıkmaktadır: Türkiye’nin farklı dini inancı. Ülkenin bu sebepten ötürü karşılaştığı olumsuz tavırlar akademik çalışmalara da yansımaktadır. Örneğin; McCrea çalışmasında; Türkiye’nin ayrımcı politikalar dolayısıyla Birlik dışında kaldığını belirtmiştir. Bu tezini de Katolik Kilisesinin, Birlik politikaları üzerindeki gücüne bağlamıştır.²⁹⁷

Dini yapısı nedeni ile Türkiye’nin diğer aday ülkelerden farklı politikalara tabi tutulduğunu savunan McCrea, özellikle Yunanistan’ın üyeliği ile AB’nin ekonomik, demokratik ve insan hakları prensiplerinin değersiz kılındığına dikkat çekmiştir.²⁹⁸ Yunanistan örneği çok büyük önem taşımaktadır, çünkü sınır komşusu Türkiye ile aynı dönemde üyelik başvurusu yapan ülke, ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda Türkiye ile yapısal benzerlikler taşımaktadır. Ayrıca AB ile

²⁹⁵ Ronan McCrea, “Limitation on Religion in a Liberal Democratic Polity: Christianity and Islam in the Public Order of the European Union,” *Law, Society and Economy Working Papers*, 18, (2007), ss. 1-46, s. 7.

²⁹⁶ Düzgüt, “AB’nin Türkiye ile İlişkilerinde Kant’ı Aramak,” s. 24.

²⁹⁷ McCrea, “Limitation on Religion...,” s. 1.

²⁹⁸ Age, s. 2.

imzalanın anlaşmaların -Atina ve Ankara- büyük ölçüde birbirlerine benzemesi de iki ülkenin arasındaki kıyaslamalar açısından önemlidir.²⁹⁹ Yunanistan ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda Türkiye ile benzer eksiklikler taşımaktadır. Bu benzerliklere rağmen Yunanistan'ın, 30 yıldır AB üyesi olmasına karşın Türkiye 52 yıldır üyeliği beklemektedir.

5.5.2. Hazmetme Kapasitesi

Türkiye'nin üyelik sürecini olumsuz etkileyen bir başka gelişme de AB'nin hazmetme kapasitesidir. Coğrafi olarak geniş ve kalabalık nüfusa sahip olan bu ülkenin Birliğin hazmetme kapasitesini zorlayacağına dair düşünceler üyeliğin önünü tıkamaktadır. Fakat bu kalabalık nüfusun tamamına yakın bir kısmının Müslüman olması bu kapasiteyi zorlayan asıl sebeplerdendir.³⁰⁰ Çünkü hazmetme kapasitesinin aslında sadece Türkiye'nin üyeliği için oluşturulmuş bir ölçüt olduğuna dair yaygın bir düşünce mevcuttur. 2005 yılına kadar Birliğin üzerinde çok durmadığı bu konu, 2004 yılında Birlik tarihinin en büyük genişleme dalgasından sonra önem kazanmıştır.³⁰¹ Kısacası Türkiye'nin üyelik tartışmalarının ivme kazandığı dönemde, hazmetme kapasitesinin önem kazanması tesadüfi olmaktan çok uzaktır.

Ülkenin sahip olduğu nüfus sebebi ile AB içerisindeki kurumsal dengeleri bozabileceği düşünülmektedir. Fakat üyelik dâhilinde Türkiye'nin, AB kurumlarını etkilemedeki rolünün çok kısıtlı olduğu yapılan çalışmalarla

²⁹⁹ Ziya Öniş, "The New Wave of Foreign Policy Activism in Turkey," *Danish Institute For International Studies*, 5, (2009), ss. 1- 40, s. 124.

³⁰⁰ Ulrik Pram Gad, "Is Turkey Muslim and/or European? The construction of Turkey in Danish identity politics," *Conference of Torino: The West in National Identity Discourse: the 'Old Europe'*, (2007), ss. 1-30, s. 1.

³⁰¹ Düzgit, "AB'nin Türkiye ile İlişkilerinde Kant'ı Aramak," s. 7.

somutlaştırılmıştır. Nüfusundan dolayı Türkiye üye olduğu takdirde Almanya ile benzer oy hakkına sahip olabilirdi. Fakat Nice Protokolü doğrultusunda ileriye dönük olarak Avrupa Komisyonu'nda görev alacak Komiserlerin ve Avrupa Parlamentosu Milletvekili sayılarının azaltılması, Türkiye'nin kurumları etkilemedeki gücünü önemli ölçüde azaltmıştır.³⁰²

5.5.3. Coğrafi Sorun

AB bölgesel bir organizasyon olması sebebi ile coğrafi konum üye devletler için belirleyici unsurlar arasındadır. Zira üyelik başvurusunda bulunan devletlerin Avrupa kıtasında yer alması gerekmektedir. Fas'ın 1987 yılında yaptığı üyelik başvurusu bu sebeple zaman geçirilmeden reddedilmiştir çünkü AB'ye göre Fas, Avrupa kıtasında yer almamaktadır. Bu sorunun Türkiye'nin üyelik sürecinde de her dönem AB tarafından dile getirildiği görülmektedir. AB'nin sahip olduğu en genel kanı Türkiye'nin Avrupa kıtasında yer almadığıdır. Fransız eski Cumhurbaşkanı Giscard d'Estaing; Başkentinin ve nüfusunun %95'i Avrupa'da olmayan Türkiye, Avrupalı değildir sözü coğrafi sorunun özeti olmuştur.³⁰³ Aynı ülkenin mevcut Cumhurbaşkanı Sarkozy de, Türkiye'nin bir Asya ülkesi olduğunu ve bu sebeple AB'de yer bulamayacağını ifade etmiştir.³⁰⁴

Türkiye, coğrafi konumu itibariyle AB'den soyutlanmıştır fakat 2004 yılında AB üyesi olan Kıbrıs (Güney Kıbrıs) Avrupa kıtasına Türkiye'den daha uzak bir adadır. AB'nin güvenlik anlayışına göre tehlikeli olan Türkiye'nin sınır komşusu bazı devletler Kıbrıs'ın da sınır komşusudur. Ancak, Kıbrıs örneğinde bu

³⁰² Düzgit, "AB'nin Türkiye ile İlişkilerinde Kant'ı Aramak," s. 12.

³⁰³ Kubicek, "Turkey's Place in the New Europe," s. 45.

³⁰⁴ Sarkozy's Policy on Turkey's E.U. Accession, (<http://www.jewishpolicycenter.org/96/sarkozys-policy-on-turkeys-eu-accession-bad-for>), 2008, Erişim: 12 Nisan 2011.

durum sorun yaratmazken, Türkiye'nin üyeliği için olumsuzluk yaratmıştır.³⁰⁵ Coğrafi konumuna rağmen Kıbrıs'ın AB ile bütünleşmesi, AB kimliğinin karar alma mekanizmasındaki gücü ile doğrudan ilintilidir. Philippou, Kıbrıs'ı Avrupalı yapan değerleri konu aldığı bir çalışmada, Helen kültürü, tarihi ve Hıristiyanlık inancı ile adanın AB ile ortak bir payda yakalayabildiğini savunmuştur.³⁰⁶ Bu gelişmede ülkelerin kimlik yapısının coğrafi durumlarından daha önemli olduğunu açıkça göstermektedir.

5.5.4. Kıbrıs Sorunu

Kıbrıs sorunu Türkiye'nin diğer tüm üye ve aday devletlerden farklı olarak karşılaştığı bir sorun olmuştur. Bu sebeple diğer sorunların aksine hiçbir ülke ile bu durum karşılaştırılıp bir sonuç çıkartılamayacaktır. Konunun geniş ve tartışmalı bir tarihe sahip olması sebebi ile sadece AB'nin Kıbrıs ve Türkiye arasındaki gerginlikte taraf olması üzerinde durulacaktır.

1959 yılında üç garantör devlet -Türkiye, İngiltere ve Yunanistan- tarafından imzalanan Garanti Antlaşması'nın 2. Maddesi gereğince adanın bu üç devletin üye olmadığı herhangi bir kuruma adanın üye olabilmesi için sözü geçen bu üç devletin onayı ile gerçekleşecektir.³⁰⁷ Bu hüküm AB tarafından ihlal edilerek, adanın sadece bir kısmı (Güney Kıbrıs) Birliğe dâhil edilmiştir. Henüz sürecin başında haksızlığa uğradığını düşünen Türkiye, sonraki dönemlerde AB topraklarında işgalci durumuna düşmüştür. Sorunlu olan bir bölgenin üyeliği,

³⁰⁵ Leda Agapi Glypts, "Which Side of the Fence? Turkey's Uncertain Place in the EU," *Alternatives; Turkish Journal of International Relations*, 4, 3, (2005), ss. 108-138, s. 118.

³⁰⁶ Stavroula Philippou, "What makes Cyprus European?" *J. Curriculum Studies*, 41, 2, (2009), ss. 199-223, s. 203

³⁰⁷ Garanti Antlaşması, (<http://www.kypros.org.Constitution/treaty.html>), Erişim: 1 Mayıs 2011.

doğal olarak problemlerin AB bünyesine ihracı anlamına gelmiştir ve bu gelişmeler karşısında AB tarafsızlığını koruyamamıştır.

Sorunlu bir bölgeyi sınırlarına dâhil eden AB, kendi içinde Kıbrıs'ın üyeliğinin doğruluğunu hala tartışmaktadır. Verheugen, verilen sözlerin aksine, Kıbrıslı Rumların eşitliğe dayanan BM ve diğer örgütlerin desteklediği federal çözümü referandumda reddetmesine rağmen 10 gün sonra gelen üyeliğin altını çizmiştir. BM'nin ada için sunduğu Annan Planı'na, adanın iki kesiminden farklı tepkiler gelmesi çözümün neden geciktiğini anlaşılır kılmıştır. Plan için Türk kesiminin %65'i evet oyu verirken Rum kesiminden %76'luk hayır cevabı gelmiştir.³⁰⁸

Bu sonuç çerçevesinde Kopenhag kriterlerinin açıkça ihlal edilmesi karşısında sessiz kalınması, AB politikalarının ne denli tutarsız olduğunu göstermektedir. Ayrıca AB, Kıbrıs üyeliği ile birlikte adanın diğer kısmını oluşturan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti üzerindeki uluslararası tecridi kaldıracağına söz vermesine rağmen bu durum ile ilgili herhangi bir ilerleme olmamıştır.³⁰⁹ Tüm bu gelişmelere rağmen Türkiye'nin 2006 yılında, 8 başlıkta müzakere süreci Kıbrıs sorunu yüzünden dondurulmuştur ve Kıbrıs sorununun çözümü tüm başlıklar için kapanış kriteri olmuştur.

Ekonomik, siyasi ve sosyal alanlardaki eksikliklerin yanı sıra hazmetme kapasitesi, coğrafi sorun ve Kıbrıs problemi, Türkiye'nin üyelik sürecini olumsuz etkilemektedir. Ne var ki, yapılan karşılaştırmalar sonucunda bu problemlerin sadece Türkiye için bağlayıcı olması kanıtlanabilir durumdadır. Yunanistan,

³⁰⁸ Düzgit, "AB'nin Türkiye ile İlişkilerinde Kant'ı Aramak," s. 15.

³⁰⁹ Age, ss. 15-17.

Portekiz ve İspanya benzer yetersizlikleriyle üye olabilmişken, Türkiye neden AB sınırları dışında kalmıştır? Soğuk Savaş döneminde, Avrupa kıtasının bir parçası olan Prag ve Budapeşte, Batı kanadında yer almamışken Ankara Avrupa'ya dâhil edilmiştir.³¹⁰ Neden bu dönemin bitimiyle Türkiye, bir anda kıtadan izole edilirken düşman bloğunda yer alan ve AB'nin sosyal ve kültürel yapısına uymayan eski Sosyalist ülkeleri³¹¹ yetersiz ekonomileri ve siyasi yapılarıyla AB üyesi olabilmıştır?

Tüm bu soruların cevabı Türkiye'nin kimliğini farklılaştıran tarihi ve dini inançlarından ileri gelmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun önce din temelli sonrasında ise ırk temelli ötekileştirilmesi³¹² ve günümüzde kıtada artan İslam karşıtı psikoloji Türkiye'nin AB ile bütünleşmesini engellemektedir.³¹³ Özetle AB'nin diğer genişleme süreçlerine karşılaştırmalar sonucunda bakıldığı zaman, Türkiye'nin üyelik sürecinde öne sürülen kriterlerin aksine sorunun temelini başka bir ölçütte yattığı açıktır: Ülkenin sahip olduğu farklı kimlik yapısı.

Çalışmanın başlangıç bölümlerinde kimliği etkileyen en önemli araçlar arasında din, tarih, dil, ırk, kültür, normlar, değerler ve coğrafi konum bulunmaktadır. Ortak dil, tarih, kültür, coğrafya, sosyal değerler ve normlar bakımından farklılıkları olan 27 AB üyesi ülke bir şekilde ortak kültürel mirası paylaşabilmiştir.³¹⁴ Türkiye de tıpkı bu ülkeler gibi dil, kültür, tarih, coğrafya, sosyal değerler ve normlar anlamında farklı bir kimlik oluşumu içerisine girmiştir.

³¹⁰ Delanty, *Inventing Europe, Idea, Identity, Reality*, s. 122.

³¹¹ Gerard Delanty, "The Making of a Post Western Europe: A Civilization Analysis," (2003), 11, ss. 8-24, s. 8.

³¹² Davutoğlu, *Stratejik Derinlik-Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, s. 515.

³¹³ Age, s. 542.

³¹⁴ Jack Citrin ve John Sides, "More Than Nationals: How Identity Choice Matters in the New Europe," *Rowman&Littlefield Publishers*, 8, (2004), ss. 161-185, s. 161.

O halde, Türkiye'nin farklılıkları, üyelik süreci içerisinde olumsuz bir etki yaratmamalıdır; çünkü diğer üye devletler de bu alanlarda farklılık göstermektedir. Fakat ortak aidiyet paydasında buluşan 27 ülkenin tek bir ortak mirası vardır ki Türkiye bu benzerlikten çok uzaktır; Hıristiyanlık.

AB üyesi 27 ülkenin aksine Türkiye'nin Müslüman inancına sahip olması ulusal kimliğinin en önemli farklılığıdır. Kısacası coğrafya, kültür, tarih, demokrasi, insan hakları konuları AB kimliğinin unsuru olamamaktadır çünkü bu kimlikler söz konusu olduğunda üyeler arası ortak bir zeminin eksikliği görülmektedir. Avrupa'nın bütününe ait olamayan bu unsurlar dışında sadece Hıristiyanlığın AB kimliğinin temelinde yattığı söylenebilir.³¹⁵

5.6. Türk Kimliğinin Sürece Olan Yansıması

AB-Türkiye ilişkileri ile ilgili hazırlanan çalışmalarda üyelik yolunu tıkayan bir başka soruna daha değinilmiştir: tarafların farklı kimlik yapıları. Bir önceki kısımda üyeliği engelleyen sorunlarda AB politikalarının konu Türkiye olunca farklılaştığı görüldüğünden kriterler karşılaştırmalar sonucunda geçerliliğini kaybetmiştir. Böylelikle Türkiye'nin önünde AB üyeliği için tek engel olarak kimlik yapısı kalmıştır. Türk tarihi ve ülkenin dini inancı taraflar arasında keskin kimlik farklılıkları yaratmaktadır.

Fakat AB üyelerinin tamamının ortak bir tarihi paylaşmaması, özellikle Soğuk Savaş tarihinde karşı blokta yer alan devletlerin üyelikleri, ortak tarih kavramının gücünün görece önemsiz olabileceğini göstermiştir. Bu sebeple Türk tarihinin kimlik üzerindeki etkisi ile alakalı detaylı bir çalışma yapılmayacaktır.

³¹⁵ Altınbaş, "Avrupa'da Kimlik ve Medeniyetler Çatışması," s. 56.

Öte yandan Türkiye'nin dini kimliğinin AB bünyesinde emsalsiz olması ise kimliklerin oluşumunda dini inanç farklılıklarını öne çıkarmıştır. Dolayısı ile Türk kimliğinin sürece etkisi ülkenin dini inançları kapsamında analiz edilecektir.

5.6.1. Avrupa Kıtasında Müslüman Türk Tarihi

Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişki, Osmanlı'nın 14. yüzyılda sınırlarını Doğu Avrupa'ya genişletmesiyle birlikte başlar. 20. yüzyılda Osmanlı'nın yıkılmasının ardından yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Avrupa ile ilişkileri devam ettirmiştir. Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun kültürel mirasından etkilenmiş olsa da, ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda, devletin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk ile reformlar içerisine girmiştir. Laiklik ilkesinin kabulü, demokrasi, hukukun üstünlüğü ilkesi, insan hakları, kadın hakları konularında yapılan iyileştirmelerin yanı sıra dil ve kıyafet devrimi ile ülke, yeni kimliğini oluşturma çabasına girmiştir.³¹⁶ İmparatorluk kimliğinden uzaklaşarak Batılı değerlere yaklaşan Türkiye'nin bu çabalarının aksine Avrupa'nın Osmanlı'ya karşı izlediği tutum günümüz ilişkilerinde de etkilidir.

Osmanlı mirası, AB-Türkiye ilişkilerini olumsuz etkileyen önemli olgulardandır.³¹⁷ Çünkü Osmanlılar ve buna bağlı olarak Türkler, Avrupa için gerek yayılcı gücü gerekse farklı kimliği ile hep tehlike arz etmiştir.³¹⁸ 7. ve 8. yüzyıllarda Akdeniz bölgesinde Arap yayılcılığı başlamasına rağmen Avrupa için Paganlar daha büyük bir tehdit olarak görülmüştür. Bu sebeple İslami

³¹⁶ Ayhan Akman, "Modernist Nationalism: Statism and National Identity in Turkey," *Nationalities Papers*, 32, 1, (2004), ss. 25-51, s. 31.

³¹⁷ Thomas Diez, "Europe's Others and the Return of Geopolitics," *Cambridge Review of International Affairs*, 17, 2, (2004), ss. 319-335, s. 328.

³¹⁸ Hasan Kösebalan, "The Permanent "Other"? Turkey and the Question of European Identity," *Mediterranean Quarterly*, 18, 4, (2007), ss. 87-111, s. 98.

toplumların, Avrupa topraklarını işgali³¹⁹ kolaylaşmıştır. Fakat 11. yüzyıl içerisinde Müslüman tehdidinin artması ve 1453 yılında İstanbul'un işgali ile Hristiyan bölgelerinde birliktelik ihtiyacı şiddetlenmiştir. Haçlı seferlerinin tek amacı Türklerin kıtadan atılmasıdır.³²⁰ Osmanlı İmparatorluğu Avrupa topraklarının üçte birine savaşlar sonucunda sahip olarak Avrupa'ya savaş getiren bir ulus olmuştur.³²¹ İmparatorluk, Rusya ve Çin gibi Avrupa'nın sınırlarını tehlikeye atan uluslardan biri olarak görülüp daimi bir korku yaratmıştır.³²² Avrupa kimliğini perçinleyen öteki kavramının; Ortaçağ'da İslam, 16. ve 17. yüzyıllarda Türkler, 18. yüzyılda ise Rusya³²³ olması bu savaşlardan kaynaklanmaktadır.

Yurdusev de Osmanlı tarihinin günümüz ilişkilerindeki etkisine değinerek, bir toplumun kimliğinin belirlenmesinde diğerlerinin etkisinin yalnızca mantıksal bir gerçek olmadığını, aynı zamanda tarihi bir gerçek olduğunu belirtmiştir.

Bu nedenle, Avrupa sisteminin 15. yüzyılda şekillenmeye başlamasında Osmanlı ve Türk algısının etkisi çok büyüktür. Osmanlı'nın Avrupa'daki fiziksel varlığı ve İslam tehdidi Avrupa için endişe yaratmıştır ve bu yönde inşa edilmiştir. Sonuç olarak Avrupa'ya göre İslam bir düşmandır ve güvenilmezdir.³²⁴

Avrupa'nın Ortaçağ sonrasındaki en modern ve çağdaş dönemi olan Aydınlanma tarihinde Türklere beslenen düşmanlık en insancıl yaklaşımları

³¹⁹ İşgal kelimesi nereden bakıldığına bağlı olarak fetih veya ele geçirme anlamları da içermektedir. Çalışma içindeki bütünlüğün muhafazası amacıyla bir başkasına ait olan toprağı ele geçirme işgal olarak tanımlanmıştır.

³²⁰ Tomaz Mastnak, "The New Crusades; Europe and the Muslims: The Permanent Crusades," *Colombia University Press*, (2002), ss. 205-249, s. 205- 208.

³²¹ A. Nuri Yurdusev, "Perceptions and Images in Turkish (Ottoman)- European Relations," Tareq Ismael and Mustafa Aydın (eds), *Today's Foreign Policy in the Twenty-First century: A Changing Role in World Politics*, 5, (2003), ss. 77-97, s. 78.

³²² Akman, "Modernist Nationalism: Statism and National Identity in Turkey," s. 33.

³²³ Çırakman, "Avrupa Fikrinden Avrupa Merkeziliğe," s. 29.

³²⁴ Yurdusev, "Perception and Images in Turkish (Ottoman)- European Relations," s. 84.

savunan düşünürlerin çalışmalarında dahi görülmektedir. Erasmus, Hıristiyanların Türklere saldırmasından duyacağı mutluluğu belirtirken, Thomas Moore boş inançlara sahip Türklerin Hıristiyanların ölümsüz düşmanı olduğunu vurgulamıştır. Aydınlanma döneminin bir diğer önemli düşünürü Voltaire ise Türkleri aşağılamanın yetmeyeceğini, Türklerin parçalanmaları gerektiğini savunmuştur.³²⁵ Avrupa kimliğinin köklerini aldığı böyle bir dönemdeki bu tür yaklaşımlar günümüz bakış açısını net bir biçimde etkileyerek Türklerin dışlanmasına sebep olmuştur.

Türkiye, Kıtada bulunduğu tarihten itibaren Avrupa'nın en önemli ötekilerinden kabul edilmiştir ve bu durum günümüz ilişkilerine de yansımaktadır. Fransız siyasetçi Giscard d'Estaing Türkiye'nin farklı tarihine değinerek, "Türkiye ne Bizans ne Roma ne de Helenistik bir tarihin ögesi olmuştur. Avrupa, Rönesans, Reform ve Aydınlanma dönemini yaşarken Türkiye bu kavramları tarihine ekleyememiştir. Türkiye ile Avrupa'nın ortak hiçbir kültür ve değeri olmadığından ülkenin üyeliğini imkânsızdır" şeklinde bir demeç vererek tarihin, ilişkilere olan etkisini vurgulamıştır.³²⁶

³²⁵ Mastnak, "The New Crusades..." ss. 215-219.

³²⁶ Rabah Aissaoui, "History, Cultural Identity and Difference: the Issue of Turkey's Accession to the European Union in the French National Press," *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 9, 1, (2007), ss. 1-14, s. 7.

5.6.2. Günümüz AB –Türkiye İlişkilerinde Din Faktörü

“Türkiye’nin AB üyesi olmasının tek şartı vardır, AB’nin Müslüman bir ülke olması”.

Bernard Lewis

Tarafların günümüz entegrasyon ilişkilerine din bağlamında bakıldığı zaman dini inançların dış politika perspektifinde önemli olduğu görülmektedir. Dini inançların ötekileştirmedeki etkisi Türk tarihinin kıtayla etkileşiminde net bir biçimde gözlenmektedir. Bu sebeple iki tarafın etkileşimini incelerken, Hıristiyan ve Müslüman kimliklerin gücünü göz ardı etmemek gerekmektedir. Tarihi etkileşimler günümüz ilişkilerine de yansımaktadır, çünkü günümüz Avrupa’sı ne kadar Hıristiyan kimliğinden etkilenmişse, Türkiye de kimliğini oluştururken İslami inanışlardan o kadar etkilenmiştir.³²⁷ Türkiye ve bazı üye devletlerin karşılaştırılmaları sonucunda Türkiye’nin AB tarafından eşitlik ve hakkaniyet politikaları dışında değerlendirildiği kanaatine varılmıştır. Farklı dini inançların etkisinin tarafların tarihteki etkileşimlerinde olduğu gibi şu anki ilişkilere yansıdığı savı bu ayrımcı politikaları açıklayabilmektedir.

AB-Türkiye ilişkilerine sadece işbirliği kapsamında bakıldığı zaman AB’nin Müslüman kimliğine rağmen çıkarları sebebi ile Türkiye ile olabilecek en iyi ilişkileri amaçladığı görülmektedir. Tarafların sorunu hiçbir zaman işbirliği

³²⁷ M. Aytül Kasapoğlu ve C. Mehmet Ecevit, “Culture and Social Structure: Identity in Turkey,” *Human Studies*, 27, (2004), ss. 137–167, s. 139.

çerçevesinde gelişmemiştir fakat mevzu Türkiye'nin AB ile bütünleşmesi yani Türkiye'nin üyeliği olunca yaklaşımların farklılaştığı görülmektedir. Ekonomik bütünleşmeyi sağlayan Gümrük Birliğine Türkiye'nin kabulü de bu söylemi desteklemektedir. Çalış'a göre o dönemde Gümrük Birliğine onay veren taraflar hiçbir zaman Türkiye'nin üyeliğini desteklememiştir. Bu çok önemli ekonomik işbirliğine rağmen Türkiye'nin AB ile tam bir entegrasyon içerisine dahil edilememesinin asıl sebebi ise ülkenin İslami inanca sahip olmasından kaynaklanmaktadır.³²⁸

Gümrük Birliği örneği AB'nin Türkiye'ye işbirliği ve bütünleşme bağlamındaki yaklaşımlarını göz önüne sermektedir. İnşacı yaklaşımın savunduğu çıkarların kimlikler ile oluştuğu tezi AB-Türkiye ilişkileri ile güçlenmektedir. Çıkarları doğrultusunda Türkiye'den kopamayan AB aynı zamanda çıkarlarını oluşturan kimliği sebebi ile Türkiye'yi entegrasyon projesine dahil edememektedir. Fransa, Almanya ve Avusturya'nın, Türkiye'nin konumu için alternatif model arayışı içerisine girmesi ve ülkeyi farklı konumlandırma çabası da bu sebepten ileri gelmektedir.³²⁹

Şubat 2004 tarihinde Türkiye ziyareti esnasında ilk olarak Alman Hıristiyan Demokrat Parti (CDU) Genel Başkanı Merkel'in kullandığı "İmtiyazlı Ortaklık" (*Privileged Partnership*) kavramı bu alternatif modellerden biridir. Merkel, Avrupa'nın "jeostratejik" ortağı olan bu ülkeyle ortak dış ve güvenlik politikalarında belirli çıkarları paylaştıklarını belirterek aslında Türkiye ile işbirliğinin, bütünleşme gayesi dışında devam edilmesi gerektiğini

³²⁸ H. Şaban Çalış, "Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri, Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim," (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2001), s. 293.

³²⁹ Düzgit, "AB'nin Türkiye...", s. 4.

vurgulamıştır.³³⁰ Türkiye ile olabilecek en iyi ilişkileri hedefleyen ve bu uğurda çabalayan AB neden söz konusu entegrasyon olunca ülke için aşılabilir bir kale görüntüsüne bürünmektedir?

AB bünyesinde paylaşılan ortak kimlikler bir yaşam biçimi meydana getirmiştir (*way of life, lifestyle*) ve Kale Avrupa'sı bu yaşam biçimini korumak için kimliği farklı olan toplumları dışarıda tutmayı hedeflemiştir. Birliğin entegrasyon projesindeki ötekileri ilk etapta *Faşizm, Nazizm ve Sosyalizm* olarak belirlenmiştir ve bu ideolojileri benimseyen bölgeler Topluluğun yaşam biçimini açıkça tehdit ettiği gerekçesiyle AB sınırlarına nüfuz edememiştir. Çalışma içerisinde çok kez vurgulandığı gibi 1980'ler itibariyle bütünleşme politikalarında ötekinin artık *Müslümanlar* olması ile Türkiye, Birliğin entegrasyon projesinin dışında kalmıştır.³³¹

Wendt'e aynı duruma vurgu yaparak kolektif kimlik oluşumunu sağlayan yapılar için ortak kültür olgusunun önemli bir yere sahip olduğunu ve yapının bu kültürü ayakta tutmak için çabaladığını ifade etmiştir. Sonuç olarak bu kültürün diğer kültürler tarafından tehdit altında olduğunun hissedilmesi ile yapı, savunmaya geçerek diğer kültürleri kendisinden uzak tutmaya çalışmaktadır.³³²

Bu kapsamda Davutoğlu'na göre AB, Batı medeniyetinin yeni-gelenekçi tepkisi niteliğindedir. Medeniyetler, değer-mekanizma uyumuna bağlı sarsıntılar ile karşılaşılınca kendi içlerine ve merkezi coğrafyalarına kapanırlar. Bugün

³³⁰ Birgül Demirtaş Coşkun, "Almanya'da Yeni Hükümet: Dış Politikada Uzun İnce Yol," *Türksam-Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi*, 21 Mart 2006, (<http://www.turksam.org/tr/a835.html>), Erişim: 02 Temmuz 2011.

³³¹ Tahir Abbas, *Islamic Political Radicalism a European Perspective*, (Edinburg University Press, 2006), s. 58.

³³² Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, (Edinburg: Cambridge University Press, 1999), s. 337.

AB'nin Türkiye karşısında takındığı dışlayıcı tutumu da Davutoğlu bu gerçeğe bağlamaktadır.³³³ Farklı dini kimliği ile Türkiye, AB'nin sahip olduğu yaşam tarzına uygunluk göstermemekle birlikte batı değerleri için tehdit olarak görülmektedir. Farklı kimliğinin kıtaya olan olumsuz yansımından ötürü Türkiye'nin AB ile tam bir bütünleşme içerisine giremediği gözlenmektedir. Öte yandan Avrupa kültürünün ve yaşam biçiminin çoğulculuk ve eşitlik ilkeleri gibi Avrupa değerlerinin önünü tıkadığı görülmektedir. Özellikle Türkiye'nin bütünleşme süreci Birlik içerisinde tam anlamıyla dini çoğulculuğun benimsenemediğini göstermektedir.³³⁴

5.6.3. Türkiye'nin Dini Kimliği ile İlgili Söylemler

Çalışmanın dayandırıldığı teori olan İnşacılık teorisine göre eylem sebeplerini bireylerle paylaşabilmek için mevcut olan tek yol aktörlerin kullandığı dil ve ifade biçimidir. Bu nedenle dil, ifade biçimi ve söylemler sistemde etkili bir yere sahiptir.³³⁵ Bu kapsamda Birlik içerisinde etkili olan şahısların konu ile ilgili söylemleri tezin desteklenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Hıristiyan Avrupa düşüncesine son dönemlerde sıkı sıkıya bağlanan Birlik politikaları, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayip Erdoğan tarafından da sıkça eleştirilmiştir. Erdoğan, bu zihniyetin Ortaçağ zihniyeti olduğunu ve o çağda kalması gerektiğini savunmuştur.³³⁶ Özellikle Hıristiyan Demokratların konu ile ilgili söylemleri AB'nin Orta Çağ ruhunu günümüz ilişkilerine taşıdığı bir

³³³ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik-Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, s. 533.

³³⁴ Meyda Yeğenoğlu, "The Return Of The Religion. Revisiting Europe and its Islamic Others" *Culture and Religion*, 7, 3, (2006), ss. 245-261, s. 251.

³³⁵ Dunne, Kurki ve Smith, *International Relations Theories*, s. 176.

³³⁶ Kubicek, "Turkey's Place in the New Europe," s. 45.

gerçektir. Etkili makamlara sahip olan şahısların ve güçlü devletlerin siyasetçilerinin AB bünyesinde olumsuz görüşlere sahip olması Türkiye için durumu daha da zorlaştırmaktadır. Örnek verilen söylemler ile analize gerek duyulmadan, Birliğin önemli bir kesiminin Türkiye’yi Avrupa’ya dâhil etmediği anlaşılacaktır.

AB Başkanı Herman van Rompuy; Türkiye’nin dini kimliğine vurgu yaparak İslami bir ülke olan Türkiye’nin, AB Hıristiyan Mirasına zarar vereceğini düşünmektedir.³³⁷ Rompuy ile aynı fikri savunan Hıristiyan Demokrat Partili Almanya eski İçişleri Bakanı Schaeuble de; Türkiye’nin Hıristiyan geleneğinin bir parçası olmamasından dolayı üyeliğinin Birliğe zarar vereceği yönündeki görüşünü bildirmiştir.³³⁸ Öte yandan Fransız Başbakan Jean Pierre Raffarin; İslam ırmağının laiklik ırmağına akmasını mı istiyorsunuz? sorusu ile Türkiye üyeliğine sıcak bakan kesimleri eleştirmiştir.³³⁹

Son dönemde bu tarz söylemlerin sayısı artmaktadır, AB Komisyon üyesi Bolkestein, Türkiye’nin farklı kimlik yapısına dikkat çekerek Ukrayna ve Belarus’un Türkiye’den çok daha fazla Avrupalı olduğunu belirterek olumsuz söylemlere eklemeye bulunmuştur.³⁴⁰ Fakat Hıristiyanlık haricinde Ukrayna ve Belarus’u, AB’ye yaklaştıran değerler nedir sorusu cevapsız kalmaktadır. Fransız siyasetçi Philip Pezemec de farklı dini kimliklere vurgu yaparak, Hıristiyanlığın ve Müslümanlığın iki ayrı blok olduğunu, Türkiye’nin AB’ye girmesiyle Birliğin

³³⁷ Van Rompuy Opinions, (<http://www.realtruth.org/news/091125-001-europe.html>), 2009 Erişim: 14 Nisan 2011

³³⁸ Diez, “Europe’s Others and the Return of Geopolitics,” s. 329.

³³⁹ Düzgüt, “AB’nin Türkiye ile İlişkilerinde Kant’ı Aramak,” s. 4.

³⁴⁰ Timothy Garthon Ash, “Belarus, Turkey and Ukraine belong inside the EU,” (<http://bruxelles.cafebabel.com/en/post/2009/11/20/It-works-in-practice-but-not-in-theory-Interview-with-Timothy-Garton-Ash>), 2009, Erişim: 13 Nisan 2011.

dini bütünlüğünün bozulacağını savunmuştur. Pezemec ayrıca Müslüman ülke kimliklerinin, demokrasiden ve medeniyetten uzak olduğunu bu yüzden Türkiye'nin üyeliğinin kabul edilemeyeceğini savunmuştur.³⁴¹

Genel olarak muhafazakâr siyasetçilerin çok açık bir biçimde Birliği, Hıristiyan inançlarının temeli üzerine oturduğu izlenmektedir. Bu nedenden dolayı bu kesim tarafından Türkiye, AB'nin bir parçası olarak görülmemektedir.³⁴² Alman iktidar partisi olan Almanya Hıristiyan Demokrat Partisi de bu görüşün en büyük destekçilerindedir. Parti üyelerine göre; Avrupa Birliği kültürel bir mirastır, bu miras Hıristiyanlık dini ve Aydınlanma dönemi değerlerine dayanmaktadır. Türkiye'nin üyeliği halinde Birliğin en büyük devletlerinden olması, Müslüman popülasyonu ile Topluluk içerisindeki dengeyi açıkça tehdit edecektir. Topluluğun geleceği için Avrupalı kimliğine sahip çıkılması gerektiğini savunmaktadır. Bu yüzden İslami kültürünün farklı olması nedeniyle Türkiye'nin Avrupalı olarak kabul görmesi neredeyse imkânsızdır.³⁴³

Danimarkalı akademisyen Gad, Türkiye'nin farklı kimlik yapısının AB sürecinde etkili olup olmadığı konulu çalışmasında Türkiye'nin inancından dolayı Avrupalı olamayacağına dair onlarca alıntı mevcuttur.³⁴⁴ Gad, Türkiye'nin kültürüne ve kimliğine yönelik tüm eleştirilerinin aslında dini inançlarından dolayı yapıldığını savunmaktadır. Bu sebeple Rasmussen'in Türk kültürünün Avrupa kültüründen çok farklı olduğuna dair vurgusu aslında İslam ve Hıristiyanlık inançlarını içermektedir.³⁴⁵

³⁴¹ Aissaoui, "History, Cultural Identity...", s. 3.

³⁴² Akdemir, "11 Eylül 2001...", s. 24.

³⁴³ Kösebalan, "The Permanent "Other"? Turkey and the Question of European Identity," s. 109.

³⁴⁴ Gad, "Is Turkey Muslim...", s. 11-14.

³⁴⁵ Age, s. 12.

Türkiye'nin sahip olduğu dini inançların AB üyelik sürecinde olumsuz bir bakış açısı yarattığı söylemlerin yanı sıra anket sonuçlarından da anlaşılabilir. 2006 Eurobarometer anketlerine göre Avrupa halklarının sadece %28'i Türkiye'nin üyeliğine sıcak bakmaktadır. %59'luk kesim ise üyeliği şiddetle reddetmektedir. Üyeliğe olumsuz bakanların %61'i farklı kültürel değerleri, Türkiye'yi Avrupa'da istemediklerini belirtmiştir.³⁴⁶ 2005 yılında aynı kaynağın yaptığı anketlerde %55'lik bir çoğunluğun kültürel farklılıklardan dolayı üyeliği istemediği ortaya çıkmıştır.³⁴⁷ Buradan anlaşılacağı gibi üyeliğin Avrupalı halklar tarafından kültürel farklılıklardan dolayı istenmemesi hızlı bir artış göstermiştir.

Yapılan araştırmalara göre Fransızların %56'sı Türkiye'yi İslam ülkesi, %30 gibi önemli bir çoğunluk da dini ve kültürel nedenlerden ötürü Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkmaktadır.

2006 yılında yapılan Eurobarometer anketine göre üyelik sürecinde karşılaştığı tüm AB kriterlerine uymuş olsa dahi katılımcıların %48'i Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkmaktadır.³⁴⁸

5.6.4. Din Faktörünün Etkili Olduğu Tezinin Çürütülebilmesi

Hazırlanan çalışma içerisindeki hipotez somut kavramlar ile kanıtlanabilir durumda olmadığından, tartışmalara açık bir iddia ortaya konmuştur: farklı dini

³⁴⁶ Susannah Verney, "National Identity and Political Change on Turkey's Road to EU Membership," *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 9, 3, (2007), ss. 199-217, s. 216.

³⁴⁷ Rainer Hülse, "Cool Turkey: Solving the Image Problem to Secure EU Membership," *Mediterranean Politics*, 11, 3, (2006), ss. 302- 315, s. 313.

³⁴⁸ Bakınız: Special EuroBarometer 255-EB64.2, "Attitudes towards European Union Enlargement," Haziran 2006, (http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb_special_260_240_en.htm) Erişim: 22 Mart 2011.

kimlikler entegrasyon politikalarını etkilemektedir. Söylemler ve anket sonuçları bu hipotezi destekler nitelikte olsa da Sosyal bilimler bünyesinde farklı bakış açıları barındırdığından, ortak bir gerçeğe ulaşmak çoğu zaman mümkün değildir. Bu yüzden, çalışmanın sunduğu tez de her zaman çürütülebilir nitelikte olacaktır, hali hazırda bir takım düşünürler tarafından dış politika-din etkileşiminin varlığı kabul edilmemektedir. Bu yüzden iki kavram arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için, vaka çalışması olarak AB-Türkiye ilişkilerinin analizi yapılmıştır. Farklı dini inançların sürece olan etkisi kesinleştirilmeye çalışılsa da, tarafların laik yapıları, AB'nin diğer Müslüman ülkeleri ile olan üyelik ilişkileri ve İslam'a rağmen Birlik içerisinde Türkiye üyeliğinin desteklenmesi karşıt görüşlerin dayanağı olmuştur.

5.6.4.1. Laiklik İlkesi

AB ve Türkiye'nin laiklik ilkesini benimseyen yapılara sahip olması, ilişkilerde din faktörünün önemli olmadığını düşündürebilir. Çalışmanın önceki kısımlarında, Soğuk Savaş sonrasında değişen dinamikler ile muhafazakâr partilerin güçlendiğine değinilmiş, detaylı bir biçimde laiklik prensibinin nasıl sekteye uğramış olduğu açıklanmıştır.

AB'nin dini kimliğinin bütünleşme politikalarında etkili olduğunu savunan Jakelic, Fransa, Litvanya ve Malta'nın hangi öğeler ile birleşebildiğini sorgulamaktadır. AB'ye sahip olduğu farklı Hıristiyan mezheplerinden dolayı kolektif Hıristiyan kimliğini yakıştıran yazar, anayasaya bile eklenmesi istenen din vurgularını örnek göstererek Birliğin laiklik prensibinden uzaklaştığını

belirtmiştir. Sonuç olarak Birliğin güncel dini gelişmelerinin birleşmiş seküler bir hedefe değil dini bir farklılaşmaya doğru yöneldiği görülmektedir.³⁴⁹

Birlik bünyesinde dini aktörlerin karar alma mekanizmalarındaki etkili konumu laiklik savını geçersiz kılmaktadır. Hıristiyan Demokratların, etkili olması Topluluğun laikliğinin sorgulanmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple laiklik ilkesi çerçevesinde iki taraf için de, dış politika anlamında, dini inançların etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.³⁵⁰ Silvestri, AB Parlamentosu'na ve Komisyonu'na dikkat çekmektedir. Çünkü AB Konseyi ve Mahkemesinin aksine Komisyon ve Parlamento'da Hıristiyan Demokratların etkili rol oynaması AB dış politikalarını şekillendirmektedir.³⁵¹

5.6.4.2. AB'nin Arnavutluk ve Bosna Hersek İle İlişkileri

AB'nin üyelik süreci çerçevesinde, ilişkisi içerisinde olduğu tek Müslüman çoğunluğa sahip devlet Türkiye değildir. 2001 İstikrar ve Ortaklık Süreci kapsamında Arnavutluk, Bosna Hersek, Karadağ ve Kosova ile işbirliği içerisine girilerek söz konusu devletler potansiyel AB üyesi olarak kabul edilmiştir. Arnavutluk ve Bosna Hersek nüfusunun önemli bir kısmı Müslümanlardan oluşmaktadır ve bu ülkeler ile herhangi bir olumsuz din vurgusu yapılmadan ilişkiler sürdürülmektedir.

Arnavutluk 2008, 2009 İlerleme Raporları ve 2010 Komisyon Raporlarına bakıldığı zaman gelişmelerin umut verici olduğuna dair vurgular gözlenmektedir.

³⁴⁹ Slavica Jakelic, (2006), "Secularization, European Identity, and "The End of The West", *The Hedgehog Review*, ss. 132-140, s. 136-138.

³⁵⁰ Ayoob, "Political Islam: Image and Reality" s. 6.

³⁵¹ Sara Silvestri, "Islam and Religion in the EU Political System," *West European Politics*, 32, 6, (2009), ss. 1212-1239, s. 1223

Ülkenin sahip olduğu dini inanışlara dair hiçbir olumsuzluk beyan edilmemesinin yanı sıra; ülke içerisinde tüm dinlere gösterilen tolerans ve eşitlik alkışlanmaktadır.³⁵²

Bosna Hersek'in üyelik süreci ise biraz daha zorlu geçmektedir. 2008, 2009 ve 2010 İlerleme Raporlarına göre Arnavutluk'un aksine Bosna Hersek'te dinler arası diyalog kurulamamıştır ve din özgürlüğü yok denecek kadar azdır. Ülkenin çok kısıtlı ekonomik ve siyasi gelişmeler göstermesi ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir. Fakat farklı dini inançlar bakımından Bosna Hersek de ilişkiler içerisinde herhangi bir engelle karşılaşmamıştır.³⁵³

Tarafların ilişkileri normal sürecinde geliştiğinden bu örnekler AB dış politikası ve dini kimliği arasında bir etkileşimin bulunmadığını gösterebilir. Fakat bu ülkelerin henüz potansiyel aday düzeyinde olması sebebi ile AB gündeminde ilk sıralarda yer almadığı çok açıktır. Bu nedenle ülkelerin üyeliği hakkında Türkiye örneğinde karşılaşıldığı gibi yeteri kadar çalışma bulunmamaktadır.

Bir başka önemli gerçek ise bu ülkelerin nüfus bakımından Türkiye'den çok küçük olmasıdır. Arnavutluk'un 3 milyonluk nüfusunun %70'i Müslümanken,³⁵⁴ Bosna Hersek'in ise 4 milyonluk nüfusunun %45'ini Müslümanlar oluşturmaktadır.³⁵⁵ Türkiye'nin Müslüman nüfusu ise 70 milyon üzerindedir yani iki ülke toplamının yaklaşık 20 katı büyüklüğünde bir Müslüman nüfusuna sahiptir. Türkiye'nin üyeliği ciddi bir Müslüman nüfus artışı demekken

³⁵² Bakınız: Arnavutluk İlerleme Raporları, 2008, 2009 ve Komisyon Raporu 2010.

³⁵³ Bakınız: Bosna Hersek İlerleme Raporları, 2008, 2009, 2010.

³⁵⁴ CIA World Fact Book, (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/al.html>), Erişim: 8 Mayıs 2011.

³⁵⁵ CIA World Fact Book, (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html>), Erişim: 8 Mayıs 2011.

Arnavutluk ve Bosna Hersek nüfusu hali hazırda 20 milyon Müslüman azınlığa sahip AB'yi çok fazla zorlamayacaktır.

Kubicek, Bosna ve Arnavutluk'un, Türkiye kadar büyük olmadığını altını çizerek bu ülkelerin dini benzerliklerine rağmen Türkiye'den farklı algılandığına işaret etmek istemiştir. Türkiye "çok Müslüman" ve "çok büyükken" sözü edilen diğer iki ülkenin "çok Müslüman" ama "çok büyük" olmaması Türkiye örneğini farklı kılmaktadır.³⁵⁶ Tüm bu analizlerin ışığında ortaya çıkan sonuç; AB dış politikasında dinin önemini anlayabilmek için Türkiye'nin eşsiz bir örnek olduğudur. Bu sebeple çalışmanın öne sürdüğü tezi test etmek adına AB-Türkiye ilişkilerinin analizi seçilmiştir.

5.6.4.3. Türkiye Üyeliğine Dair Olumlu Bakış Açıları

AB politikalarını incelerken Birliğin geneline dair yorum yapmak yanlış olacaktır. 27 üye ülke her durum için farklı görüşlere sahip olmuştur. Türkiye'ye karşı takınılan tutum da bu sebepten ötürü Birlik içerisinde farklılaşmıştır. Almanya, Fransa, Avusturya, Hollanda, Belçika ve Danimarka, Türkiye'nin üyeliğine sıcak bakmayan kanadı oluşturmuştur. Literatür taramasının sonucu olarak bu ülkeler için Türkiye'nin sahip olduğu farklı kimlik yapısı en önemli problemler arasında yer almaktadır. Diğer taraftan; Britanya, İtalya, İspanya, Portekiz ve Finlandiya Birlik içerisinde Türkiye'nin üyelik sürecine daha olumlu bakan tarafı oluşturmaktadırlar.³⁵⁷

³⁵⁶ Kubicek, "Turkey's Place in the New Europe," s. 46.

³⁵⁷ Michael Emerson, "Dear Turkey, Play it Long and Cool", *Centre of European Policy Studies: Thinking ahead for Europe*, (2006), ss. 1-3.

İngiltere eski Başbakanı Tony Blair Türkiye'nin AB için önemli bir şans olduğunu belirtmiştir. Çünkü ancak Türkiye'nin üyeliği, AB'nin farklı ırk, kültür ve dinleri bir araya getiren insani bir yapı olduğunu kanıtlayabilecektir.³⁵⁸ AB'nin muhafazakâr kanadını oluşturan Hıristiyan Demokratlar genel olarak AB'nin dinsel bir proje olduğunu düşünmektedirler. Öte yandan Yeşiller ve Liberaller AB'nin bir medeniyet projesinden ziyade barış projesi olduğuna inandıkları için Türkiye'nin dinsel farklılıklarından ziyade Liberal değerlere odaklanmayı doğru bulmuşlardır.³⁵⁹

Fransa'nın eski Başbakanlarından Dominique De Villepin'in şu sözleri de AB içerisinde ayrımcılık karşıtlığını göstermiştir: “Avrupa aslında bir dinsel alan değildir. Aksine o, bir değerler bütünüdür ki bu değerlerden biri de dünyevi işlerle dinsel sorunların birbirinden ayrılması gereğini vazeder. Özgürlüklerin savunucusu, barışın korunması yolunda sarsılmaz irade, hak eşitliğinin tanınması; bütün bunlar farklı Avrupa halklarını birleştiren karakteristik göstergelerdir. Bir devlet bu bütüne katılmak istediğinde, bizim gözümüzde ölçü, onun dinsel kimliği değil, bu değerleri içselleştirme yetisi olmalıdır.”³⁶⁰

Türkiye'nin dini inançlarını dezavantaj değil de avantaj olarak gören kesimler de bulunmaktadır. Türkiye, Birliğe girmeyi başarırsa medeniyetler çatışması tezi yenilgiye uğrayacaktır. Böylelikle AB çoğulcu bir yapıya sahip olduğunu gösterirken dinler arası gerginlikler bir ölçüde dindirilecektir. Barkey'e

³⁵⁸ Kubicek, “Turkey's Place in the New Europe,” s. 55.

³⁵⁹ Age, s. 97.

³⁶⁰ Akdemir, “11 Eylül 2001...,” s. 25.

göre sırf bu sebeple bile Türkiye'nin İslami inancı üyelik yolunda bir avantajdır.³⁶¹

Türkiye'nin sahip olduğu farklı dini inanç ve kimlik yapısına rağmen adaylığının desteklendiği görülmektedir. Fakat Birliğin yapısında, siyasi iktidarın Hristiyan Demokratların tekelinde olması bu olumlu gelişmeyi etkisizleştirmektedir. Bu dönem içerisinde diğer partiler -Sosyal Demokratlar, Yeşiller, Liberaller- AB politikalarını ve stratejilerini etkileyebilecek yeterli güce sahip olmadıklarından olumlu söylemler Türkiye'nin yolunu açmamaktadır. Ayrıca 52 yıllık süreç içerisinde bu grupların iktidarında da Türkiye'nin durumunda bir değişiklik olmaması olumlu düşüncelerin net sonuçlar vermediğini göstermektedir.

Bir dönem Avrupa kıtasında geniş topraklara sahip olan ve 15. yüzyıl itibari ile Avrupa devletler sisteminin oluşumunda etkili rol oynayan Osmanlı'nın Avrupalı olup olmadığına dair tarihte yerini almış tartışmalar bugün Türkiye için de yapılmaktadır. 16. yüzyılda önemli Avrupa devletleri -Fransa, Hollanda ve İngiltere- ile Osmanlı ittifakına ve İmparatorluğun 1856 yılında Paris Antlaşması ile birlikte Avrupa sistemine dâhil edilmesine rağmen, İmparatorluğun bu sistemin bir parçası olup olmadığı tartışılmaktadır.³⁶² 19. yüzyıla gelindiğinde ise Osmanlı'nın Avrupa'nın hasta adamı olarak anılması tüm diğer gelişmeler ile birleşince bu İmparatorluğun Avrupalı olduğunu işaret etmiş olsa da Osmanlı hiçbir zaman tam bir Avrupalı olarak kabul edilmemiştir. Tıpkı bugün Soğuk

³⁶¹ Henri Barkey, "The Effect of US Policy in the Middle East on EU-Turkey Relations," *The International Spectator*, 43, 4, (2008), ss. 31-44, s. 34

³⁶² Yurdusev, "Perception and Images in Turkish (Ottoman)- European Relations," ss. 86- 87.

Savaş dönemindeki yakınlaşmalara rağmen Türkiye'nin AB ailesine giremediği gibi.

AB, tanımı yapılırken aile kavramı ile karşılaşılmaktadır. Aileden olarak görülen ülkelerin üyeliği kolaylaşırken aile içerisinde olmayan ülkelerin Birlik içerisinde yer alamadığı görülmektedir. Bir takım ülkeler aile olarak görülürken dışarıda kalan ülkeler komşu ülke olarak adlandırılarak ilişkiler bu boyutta sürdürülmeye çalışılmaktadır. Fakat söz konusu Türkiye olunca bu sistem değişmektedir çünkü ülke hala AB nezdinde bir yere oturtulamamıştır. Özellikle farklı kimlik yapısı Türkiye'yi AB ailesinden uzaklaştırırken, tarafların çıkarları doğrultusunda Türkiye komşu ülke olarak da görülmemektedir.

Bu sebeplerden dolayı, Türkiye'nin üyelik sürecinde özel statü konusu tartışılmaktadır. Çünkü AB için Türkiye aileden daha azı komşudan daha fazlası anlamına gelmektedir.³⁶³ Kimlik yapısında benzerliklerin aile bünyesine kabulünü kolaylaştırdığı, ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda ülke karşılaştırmaları ile desteklenmiştir. Devlet yapılarında bu alanları içeren eksikliklere rağmen, aileden kabul edilen ülkelerin üyeliği onaylanmıştır. Öte yandan tarihi boyunca aileden olup olmadığı tartışılan ve tüm ailenin aksine farklı dini inanca sahip olan bir ülkenin nasıl dışarıda tutulduğu gösterilmiştir. Bu analizlerin ışığında günümüz Avrupa'sında din ilahi ve kutsal bir inanış mı yoksa farklı olanı Birlik dışında tutmak için kullanılan dışlayıcı bir kavram mı sorusu akıllarda yer etmektedir.

³⁶³ Glypts, “ Which Side of the Fence? Turkey's Uncertain Place in the EU,” s. 112.

BÖLÜM VI: DEĞERLENDİRME, BULGULAR VE SONUÇ

Uluslararası sistem içerisinde, ülkeler tarihsel süreç boyunca ittifak ve çatışmalarla ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Ülkelerin sahip oldukları kimlikler ile oluşturdukları ulusal çıkarları doğrultusunda birbirleri ile olan ilişkilerini şekillendirmektedir. Sınırlı veya her alanda kurulan entegrasyon projeleri de aktör ilişkilerinin modellerinden biridir. Bu çalışmanın hazırlanma amacı aktörlerin sahip oldukları dini kimliklerin dış politikaya ve entegrasyon politikalarına olan yansımalarını analiz etmek olmuştur. *Ortak dini inançlar aktörler arası entegrasyon eylemlerini kolaylaştırırken farklı dini kimlikler bütünleşme politikalarını olumsuz etkilemektedir* ifadesi ise çalışmanın hipotezi olarak belirlenmiştir. Çalışmanın savunduğu tez içerisinde geçen entegrasyon kavramı sınırlı bütünleşmeleri değil her alanda yapılan –ekonomik, siyasi, askeri ve sosyal- bütünleşmeleri belirtmektedir. Küresel düzeyde AB her alanda bütünleşme çabaları ile emsalsiz bir örnek olduğundan vaka analizi olarak AB entegrasyon politikalarında dini kimliklerin rolü irdelenmiştir.

Çalışmanın odak noktası *dini kimlikler* olduğundan uluslararası ilişkiler teorileri çerçevesinde yapılan literatür taraması sonucu İnşacı yaklaşım tezin dayandığı teori olmuştur. Entegrasyon politikaları aktörlerin kendi aralarındaki ilişkilerden oluştuğu için bir dış politika unsuru olmaktadır. Bu yüzden öncelikle dini kimliklerin dış politikaya doğrudan bir yansıması olup olmadığını analiz etmek gerekmiştir. Realizm ve Liberalizmin aksine İnşacılık teorisinin aktör eylemlerini açıklarken ulusal kimliklere ve bu bağlamda dini inançlara vurgu

yapması teorinin seçilmesinin ana sebebidir. Çalışmanın ilk bölümünde Realizm, Liberalizm ve İnşacılık teorisinin aktör eylemlerini açıklamadaki ifadelerine yer verilmiştir. 2. bölümde ise aktörlerin sahip olduğu dini kimliklerin nasıl ve ne şekilde dış politikaya yansıdığı gösterilmeye çalışılmıştır. Dini kimliklerin dış politikaya doğrudan bir etkisi olduğunun test edilmesi önemlidir çünkü bu şekilde bütünleşme politikalarında dini kimliklerin önemli olduğu savı güçlendirilebilmiştir.

Hipotezi test edebilmek için vaka analizi olarak AB'nin entegrasyon politikalarında Türkiye'nin konumu seçilmiştir. AB'nin sahip olduğu dini kimliğin bu politikalarda ne derece etkili olduğu analiz edilebilmesi için Birliğin ve Türkiye'nin dini kimliği -Hıristiyanlık ve Müslümanlık- arasındaki tarihsel etkileşimi günümüze kadar incelemek gerekmektedir. Bu sebep ile vaka analizine girizgâh olarak Hıristiyan toplumlarındaki Müslüman algıları 3. ve 4. bölümde yer almıştır. Hıristiyanların genel anlamda sahip olduğu Müslüman algılarının net bir biçimde yansıtılmasının ardından 5. ve son bölümde Türkiye örneği ile AB entegrasyon politikalarında dini kimliklerin etkili rolü gösterilmeye çalışılmıştır. Çalışmaya ait bölümlerin sonucunda ise konu her anlamda bir entegrasyon projesi olunca dini kimliklerin aktör eylemlerini doğrudan etkilediği tezi test edilebilmiştir.

Çalışmanın ana hatlarının ifade edilmesinden sonra içeriğe daha detaylı bakıldığı zaman 1. bölümde Realizm, Liberalizm ve İnşacılık teorisinin aktör eylemlerini nasıl açıklamaya çalıştığı gösterilmiştir. Realizm ve Liberalizm aktör eylemlerini ve ilişkilerini *çıkarcı* odaklı bir zemine oturtmuştur. Fakat bu çıkarların elde edilebilmesi için aktör politikalarının nasıl biçimlenmesi gerektiği konusunda

iki önemli teori farklı bakış açılarına sahiptir. Realizm; tüm aktörlerin birbirleri için tehlike arz ettiğine inandığından askeri ve ekonomik güce odaklanmıştır. Sistemin tek aktörü olan ulus devletlerin ayakta kalabilmek için sert güç uygulaması gerektiğine inanan Realizmin aksine Liberalizm çıkarlara ulaşabilmek için daha ılımlı politikalar olması gerektiğini savunmuştur. Sadece devletlerin değil ulusal veya uluslararası kuruluşların, organizasyonların ve bireylerin de aktörler olduğunu öne süren Liberalizm, aktörler arası işbirliğini desteklemektedir.

Öte yandan dünya üzerinde var olan tüm sosyal kavramların bireyin inşasıyla oluştuğunu savunan İnşacılık teorisi, Realizm ve Liberalizmi eleştirerek aktör çıkarlarının tek başına sistemi açıklamakta yetersiz kalacağını belirtmiştir. Teoriye göre; aktörler kendi kimliklerini, çıkarlarını ve doğrularını inşa ettiği için, benzer kimliklerden, ortak çıkarlardan ve evrensel doğrulardan bahsetmek mümkün değildir. Bu sebeple, farklılıklar ile oluşan sistemi analiz edebilmek için tek bir odak noktası seçmek hatalı çıkarımlara ve öngörülere sebep olacaktır. Aktör kimliklerinin sahip olunan doğrulara, çıkarlara ve buna bağlı olarak eylemlere net bir biçimde etkisi olduğunu savunan bu teori, güncel örnekler ile savını desteklemektedir. NATO genişleme politikalarını kuruluşun sahip olduğu kimlik üzerinden açıklayan İnşacılık teorisine göre NATO; kimliğini korumak, yaymak ve sahip olduğu kimliğe ters düşmemek adına politikalarını biçimlendirmektedir. Tıpkı vaka analizi bölümünde yer verilen AB genişleme politikalarında olduğu gibi. Liberalizm çok sınırlı üzerinde durduğu fakat İnşacılık teorisinin tamamen dış politikayı açıklamak için kullandığı *kimlik* kavramı, en basit tabiri ile varlığın temel niteliklerini ortaya koyan aidiyet olgusudur. Dini

inançlar, ırk, tarih, normlar, dil, kültür ve coğrafya bireyin ve buna bağlı olarak devletin, organizasyonların yani aktörlerin kimliğini şekillendirmiştir.

Genel anlamda dini inançların kimlik oluşumunda çok önemli bir yer tuttuğu gözlenmektedir; bu nedenle daha özele inilerek dini inançların aktör eylemleri üzerindeki etkisi 2. bölümde incelenmiştir. Bu bölümde birbirlerine uzak tanımlar içeren din ve dış politika kavramları arasında bir etkileşim olup olmadığı analiz edilmiştir. Dış politika; ekonomik, politik, askeri ve sosyal araçlardan etkilenecek oluşan aktör ilişkilerini tanımlamaktadır. Diğer bir yandan, dini inanç ise kutsal öğeler ile oluşmuş manevi inanç bütünüdür. Görüldüğü gibi kavram tanımlarının ortak noktasının olmaması aralarında doğrudan bir etkileşimin olup olmadığı konusunda farklı görüşlere sebep olmaktadır bu yüzden bu bölümde evrensel anlamda kabul gören çıkarımlar yapmak imkânsızlaşmıştır.

Buna rağmen görüşlerin önemli bir kısmı dini inançların aktör eylemlerini etkilemede güçlü bir rolü olduğu yönündedir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası gelişen dönemde din, dış politikada etki alanını tıpkı modern dönem öncesinde olduğu gibi arttırmayı başarmıştır. Dini inançların uluslararası ilişkilerin önemli terimlerinden olan güç kavramları ile etkileşim içerisinde olması dinin dış politika üzerinde bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bu çıkarım 4 madde ile doğrulanmaya çalışılmıştır; 1- Dini inançlar aktör kimliklerini etkiler. 2- İnanç sistemleri ve dini doktrinler aktör eylemlerine yön verir. 3- Dini inançlar eylemleri meşrulaştırma gücüne sahip olduğundan dış politika ile etkileşimi gerçekleşir. 4- Laiklik ilkesine rağmen dini kurumlar ve gruplar aktörler üzerinde baskı gücüne sahiptir. Tüm bu etkileme güçleri ile doğru orantılı olarak dini inançların dış politika üzerinde yadsınamaz bir gücünün olduğu bu maddeler ile

desteklenmektedir. Bu maddelerin teori olmaktan çıkarak devlet politikalarına nüfuz etmesi ile dini inançların etkisi somutlaşmıştır. ABD, Pakistan, İsrail ve İran dini inançların tesiri ile iç ve dış politikasını biçimlendiren devletlere verilebilecek örneklerdir.

3. ve 4. bölüm ise Hıristiyan bölgelerinde var olan Müslüman algılarını konu almıştır. Konu ile ilgili küresel düzeyde olan gelişmelerin açık bir biçimde anlaşılması ile AB-Türkiye ilişkilerinde dini inançların etkileri daha doğru anlaşılabilir. AB, üyelerinin tamamının Hıristiyan inançlarına sahip devletlerden oluşması nedeni ile Hıristiyan kimliği ile ön plana çıkmaktadır. Bu kanının ne kadar doğru olduğu ve Birliğin bu kimlikten ne kadar etkilendiğini anlamak için İslami inanışlara sahip bir devlet ile bütünleşme ilişkilerini analiz etmek gerekmektedir. Bu sebeple AB politikalarında Hıristiyan vurgularını daha net anlayabilmek için Hıristiyan toplumlarında var olan Müslüman algıları incelenmelidir. Bu bölümlerde, Batı'da egemen olan Müslüman algılarının hangi olaylar doğrultusunda biçimlendiği ve biçimlenen bu algıların hangi gelişmelere neden olduğu irdelenmiştir.

8. ve 9. yüzyıllarda gelişen savaşlar ile iki farklı dini inancın birbirleri ile etkileşimleri başlamıştır. Müslüman saldırılarına karşı 1095 yılında başlayan ve 16. yüzyıla kadar devam eden 7 haçlı seferi, İstanbul'un ve Balkanlar'ın Müslümanlar tarafından ele geçirilmesi, Viyana Kuşatması ve 19. yüzyılda Hıristiyan bölgelerin Müslüman topraklarını sömürgeleştirilmesi dinler arası çatışmayı ateşleyen gelişmelerdir. Daha sonraki dönemlerde -1950'lerde- Avrupa Kıtasına Müslüman göçmenlerinin giriş yapmasıyla ise Hıristiyan Toplumlar Müslümanlarla kendi sınırları dâhilinde etkileşime girmiştir. Müslüman

kolonilerin büyük bir kısmının bağımsızlığını kazanması, 1. ve 2. Dünya Savaşları ve Soğuk Savaş dönemi dinler arası anlaşmazlıkların geri planda kalmasına neden olmuştur. Çünkü bu dönemler içerisinde dini kimliklerin dışında, farklı kimlik yapıları sistemde yeni çatışmalar yaratmıştır.

Soğuk Savaş döneminin bitimi ile birlikte farklı dini kimlikler dış politikada etki gücüne tekrar sahip olarak algıların ve dinamiklerin değişimine sebep olmuştur. Batı'nın yeni öteki arayışı, göçler sonrası oluşan entegrasyon sorunu, ekonomideki durgunluk, küreselleşme ve medya etkisi ile birleşince Hıristiyan bölgelerinde olumsuz Müslüman algıları şekillenmiştir. Bu bölgelerde İslam'ın homojen, şiddete eğilimli ve dini inançtan çok politik bir ideoloji görünümde olduğu kanısı yaygınlaşmıştır. 18. yüzyılda ortaya çıkan *şarkiyatçılık* yerini yeni dönemde *İslamofobi* anlayışına bırakarak Batı'nın en temel prensiplerinden olan laik, liberal değerler ve modernite bu algılarla birlikte zayıflamıştır. Muhafazakâr sağ partilerin İslamiyet karşıtı propagandalar ile oy oranlarını yükseltmesi Müslüman gruplarla aralarındaki gerilimi arttırmıştır ve bu durum döngüsel bir biçimde devam ederek dinler arası gerginliği körüklemiştir. Tüm bu olumsuz gelişmelerin ışığında iki din arasındaki gerginlik hızla tırmanarak çatışma ortamına girilmiştir.

11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezi, Pentagon ve Beyaz Saray, 15 Kasım 2003 tarihinde Nevo Şalom ve Beth Sinagogları, 20 Kasım 2003'te HSBC ve İngiltere Başkonsolosluğu, 7-25 Temmuz 2005'te Londra, 11 Mart 2004'te Madrid metro saldırıları ve 2005 yılı Kasım ayı içerisinde Fransız banliyölerinde patlak veren olaylar, aşırı dinci Müslüman gruplarca düzenlenen terör saldırılarıdır. 1990-91 Körfez Savaşı, 1993-95 Bosna-Hersek Savaşı, 1998

Kosova Savaşı, Çeçenistan, Irak ve Afganistan askeri operasyonları ise Hıristiyan toplumlarınca Müslümanlara yönelik düzenlenen saldırılardır.

Tüm bu gelişmeler ışığında Avrupa kıtasında göçmenler için hazırlanan entegrasyon politikaları, güvenlik ve strateji raporları değişime girmiştir. Fransa, Almanya ve Britanya gibi kıtanın lokomotif devletlerine entegrasyon politikaları kapsamında ışık tutulduğunda çok kültürlülük ve asimilasyon politikaları karşımıza çıkmaktadır. Fransa; vatandaşlık bağına Almanya ise kan bağına bir dönem entegrasyon için önemli gördüğünden bu iki devlet içerisinde yaşayan göçmenlerin asimilasyon politikaları ile karşılaştığı görülmektedir. Fransa ve Almanya'ya nazaran çok daha ılımlı toleranslı politikalar izleyen Britanya'da ise çok kültürlülük politikalarının gelişen olumsuz olaylarla etkisini kaybettiği gözlenmektedir.

Entegrasyon politikalarında olduğu gibi kıtanın güvenlik ve strateji raporları da farklılaşmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemlerde, önceki dönemlerin aksine, hazırlanan terör listelerinde ağırlıklı olarak dini terör grupları sıralanmıştır. Bu raporlarında artık Sosyalizm veya SSCB değil dini terör grupları ve bazı İslami devletleri tehdit olarak belirtilmiştir. Kıtadaki Müslüman algısını anlayabilmek için son olarak ise konu ile ilgili hazırlanan anket sonuçlarına değinilmiştir. Sonuçlardan çıkan genel yargı; Müslümanların, Avrupa halkları tarafından tehdit olarak görülüp bölgede istenmemesi olmuştur.

Dini inançların entegrasyon politikaları üzerinde etkili olup olmadığını anlayabilmek için vaka analizi olarak AB'nin Türkiye üyelik sürecinde izlediği politikalar seçilmiştir. Hıristiyan bölgelerinde oluşan Müslüman algılarının ve iki tarafın da içerisinde bulunduğu gergin ortamın incelenmesi ile bu politikalarının

daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Bir yanda 27 üye devletin Hıristiyan inancına sahip olduğu bir Birlik; AB, öte yanda 70 milyonluk nüfusunun tamamına yakını Müslüman olan bir ülke; Türkiye. Çalışmanın son kısmı olan 5. bölümde AB bütünleşme politikalarında dini kimliklerin etkili olduğu desteklenerek hipotez test edilmiştir. AB üyelik kriterleri bazında Türkiye ve Birliğe üye olabilen birkaç devletin karşılaştırılması, Birlik içerisindeki önemli liderlerin söylemleri ve son olarak anket sonuçları, Hıristiyan kimliğin AB politikalarında etkili olduğunu göstermektedir.

AB-Türkiye ilişkileri başladığı tarihten itibaren AB kanadı, ülke ile olabilecek en iyi ilişkileri sağlamaya çalışmıştır. Mali yardımlar, askeri alanlardaki işbirliği ve Gümrük Birliği ile ekonomik bütünleşme sağlanması da bu savı destekleyen gelişmelerden birkaçıdır. Tüm bu olumlu havaya rağmen söz konusu Türkiye'nin üyeliği yani AB ile her anlamda bir entegrasyon kurulması olunca AB içerisindeki görüşler değişmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden biri ülkenin sahip olduğu farklı kimlik yapısı olmuştur. Özellikle Türkiye'nin farklı dini kimliği AB'nin benimsediği yaşam tarzı için bir tehdit olarak algılandığından ülke Birlik içerisinde yer bulamamaktadır. Diğer üye devletler ile AB kriterleri bazında yapılan kıyaslamalarda bu gerçeği güçlendirmektedir.

Ekonomik, siyasi ve sosyal alanlardaki eksikliklere rağmen önceki dönemlerde İrlanda, Yunanistan, İspanya ve Portekiz Birliğe üye olabilmeyi başarmışlardır. Yeni dönemde ise Romanya, Bulgaristan, Polonya ve Slovakya yine aynı eksikliklere rağmen Topluluk üyesi olabilmişlerdir. Öte yandan Türkiye'nin coğrafi konum olarak Avrupa kıtasına Güney Kıbrıs'tan daha yakın olması Birlik tarafından öne sürülen coğrafi sorunu çürütmüştür. Son 7 yılda 12

yeni devletin AB'ye üye olması ile birlikte ise hazmetme kapasitesinin Türkiye'ye has bir kriter olduğu da anlaşılmıştır.

Karşılaştırmalarla dolaylı olarak Türkiye'nin üyeliğindeki engelin farklı bir olgudan kaynaklandığı görülmektedir. Konu ile ilgili hazırlanan çalışmaların genelinde ise bu sorunun Türkiye'nin İslami inancından kaynaklandığı vurgulanmıştır. Birlik bünyesindeki önemli şahısların konu ile ilgili yorumları da farklı dini kimliklerin bütünleşme politikalarında etkili olduğu tezini desteklemiştir. Özellikle AB'nin kuruluş tarihinden bu yana en etkili siyasi partisi olan Hıristiyan Demokrat Parti kanadı, İslami inancı yüzünden Türkiye'nin üyeliğinin kabul edilemeyeceğine dair söylemlere sahiptir. Başvurulan anket sonuçlarında da Birliğin muhafazakâr kanadındaki görüşlerin Avrupa halkları tarafından desteklendiği ortaya çıkmaktadır. Yapılan karşılaştırmalar, ilgili söylemler ve anket sonuçları Türkiye'nin dini kimliğinin AB entegrasyonu için sorun olarak görüldüğü tezini doğrulamaktadır.

AB'nin laik ve liberal değerlere sahip olması, diğer Müslüman ülkeler ile üyelik sürecini başlatması ve son olarak Türkiye'nin Birliğin bir kesimi tarafından desteklenmesi hipotezi çürütebilir nitelikte değildir. 3. bölümde de vurgulandığı gibi Batı, söz konusu İslam olunca laik ve liberal değerlerden uzaklaşmış ve muhafazakâr partilerin oy oranının artması ile ırkçı söylemler güç kazanmıştır. AB'nin ilişkilerini geliştirdiği Arnavutluk ve Bosna-Hersek ise Türkiye'den gerek yüz ölçümü gerekse nüfus olarak çok küçük olduğundan birkaç milyon Müslüman nüfusun Birliğe dâhil olması problem yaratmayacaktır. Ayrıca Türkiye'nin uzun yıllar aday olmasına rağmen üye olamaması da bu ülkelerin olası aday olarak açıklanmasının çok önemli bir veri olmadığını göstermektedir. Bilindiği gibi

Türkiye 52 yıldır AB üyeliği için çabalamaktadır bu gelişme ise ülkenin üyelik anlamında yeteri kadar destek görmediğini veya destek gördüğü kesimlerin yeteri kadar güçlü olmadığını kanıtlamaktadır.

Çalışmanın bütününde İnşacılık teorisi perspektifinde dini inançların dış politika üzerinde doğrudan bir tesiri olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Aktörlerin sahip olduğu dini inanışlar kendi kimliklerini ve çıkarlarını, daha sonra ise eylemlerini ve birbirleri ile olan ilişkilerini biçimlendirme gücüne sahiptir. Bütünleşme bazında AB-Türkiye ilişkilerinin analizi çıkar, kimlik ve dış politika etkileşimini anlaşılabilir kılmaktadır.

Çıkarların tek başına aktör eylemlerini oluşturmaya yetmediği görülmektedir; çünkü NATO örneğinde olduğu gibi AB de sahip olduğu kimlik ile çıkarlarını ve politikalarını biçimlendirmiştir. Çünkü ekonomik, siyasi ve sosyal eksikliklere rağmen AB'nin bazı devletleri üye olarak kabul etmesi faydacı kuramının geçerliliğini yitirmesine sebep olmuştur. Sadece çıkar ilişkilerine ve faydacılık anlayışına göre AB genişleme politikaları şekillenmiş olsaydı bu devletlerin üyelikleri gerçekleşmezdi.

Akdeniz, Orta ve Doğu Avrupa genişlemeleri AB'nin kendi kimliğini devam ettirme ve yayma çabası ile gerçekleşmiştir. İnşacılık teorisinin savunduğu görüşler ile uygunluk gösteren Etik-Politik kuramın da desteklediği gibi, ortak din, tarih, ırk, kültür ve değerler *biz* kavramını yaratmıştır. Birlik tarafından *biz* olarak görülen devletlerin bütünleşme süreci olumlu sonuçlanırken farklı olan kapıda bekletilmektedir.

Çalışmanın özetlenerek değerlendirmelerin yapılması sonucunda varılan en önemli bulgu sahip olunan çıkarların tek başına dış politikayı açıklamaya

yetmeyeceği yönünde olmuştur. Söz konusu sadece çıkar odaklı aktör eylemleri olmuş olsaydı AB kendisine Türkiye'den daha fazla yük, daha az fayda sağlayan devletleri sınırlarına dâhil etmeyecek veya Türkiye'yi de üye olarak kabul edecekti. İnşacı yaklaşımın en önemli teorisi burada desteklenmektedir, *çıklarlar sahip olunan kimlikler eşliğinde belirlenir*. Yani AB, eylemleri çerçevesinde kendi Hıristiyan kimliğinden açıkça etkilenmektedir çünkü ancak bu şekilde AB'nin kendisiyle çelişen ve istikrarlı olmayan politikaları açıklanabilir.

KAYNAKÇA

Abad, Alicia Mira ve Seco, Monica Moreno, (2007), “Religion and Politics in the Mediterranean: An Historical Perspective,” *History and Anthropology*, 18, 3, ss. 275-290.

Abbas, Tahir, (2004), “After 9/11: British South Asian Muslims, Islamophobia, Multiculturalism, and the State,” *The American Journal of Islamic Social Sciences*, 21, 3, ss. 26-39.

Abbas, Tahir, 2006, *Islamic Political Radicalism an European Perspective*, (Edinburg University Press).

Acun, Fatma, (2005), “Avrupa Birliği’nin Türkiye ile İlgili Belgelerinde Laiklik,” (http://yunus.hacettepe.edu.tr/~facun/Avrupa_birligi_belgelerinde_laiklik.pdf), Erişim: 14 Nisan 2011.

Aissaoui, Rabah, (2007), “History, Cultural Identity and Difference: the Issue of Turkey’s Accession to the European Union in the French National Press,” *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 9, 1, ss. 1-14.

Akdemir, Erhan, (2009), “11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırının Ardından İslam’ın Avrupa’da Algılanışı,” *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 8, 1, ss. 1-26.

Akman, Ayhan, (2004), “Modernist Nationalism: Statism and National Identity in Turkey,” *Nationalities Papers*, 32, 1, ss. 25-51.

Allen, Chris, (2010), “Justifying Islamophobia: A Post-9/11 Consideration of the European Union and British Contexts,” *The American Journal of Islamic Social Sciences*, 21, 3, ss. 1-25.

Allen, Chris, (2007), “Islamophobia and Its Consequences,” *Center for European Policy Studies*, ss. 144-167.

Allen, Christopher, (2001), “Islamophobia in the Media since September 11th,” ss. 1-10.

Altınbaş, Deniz, “Avrupa’da Kimlik ve Medeniyetler Çatışması,” *Stratejik Analiz Dergisi*, 79, ss. 51-61.

Altınbaş, Deniz Akgül ve Sezal, Semra Renan, “Almanya’nın Asimilasyonist Politikaları,” *Stratejik Analiz Dergisi*, 3, 28, ss. 3-24.

Amin, Ash, (2004), "Multiethnicity and the Idea of Europe," *Theory, Culture and Society*, 21, 2, ss.1-24

Amsterdam Treaty,

(<http://eur.lex.europa.eu/en/treaties/dat/11997D/htm/1997D.html#>),

Erişim: 17 Nisan 2011.

Avrupa Komisyonu, (2008), Arnavutluk İlerleme Raporu, (http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/press_corner/key_documents/reports_nov_2008/albania_progress_report_en.pdf), Erişim: 3 Mayıs 2011.

Avrupa Komisyonu, (2009), Arnavutluk İlerleme Raporu, (http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/al_rapport_2009_en.pdf), Erişim: 3 Mayıs 2011.

Avrupa Komisyonu, (2010), Arnavutluk Komisyon Düşüncesi, (http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/al_rapport_2010_en.pdf), Erişim: 3 Mayıs 2011

Avrupa Komisyonu, (2008), Bosna Hersek İlerleme Raporu, (http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/press_corner/key_documents/reports_nov_2008/bosnia_herzegovina_progress_report_en.pdf), Erişim: 3 Mayıs 2011.

Avrupa Komisyonu, (2009), Bosna Hersek İlerleme Raporu, (http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/ba_rapport_2009_en.pdf), Erişim: 3 Mayıs 2011.

Avrupa Komisyonu, (2010), Bosna Hersek Komisyon Düşüncesi, (http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/ba_rapport_2010_en.pdf), Erişim: 3 Mayıs 2011

Avrupa Komisyonu, (2008), Türkiye İlerleme Raporu, (http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/press_corner/key_documents/reports_nov_2008/Turkey_progress_report_en.pdf), Erişim: 3 Mayıs 2011.

Avrupa Komisyonu, (2008), Türkiye İlerleme Raporu, (http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/reports_oct_2009_en.htm), Erişim: 3 Mayıs 2011.

Avrupa Komisyonu, (2010), Türkiye Komisyon Düşüncesi, (http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/tr_rapport_2010_en.pdf), Erişim: 3 Mayıs 2011

Aybet, Gülnur ve Baç, Meltem Müftüler, (2000), “Council Transformations in Security and Identity after the Cold War: Turkey’s Problematic Relationship with Europe,” *International Journal*, 55, 4, ss. 567-582.

Aydın, Mustafa, (2006), "De-legitimizing Religion as a Source of Identity-Based Security Threats in a Global World," *The Quarterly Journal*, 5, 3, ss. 7-18.

Ayoob, Muhammed, (2004), "Political Islam: Image and Reality," *World Policy Journal*, 21, 3, ss. 1-14.

Baran, Zeyno, (2006), "Countering Ideological Support for Terrorism in Europe: Muslim Brotherhood and Hizb ut-Tahir- Allies or Enemies," *The Quarterly Journal*, ss. 19-34.

Barkawi, Tarak, (2004), "On the Pedagogy of Small Wars," *International Affairs*, 80, 1, ss. 19-37.

Barkey, Henri, (2008), "The Effect of US Policy in the Middle East on EU-Turkey Relations," *The International Spectator*, 43, 4, ss. 31-44.

Baumgardner, Jody, Francia, Peter ve Morris, Jonathan, (2008), "A Clash of Civilizations? Influence in Middle East," *Political Research Quarterly*, 61, 2, ss. 171-179.

Bayat, Asef, (2007), "When Muslims and Modernity Meet," *Contemporary Sociology*, 36, 6, ss. 507-511.

Belge, Murat, (2001), "Ortaçağ," *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 4, 14, ss.77-84.

Beyler, Clara, (2006), "The Jihadist Threat in France," *Current Trends in Islamist Ideology*, 3, ss. 89-113.

Canatan, Kadir, (2007), "Avrupa ülkelerinin azınlık politikalarında anadil eğitiminin konumu, İsveç, Fransa ve Hollanda örnekleri," *Türkoloji Araştırmaları*, 2, 1, ss. 159-172.

Carlsness Walter, Thomas Risse ve Beth Simmon, (2002), *Handbook of International Relations*, (London: SAGE Publications).

Ceaser, James W., (2005), "Demokrasi İnancı," *The Weekly Standart*, Çeviri: İstanbul ABD Başkonsolosluğu, ss. 1-13.

Choudhury, Enamul, (2004), "The Politics of Symbols and the Symbolization of 9/11," *The American Journal of Islamic Social Sciences*, 21, 1, ss. 73-96.

Çırakman, Aslı, (2001), "Avrupa Fikrinden Avrupa Merkezçiliğe," *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 4, 14, ss. 28-46.

Citrin, Jack ve Sides, John, (2004), "More than nationals: How identity choice matters in the new Europe," *Rowman&Littlefield Publishers*, 8, ss. 161-185.

Çolakoğlu, Şahin, (2007), “Dış Politika Yapım Sürecinde Din Faktörünün Etkisi: Pakistan Örneği,” *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 21, 3, ss.73-96.

Cordell, Karl, (2007), “Germany as a Kin-State: The Development and Implementation of a Norm-Consistent External Minority Policy towards Central and Eastern Europe,” *Nationalities Papers*, 35, 2, ss. 287-291.

Coşkun, Birgül Demirtaş, (2006), “Almanya’da Yeni Hükümet: Dış Politikada Uzun İnce Yol,” *Türksam-Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi*, 21 Mart, (<http://www.turksam.org/tr/a835.html>), Erişim: 02 Temmuz 2011.

Çalış, H. Şaban, (2001), “*Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri, Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim*,” (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım).

Davutoğlu, Ahmet, (2009), *Stratejik Derinlik-Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, (İstanbul Küre Yayınları).

Diez, Thomas, (2004), “Europe’s Others and the Return of Geopolitics,” *Cambridge Review of International Affairs*, 17, 2, ss. 319-335.

Delanty, Gerard, (2003), “The Making of a Post Western Europe: A Civilization Analysis,” ss. 8-24.

Delanty, Gerard, (1995), *Inventing Europe, Idea, Identity, Reality*, (London: Macmillan).

Dunne, Paul, (1999), "Military Expenditure and Economic Growth For Greece 1960-1996," *Defends and Peace Economics*, 12, ss. 47-67.

Dunne Tim, Milja Kurki ve Steve Smith, (2007), *International Relations Theories*, (New York: Oxford University Press).

Duruel, Mehmet ve Kara, Mehmet, (2009), "Yeni AB Üyesi Ülkeler ile Türkiye İşgücü Piyasasının Karşılaştırılmalı Analizi," *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 1, ss. 1-53.

Düzgüt, Senem Aydın, (2006), "AB'nin Türkiye ile İlişkilerinde Kant'ı Aramak," Tesev Yayınları,
([http://www.tesev.org.tr/UD_OBJE/PDF/DPT/AB/Kant%20\(12.06\).pdf](http://www.tesev.org.tr/UD_OBJE/PDF/DPT/AB/Kant%20(12.06).pdf)),
Erişim: 12 Nisan 2011.

Drzewicki, Krzysztof, (2008), "National minority issues and the EU Reform Treaty. A perspective of the OSCE High Commissioner on National Minorities," *Security and Human Rights*, 3, 2, ss. 124-141.

Ebersole, Luke, (1960), "Religion and Politics," *American Academy of Political and Social Sciences*, 332, ss. 101-111.

Ellingsen, Tanya, (2000), "The New World Order: Global Village or Civilizational Clashes?," *18th Conference of the International Peace Research Association*.

Emerson, Michael, (2006), "Dear Turkey, Play it Long and Cool", *Centre of European Policy Studies: Thinking ahead for Europe*, ss. 1-3.

Erdem, İ. Engin, (2002), "The 'Clash of Civilizations': Revisited after September 11," *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 1, 2, ss. 82-107.

Ertuğrul, Kürşat, (2001), "AB ve Avrupalılık," *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 4, 14, ss. 144-156.

European Monitoring Center on Racism and Xenophobia, (2006), "Muslims in the European Union-Discrimination and Islamophobia," ss.1-115.

European Report, (2007), "Islam and identity in Germany,". *International Crisis Group*, 181, ss. 1-41.

European Security Strategy, (2003), "A Secure Europe in a Better World,"

Fakelic, Slavica, (2006), "Secularization, European Identity, and 'The End of the West,'" *The Hedgohev Rewiev*, ss. 133-140.

Ferrari, Silvio, (2004), "Individual Religious Freedom and National Security in Europe after September 11," *FER-FIN*, 7, 3, ss. 357- 384.

Firth, Raymond, (1981), "Spiritual Aroma," *Religion and Politics*, 83, 3, ss. 582-601.

Flood, Christopher, (2002), "Some European Thoughts in the Wake of 9/11," *South Central Review*, 19, 1-2, ss. 50-63.

Fox, Jonathan, (2004), "The Rise of Religious Nationalism and Conflict: Ethnic Conflict and Revolutionary Wars 1945-2001," *Journal of Peace Research*, 41, 6, ss. 715-731.

Fox, Jonathan ve Sandler, Samuel, (2005), "The Question of Religion and World Politics," *Terrorism and Political Violence*, 17, 3, ss. 293-303.

Fukuyama, Francis, (2007), "Identity and Migration," *Prospect Magazine*, 131, ss. 1-7.

Gad, Ulrik Pram, (2007), "Is Turkey Muslim and/or European? The construction of Turkey in Danish identity politics," *Conference of Torino: The West in National Identity Discourse: the 'Old Europe'*, ss. 1-30.

Gamble, Andrew, (2006), "The Idea of the West: Changing Perspectives on Europe and America," *Institute of European Studies*, ss.1-14.

Gerecht, Reuel M., (2004), "Holy War in Europe," *American Enterprise Institute for Public Policy*, ss. 1-3.

Glypts, Leda Agapi, (2005), "Which Side of the Fence? Turkey's Uncertain Place in the EU," *Alternatives; Turkish Journal of International Relations*, 4, 3, ss. 108-138.

Gowland, David, Dunphy, Richard ve Lythe, Charlotte, (2006), *The European Mosaic: Contemporary Politics, Economics and Culture*, (Edinburgh: Pearson).

Göl, Ayla, (2008), "The Identity of Turkey: Muslim and Secular," *Third World Quarterly*, 30, 4, ss. 795-811.

Gunaratna, Rohan, (2004), "The Post Madrid Face Of Al Qaeda," *The Washington Quarterly*, 27, 3, ss. 91-100.

Habermas, Jürgen, (2002), "Toward a European Political Community," *Society Abroad*, ss. 58-61.

Haynes, Jeffrey, (2005), "Religion and International Relations After 9/11," *Democratization*, 12, 3, ss. 398-413.

Haynes, Jeffrey, (2008), "Religion and Foreign Policy Making in USA, India, Iran Towards a Research Agenda," *Third World Quarterly*, 29, 1, ss. 143-165.

Hopf, Ted, (2002), *Social Construction of International Politics. Identities, & Foreign Policies, Moscow, 1955 and 1999*, (New York: Cornell University Press).

Huntington, Samuel P., (1993), "The Clash of Civilizations?," *Foreign Affairs*, 72, 2, ss. 25-48.

Hülse, Rainer, (2006), "Cool Turkey: Solving the Image Problem to Secure EU Membership," *Mediterranean Politics*, 11, 3, ss. 302-315.

Isgandarova, Nazila, (2009), "Mosques as Communities of Memories vis-à-vis Muslim Identity and Integration in the European Union," *European Journal of Economic and Political Studies*, 2, ss.61-70.

Islam, Shada, (2007), "Europe: Crisis of Identity." *Coping With Crisis Working Paper Series. International Peace Academy*, ss. 1-21.

Jackson, Robert ve Sorensen, Georg, (2007), *International Relations Theory and Approaches*, (New York: Oxford University Press).

Jamal, Sadiq Azm, (2005), "Islam, Terrorism and the West," *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 25, 1, ss. 6-15.

Jamal, Sadiq Azm, (2009), "Democratization State-Religion Relations: A Comparative Study of Turkey, Egypt and Israel," *Democratization*, ss. 1143-1171.

Kahraman, H. Bülent, (2001), "Avrupa: Türk Modernleşmesinin Xanadu'su: Türk Modernleşmesi Kurucu İradesinde Yeni Bir Bakış Denemesi," *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 4, 14, ss. 8-27.

Kanselaar, Gellof, (2002), "Constructivism and Socio-Constructivism," (<http://igitur-archive.library.uu.nl/fss/2005-0622-183040/12305.pdfss>),
Erişim: 25 Mart 2011.

Kasapoğlu, M. Aytül ve Ecevit, C. Mehmet, (2004), "Culture and Social Structure: Identity in Turkey," *Human Studies*, 27, ss. 137-167.

Karaosmanoğlu, Ali, (2001), "Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği Açısından Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri," *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 4, 14, ss. 156-167.

Katzenstein, Peter J., (1997), "United Germany in An Integration Europe," *Current History*, ss. 116-127.

Katzenstein, Peter J. ve Christopher Hemmer, (2002), "Why is There No NATO in Asia? Collective Identity, Regionalism and The Origins of Multilateralism," *International Organization*, 56, 3, ss. 575-607.

Kaya, İlhan, (2007), "Religion as a Site of Boundary Construction: Islam and the Integration of Turkish Americans in the United States," *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 6, 1-2, ss. 139-155.

Kılıçbay, M. Ali, (2001), "Tarihsizliğin Marjından Marjinalleştirilen Tarih Alanına: Avrupa'nın Kendi ve Dünyayı İnşa Etmesi," *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 4, 14, ss. 103-110.

Kılıçbay, M. Ali, (2003), "Kimlikler Okyanusu," *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 6, 23, ss. 55-159.

Kızmaz, Zahir, (2005), "Din ve Suçluluk Açısından Kuramsal Bir Yaklaşım," *Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 1, ss. 189-215.

Kinvall, Catarina, (2004), "Globalization and Religious Nationalism: Self, Identity, and the Search for Ontological Security," *International Society of Political Psychology*, 25, 5, ss. 741-767.

Klausen, Jytte, (2006), "Counter-terrorism and the Integration of Islam in Europe," *Foreign Policy Research Institute*, ss. 1-8.

Kösebalan, Hasan, (2007), “The Permanent “Other”?: Turkey and the Question of European Identity,” *Mediterranean Quarterly*, 18, 4, ss. 87-111.

Kubicek, Paul, (2004), “Turkey’s Place in the New Europe,” *Perceptions Autumn*, ss. 45-58.

Kurth, James, (2006), “Europe’s Identity Problem and the New Islamist War,” *Orbis, Elsevier Publishers*, 50, 3, ss. 541-557.

Kurubaş, Erol, (2006), “*Asimilasyondan Tanınmaya -Uluslararası alanda azınlık sorunları ve Avrupa yaklaşımı*,” (İstanbul: Asil Yayın).

Laachir, Karima, (2007) “France’s Ethnic Minorities and the question of exclusion,” *Mediterranean Politics*, 12, 1, ss. 99-105.

Laçiner, Sedat (2005), “ Ermenistan Dış Politikasını Belirleyen Faktörler,” (<http://www.turkforum.net/433867-ermenistan-dis-politikasini-belirleyen-temel-faktorler.html>), Erişim: 11 Nisan 2011.

Lebl, Leslie, (2010), “Radical Islam in Europe,” *Foreign Policy Research Institute*, ss. 46-60.

Lebow, Richard, (2008), "Identity and International Relations," *David Davies Memorial Institute for International Studies*, 22, ss. 473-492.

Levin, Paul T., (2006), "Narrating Oneself Through the Other: Medieval Christians and Their Images of 'the Saracen,'" *Center for International Studies*, 8, 21, ss. 1-36.

Luckyx, Marc, (2000), "The EU and Islam? The Role of Religion in the Emerging Polity," *Cambridge Review of International Affairs*, 13, 2, ss. 267-282.

Lübbe, Herman, (2005), "Religion and Politics in Process of Modernisation," *Politics Religion and Ideology*, 6, 1, ss. 53-70.

Maastricht Antlaşması, (<http://www.eurotreaties.com/maastrichttec.pdf>),

Erişim: 3 Mart 2011.

Mango, Andrew, (2006), "Religion and Culture in Turkey," *Middle Eastern Studies*, 42, 6, ss. 997-1032.

Mastnak, Tomaz, (2002), *The New Crusades; Europe and the Muslims: The Permanent Crusades*, (Columbia University Press).

Mayan, Sagy, (2007), "Islam in Political Culture: The Leading Events," *European Forum Seminar*, ss. 1-23.

McCrea, Ronan, (2007), "Limitation on Religion in a Liberal Democratic Polity: Christianity and Islam in the Public Order of the European Union," *Law, Society and Economy Working Papers*, 18, ss. 1-46.

Mendelson, Barak, (2009), "Bolstering the State: A Different Perspective on the War on the Jihadi Movement," *International Studies Review*, 11, ss. 663-686.

Miles, Jack, (2004), "Religion and American Foreign Policy," *The International Institute for Strategic Studies*, 46, 1, ss. 23-37.

Mitchell, Mark ve Russell, Dave, (1996), "Immigration, Citizenship and the Nation-State in the New Europ;, Nation and Identity in Contemporary Europe," *Londra, Routledge*, ss. 54-80.

Murshed, Syed ve Pavan, Sara, (2009), "Identity and Islamic Radicalization in Western Europe," *Economics of Security Working Paper Series*, 14, ss. 1-35.

Nikiforova, Basia, (2009), "Multicultural Values and Borders," *Limes*, 2, 1, ss. 26-38.

Noaparts, Bagheri, (2002), "Toward More Realistic Constructivism," *Advance in Cognitive Science*, 4, 2, ss. 45-57.

Oran, Baskın, (2003), “Gerçek Hayat Soruları,”
([http://baskinoran.com/roportaj/GercekHayatsorular\(1\).pdf](http://baskinoran.com/roportaj/GercekHayatsorular(1).pdf)),

Erişim: 12 Nisan 2011.

Ottolenghi, Emanuele, (2005), “Can Europe Do Away with Nationalism?,”
American Enterprise Institute for Public Policy Research, ss. 1-7.

Öniş, Ziya, (1999), “Turkey, Europe and Paradoxes of the Identity: Perception of
International Context of Democracy,” ss. 107-136.

Öniş, Ziya, (2009), “The New Wave of Foreign Policy Activism in Turkey,”
Danish Institute For International Studies, 5, ss. 1- 40.

Parekh, Bhukhi, (2007), “European Liberalism and The Muslim Question,”
Amsterdam University Pres, ISIM Paper, 9, ss. 1-40.

Paris, Jonathan, (2007), “A Framework for Understanding Radical Islam’s
Challenge to European Governments,” *Transatlantic Issues*, 15, ss. 1-6.

Philippou, Stavroula. (2009), “What makes Cyprus European?” *J. Curriculum
Studies*, 41, 2, ss. 199-223.

Paun, Nicole ve Georgiana Ciceo, (2010) “The Limits of Europeanness. Can Europeanness Stand Alone as the Only Guiding Criterion for Deciding Turkey’s EU Membership?” *Eurotimes*, 9, ss. 92-107.

Poynting, Scott, (2007), “The resistible rise of Islamophobia Anti-Muslim racism in the UK and Australia before 11 September 2001,” *Journal of Sociology*, 43, 1, ss. 1-21.

Presidency Conclusions, (1993), “Copenhagen European Council -21-22 June 1993,” (http://www.europarl.europa.eu/enlargement/ec/pdf/cop_en.pdf),

Erişim: 17 Temmuz 2011.

Prodi, Romano, (2003), “Enlargement of the union and European identity,” Speech at the opening of the 2002- 2003 Academic Year.

Report on the Implementation of the European Security Strategy, (2008), “Providing Security in a Changing World,” ss. 1-12.

Roy, Oliver, (2007), “Islamic Radicalization in Europe,” *Centre for European Policy Studies*, ss. 52-61.

Rumelili, Bahar, (2004), "Constructing Identity and Relating to Difference: Understanding the EU's Mode of Differentiation," *Review of International Studies*, 30, ss. 27-47.

Saba, Mahmood, (2009), "Religious Reason and Secular Affect: An Incommensurable Divide?," *Critical Inquiry*, 33, ss. 836-862.

Said, Edward, (1978), *Orientalism*, (London: Penguin Books).

Sarkozy's Policy on Turkey's EU. Accession, (2008), (<http://www.jewishpolicycenter.org/96/sarkozys-policy-on-turkeys-eu-accession-bad-for>), Erişim: 12 Nisan 2011.

Sassatelli, Monica, (2002), "Imagined Europe. The Shaping of a European Cultural Identity through EU Cultural Policy," *European Journal of Social Theory*, 5, 4, ss. 435-451.

Schanda, Balazs, (2003), "Religion and State in the Candidate Countries to the EU: Issues Concerning Religion and State in Hungary," *Sociology of Religion*, 64, 3, ss. 333-348.

Scheuber, Angelika ve Schmitt, Hermann, (2009), "Dynamics in European Political Identity," *Journal of European Integration*, 31, 5, ss. 551-568.

Sells, Michael A. ve Qureshi, Emran, (2003), “*The New Crusades; Constructing the Muslim Enemy*,” Columbia University Press, ss. 1-391.

Sherman, Steven, (2003), “The Attacks of September 11 in Three Temporalities,” *Journal of World Systems Research*, 11, 1, ss. 141–169.

Shore, Chris, (1998), “Creating people’s of Europe: Symbols, history and invented Traditions,” *Building Europe: the cultural politics of European Integration*, 1, ss. 40-66.

Silvestri, Sara, (2009), “Islam and Religion in the EU Political System,” *West European Politics*, 32, 6, ss. 1212-1239.

Sjursen, Helena, (2002), “Why Expand? The Question of Legitimacy and Justification in The EU’s Enlargement Policy,” *Journal of Common Market Studies*, 40, 3, ss. 491-513,

Smith, Karen ve Hill, Christopher, (2000), “European Foreign Policy Key Documents,” *EPC/CFSP Institutional Developments*, ss. 93-97.

Sözen, Ahmet, (2004), “Türkiye’de Kopenhag Kriterleri Çerçevesinde Demokratikleşme ve Türk Dış Politikasına Yansımaları,” (<http://ir.emu.edu.tr/staff/asozen/pub/tanoryazi.pdf>), Erişim: 17 Nisan 2011.

Şahin, Mehmet, (2007), “Dinin Dış Politika Aracı Olarak Kullanılması: 1998 Uluslararası Din Özgürlüğü Yasası,” *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 3, 10, ss. 13-27.

Şanlıoğlu, Ömer, (2004), “Ekonomik ve Siyasi Kriterleri Gerçekleştirmeleri Bakımından, Avrupa Birliği’ne Yeni Katılacak Ülkeler ile Türkiye’nin Karşılaştırılmaları,” (<http://www.e-akademi.org/makaleler7osanlioglu-2.htm>), Erişim: 11 Nisan 2011.

Taşdemir, Hakan, (2007), “Avrupa Birliği ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları Sorunları,” *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2, 8, ss. 25-35.

Teeble, Adam James, (2006), “Exclusion for Democracy,” *Political Theory*, 34, 4, ss. 463-487.

The Council of European Union, (2010), “International Security Strategy for the European Union: Towards a European Security Model,” ss. 1-18.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık, Dış Ticaret Müsteşarlığı, (2007), “Avrupa Birliği ve Türkiye,” (Ankara: 6. Baskı).

Vaisse, Justin, (2008), “Muslims in Europe: A short introduction,” *United States and Europe at the Brookings Institution*, ss.1-6.

Venkataraman, Amritha, (2007), "Understanding How Religion Becomes Evil," *Strategic Analysis*, 31, 1, ss. 193-201.

Verney, Susannah, (2007), "National Identity and Political Change on Turkey's Road to EU Membership," *Journal of Southern Europe and the Balkans*. 9, 3, ss. 199-217.

Vidino, Lorenzo, (2005), "Jihad From Europe," *The Journal of International Security Affairs*, 12, ss. 19-25.

Warner, Carolyn ve Manfred, Wenner, (2001), "Thinking about the Role of Religion in Foreign Policy: A Framework for Analysis," *Foreign Policy Analysis*, 7, ss. 113-135

Warner, Carolyn ve Manfred, Wenner, (2006), "Religion and the Political Organization of Muslims in Europe," *Perspectives on Politics*, 4, 3, ss. 457-479.

Wendt, Alexander, (1992), "Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics," *International Organization*, 46, 2, ss. 391-425.

Wendt, Alexander, (1999), *Social Theory of International Politics*, (Edinburg: Cambridge University Press).

Wendt, Alexander, (2004), "The State as a Person in International Theory," *Review of International Studies*, 30, ss. 289-316.

Wilkinson, Paul, (2005), "International Terrorism: The Changing Threat and the EU response," *Institute for Security Strategy*, 84, ss. 1-57.

WWR, The Netherlands Scientific Council for Government Policy Report, (2004), "The European Union, Turkey and Islam," *Amsterdam University Press*, ss.1-175.

Yeğenoğlu, Meyda, (2006), "The Return Of The Religion. Revisiting Europe and its Islamic others," *Culture and Religion*, 7, 3, ss 245-261.

Yurdusev, A. Nuri, (1997), derl. Atilla Eralp "Avrupa Kimliği'nin Oluşumu ve Türk Kimliği," Türkiye ve Avrupa içinde, (Ankara: İmge).

Yurdusev, A. Nuri, (2003), "Perception and Images in Turkish (Ottoman)-European Relations," Tareq Ismael and Mustafa Aydın (eds), *Today's Foreign Policy in the Twenty-First century: A Changing Role in World Politics*, ss. 77-95.

Zalman, Amy, (2008), "Countering Violent Extremism: Beyond Words," *Policy Paper*, 5, ss. 1-30.

Zemni, Sami. (2006), "Islam between Jihadi Threats and Islamist Insecurities? Evidence from Belgium and Morocco," *Mediterranean Politics*, 11, 2, ss. 231-253.

Zemni, Sami, (2007), "9/11: The End of Islamism? Islamism: A Concept in need of a Definition or the Hermeneutical Fight Over an Object of Study," *Middle East&North Africa Research Group (MENARG)*, 2, ss. 1-22.